

1922. ГОДИНА XXXVIII

АВГУСТ

СВЕСКА VIII

Српски Ратник
април - новембар

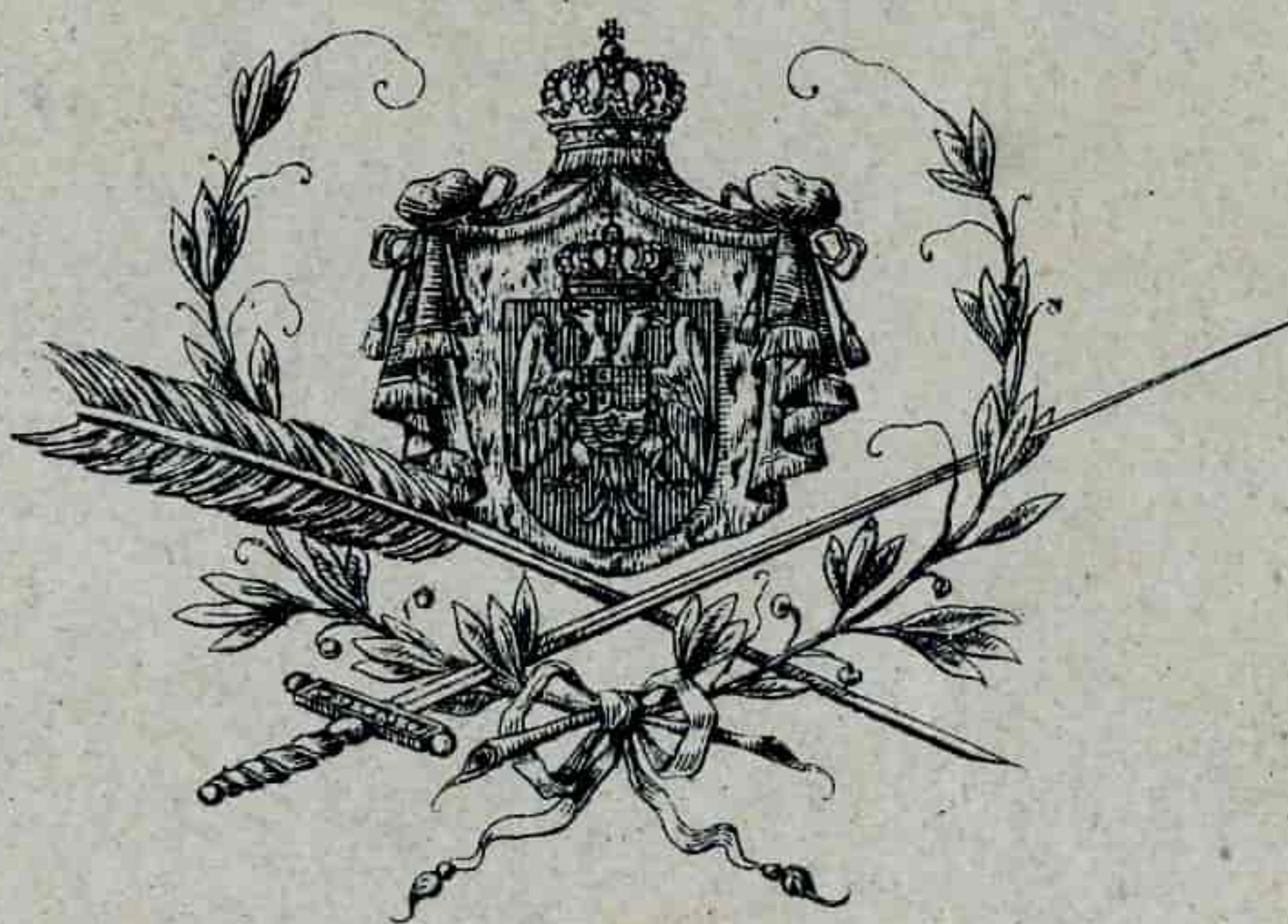
РАТНИК

РАТНИК

МЕСЕЧНИ ВОЈНИ ЛИСТ

ИЗДАЈЕ МИНИСТАРСТВО ВОЈНО И МОРНАРИЦЕ
УРЕЂУЈЕ ОДБОР У ГЛАВНОМ ЂЕНЕРАЛШТАБУ

УРЕДНИК

Шеф Наставног Одсека Оперативног Одељења
Главног Ђенералштаба

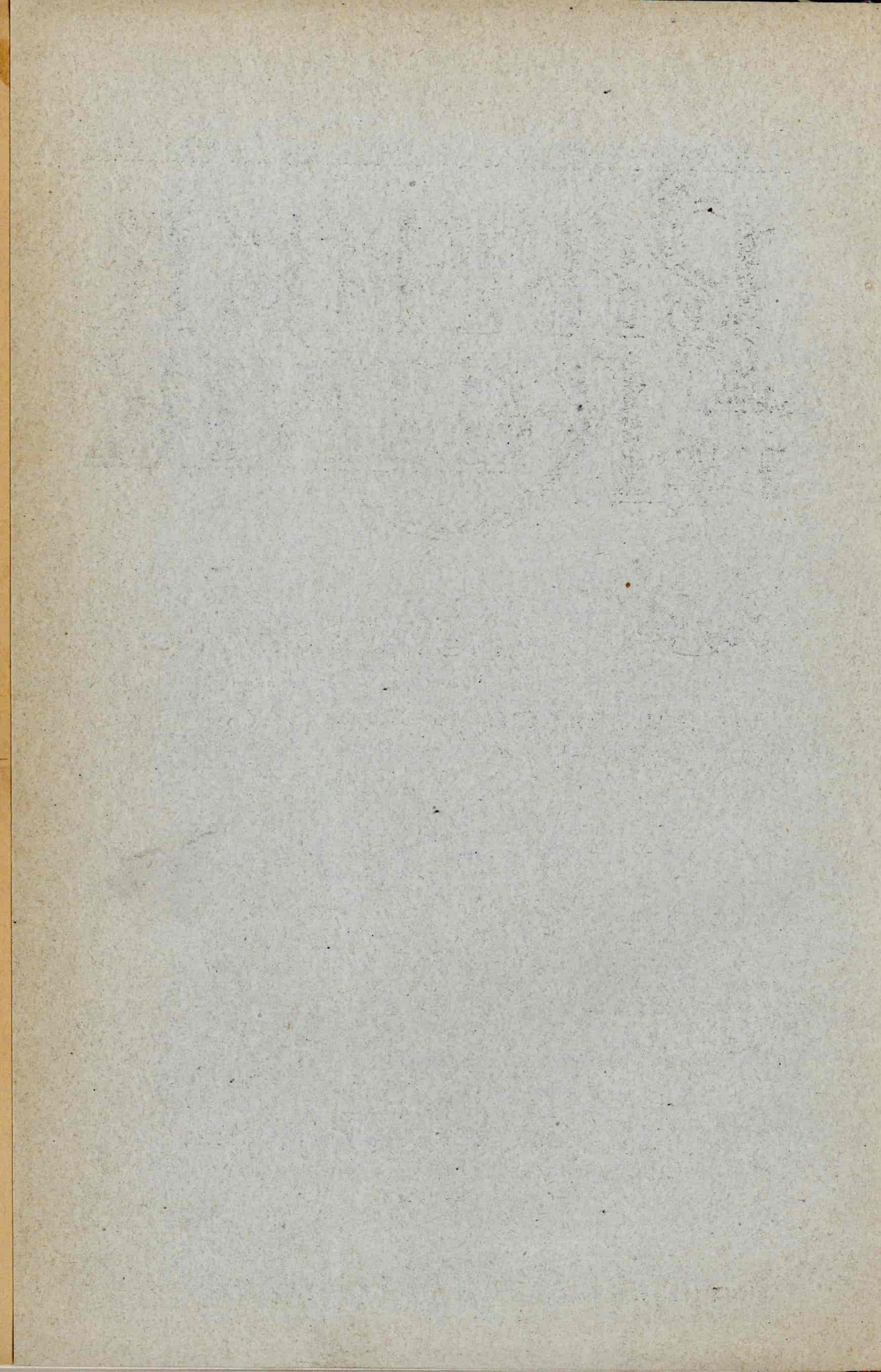
ЂЕНЕРАЛШТАБНИ ПУКОВНИК **ЖИВ. М. СТАНИСАВЉЕВИЋ**

БЕОГРАД

Модерна Штампарија »Вук Караџић« — Краља Петра 9. Телефон 429.

1922.

САДРЖАЈ

	СТРАНА
Наша тактика. — Од ђенерала <i>Петра Пешића</i>	1
Гледиште о важности и употреби савремене коњице. — Од потпуковника <i>Влад. Г. Цукавица</i>	10
Маневар ватром (свршетак). — Шири извод из студије пуковника француске војске <i>Камбиза</i> од <i>Д. М. М.</i>	35
Борна кола (тенкови). — Од мајора <i>Ј. П. Тојаловића</i>	56
Постанак македонске офанзиве. — Од потпуковника <i>Лејтејиша</i> . Предео с француског потпуковник <i>Ђорђе Ђурић</i>	80
Различности:	
<i>Каква нам је коњица потребна.</i> — Од ђенерала <i>Робија</i> . Предео с француског <i>Љ. М.</i>	96
<i>Савремене тежње немачког командовања у погледу коњице.</i> — Од капетана француске војске <i>Брауна де Колсјуна</i> . Предео с француског мајор <i>Миливоје Алимич</i>	112
<i>Uпотреба policijskih pasa u ratnoj službi.</i> — Од пуковника <i>Milana A. Mizlera</i>	123
<i>О мерама предострожности да се избегне експлозија барута, експлозива и муниције.</i> — Од потпуковника инжињера <i>Милана Г. Обрадовића</i>	126
Новости и белешке:	
<i>I. Из радова.</i>	
<i>Борба на коњи 550, године 1913. (Из мојих успомена.)</i> — Од мајора <i>Саве Вишомировића</i>	136
<i>Везани балони у операцијама 1918. године код Немаца.</i> — По немачком од <i>Х.</i>	139

Далекомејни шoй „Берџа“. — Од пуковника *Николе Аранђеловића* 142

Праћење пешадије артиљеријом. — По *France Militaire-y* 144

II. Из организације војсака.

Енглеска. — Војска, наука и индустрија: министарство за научна и индустријска истраживања; стручна и грађанска обука у војсци 144

Северна Америка. — Дрвеће као антене за бежичну телеграфију. — Радиотелеграфија на аутомобилу 146

Белгија. — Кратак опис блиндираних аутомобила и њихова тактичка улога. (Превео и средио пуковник *Никола Аранђеловић*) 147

Холандска. — Нов војни закон од 1922.: рекрутovanje, ослобођавања, коцка, увршћивање, редовна и ванредна милиција, активна служба, вежбе, колоније, отпуст, испис. — Мирнодопска формација војске: више командовање, пешадија, коњица, артиљерија, инжињерија, ваздухопловство, обука 150

Русија. — Људске жртве у руском грађанском рату. — Бољшевички блеф 153

Маџарска. — Војно устројство: редовна војска, полиција и жандармерија. Формација војске. Састав мешовите бригаде. Територијална подела. Наоружање. Војни закони (устројство) о домобранству (хонведу), жандармерији, полицији, царинској и финансијској стражи и чуварима шума. Остали војни закони. — Закон о разоружању. — Преглед целокупног бројног стања маџарске оружане силе 154

Естoнска. — Војни листови 159

Летoнска. — Војни листови 159

Литoнска. — Војни листови 160

Норвешка. — Организација војске. Рокови. Старешински кадар. Гарнизони, обласни и неплатежни кадар. Формација 160

Оцене и прикази:

Борбе око Београда 1915. године (пуковн. *Мил. Д. Лазаревић*). — Од *Б.* 162

<i>Пад Ловћена</i> и капитулација Црне Горе (мајор Љубиша Борисављевић). — Од потпуковника <i>Ђорђа Ђирића</i>	174
<i>Какав треба да је млад официр?</i> (Ригер — пук. Милорад С. Јовановић). — Од пуковника К.	179
Преглед листова и часописа	182

Карте и слике у прилогу:

I. Једна слика уз чланак „Борна кола“. — II. Једна карта уз чланак „Постанак македонске офанзиве“. — III. Две карте на једном прилогу уз чланак „железнице колосека 60 см.“ *прошле свеске, за јул*. Овај прилог за ту свеску није могао бити на време готов, те молимо читаоце, да га прикључе уз прошлу свеску а уз наведени чланак.

Свега уз ову свеску *три* прилога.

РАТНИК

RATNIK

МЕСЕЧНИ ВОЈНИ ЛИСТ

Излази месечно у свескама око 10 штампаних табака Штампани рукописи не враћају се	АВГУСТ 1922	ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ: за рез. офицере . . . . 96 д. за подофиц. и питомце Војне Академије . . . . 30 „ за невојнике . . . . 120 „ за иностранство . . . . 150 „
---	----------------------------------	---

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Уредник: ђенералштабни пуковник Жив. М. Станисављевић

НАША ТАКТИКА

Као ђенералштабни потпуковник написао сам расправу, која је штампана под насловом **Српска Тактика** у свесци „Ратника“ за месец јули 1912. године, где сам изнео своје мисли о нашој Тактици и рекао сам ово:

Тактика је наука и вештина.

Научни део Тактике је зависан од прогреса у свима гранама човечјега живота, рада и технике, те је зато не само променљив према напредовању човечанства, већ је његов највећи део општи за све народе, а најмањи део је специјалан за поједине војске.

Онај део Тактике, који припада вештини зависи од способности онога, који је примењује, те је зато и овај део Тактике променљив онако исто, као што је променљив и научни део Тактике. *Дакле, Тактика није стална, већ је променљива и као наука и као вештина, и по суштини и по примени.*

Научни део Тактике чини скуп начела, до којих се дошло студијом Историје Ратова. Проучавајући у појединим ратовима: маршевање, становање, извиђање, обезбеђивање и борбу дошло се до извесних позитивних начела, која данас владају у теорији Тактике, и скуп свих тих начела образује

научни део Тактике. Известан број ових начела има сталну вредност, а нека се мењају и иду упоредо с временом и прогресом човечанства.

Тактика се састоји из: маршевања, становања, извиђања, обезбеђивања и борбе. Све ове тактичке радње имају извесна начела заједничка, која владају свуда, те су то општа начела, а има неколико начела, која су специјална за поједине тактичке радње.

Општа тактичка начела су ова:

Начело безбедности;

Начело лакога командовања,

Начело економије снаге; и

Начело јединства (солидарности).

Посебна начела су ова:

За маршевање.

Маршевски построј треба да дозвољава да се развије што већа брзина кретања и лако савлађивање препона; и

Маршевски построј мора да је гибак и да је из њега лак прелаз у друге построје.

За становање.

Начело ускупности; и

Из стана треба моћи што лакше и брже измаршевати.

За борбу.

1) Борбени распоред треба да трпи што мање од непријатељске ватре, да даје могућност да се развије максимум јачине ватренога дејства, да се што више прилагођава земљишту, да дозвољава маневровање, силину удара и иницијативу;

2) Делови борбенога построја треба да су самостални;

3) Постићи ватрену надмоћност над непријатељем;

4) Употреба појединих родова војске треба да је према њиховим тактичким особинама а с обзиром на циљ и карактер земљишта;

5) Фронталном борбом истрошити непријатеља што више, а решавајуће дејство (маневар) извршити на крило или бокове непријатељскога распореда;

6) Маневровањем користити се до крајности, тако да се у пресудном моменту на решавајућем одсеку постигне надмоћност над непријатељем;

7) Јуриш извршити силно и одлучно;

8) Радити дрско, енергично, тајно и произвести изненађење;

9) У одбрани и нападу побеђује само офанзива и одлучност;

10) Гонити без милосрђа и до крајности моћи људи; и

11) Фортификацију никад не занемарити.

Научни део Тактике састоји се дакле у познавању: свих ових начела, особина појединих родова војске и у организацији тактичких построја за поједине тактичке радње.

Вештина је у Тактици, да се умешно примене сви тактички облици и ова начела према стварној ситуацији на бојишту; те да се над непријатељем има надмоћности приликом извођења ма које тактичке радње, а с крајном тенденцијом, да се он победи, што ће бити онда, кад се задобије над њим надмоћност: у ватри, моралу, броју и времену на одређеном простору у решавајућем тренутку. То нам показује да су стални елементи Тактике:

Војник (број и квалитет),

Време (простор) и

Земљиште.

Важност ових сталних елемената Тактике код нас је у књижевности доста расправљана и појмови су јасни. Једина несугласица постоји о важности видова спреме самога војника.

Војника представља човек, добро наоружан и материјално снабдевен, извежбан за извршење сваке тактичке радње и *васишан да погине за извршење добивенога задатка*. То значи да спремину војске чине:

Материјални фактор,

Знанствени фактор и

Морални фактор.

Несугласица постоји у томе: који је од ова три фактора важнији и нарочито се борба води у томе: да ли је важнији знанствени или морални фактор. Једни дају превагу једној грани спреме војника, а други другом фактору. Међутим ова дискусија у књижевности је излишна, јер су по моме мишљењу сва три фактора у борби подједнако важна. Не може бити говора о томе, да је један фактор важнији, а други мање важан, јер би то било исто, као и третирати питање о томе, да ли је човеку потребнији хлеб или вода за живот. Умире се без једнога, као и без другога. Војска је тек онда војска, кад је добро материјално спремна, ваљано васпитана и умешно командована. Недостаје ли ма шта од ове спреме, онда војска није добра и биће бивена од војске, која има бољу спремину по ма којој грани. Број без срца не вреди, као што је и срце без мозга ништавно. Нај-

дисциплинованијем војнику не дајте добру пушку, довољно муниције и немојте га неколико дана хранити, он ће постати кукавица. Узмимо, с друге стране, војника с најбољом пушком, материјално одлично спремнога, али који није дисциплинован, није морално јак, он ће бити врло рђаво оруђе борбе. На-послетку нека је војник морално и материјално ванредно спреман, ако су старешине незналице, та ће војска ипак бити побеђена. То значи, да савремена војска мора бити спремна у сваком погледу.

Велика је истина: *да ће у будућим рајоновима, као и у прошлим, само она војска моћи победити, која морално стоји високо и лећи у борбу презирући смрт и која, желећи да себе украси лаворовим венцима победе, не преза ни од какве опасности и не познаје никакве прејоне на путу своје славе.* Али, ипак, то не значи, да треба занемарити ма коју грану војничке спреме, већ напротив морају се све што боље култивисати и усавршавати.

Нема спора, да храброме човеку може нешто мало недостајати и у знању и у материјалној спреми и да је боље да војска трпи извесне недостатке у материјалној и знањеној спреми него у моралноме фактору, али то никако не сме значити, да треба занемарити остале делове спреме и о њима говорити са омаловажењем, а сву наду полагати на бајонет.

Лепо је, узвишено је, одушевљава нас и потреса кад видимо храброга војника, али се исто тако згрожавамо кад видимо једнога незналицу.

Напослетку, кад се говори о важности појединих фактора спреме, мора се водити рачуна, да ли се то односи на простого војника или на старешину и онда ће се тек доћи у велику дилему: коме фактору треба дати превагу. Прост војник треба да је више дисциплинован, храбар и послушан а мање зналац, али може ли то важити и за старешине?

Старешина мора импоновати својим потчињенима знањем, чврстином карактера, храброшћу, одушевљењем и испуњавањем дужности.

Данашњи рај захтева да старешине стоје на високом ступњу знањеное спреме и да темељно познају како теорна начела војних наука, тако и практичну примену ових начела, као и да се старешине одликују чврстином карактера.

Правило је да војник издржава у борби све, док буде осећао моралну надмоћност својих старешина. Осети ли код својих старешина непоузданост, збуњеност и страх, војник ће изгубити и оно моралне снаге што му је остало.

Па који је од ова два фактора војничке спреме важнији? Одговор је прост: *важна су оба подједнако.*

Да су сви фактори спреме војске исте важности најбоље нам показују мишљења великих војвода и славних војних аутора. Узмимо самога Наполеона, који на једном месту каже:

„Три четвртине победе зависи од моралне спреме војске“. А мало доцније узвикује с одушевљењем:

„Победиће ко маневрује“.

Међутим одмах испод тога исписује:

„Маршевање је мајка победе“.

Шта то значи? Значи да сам Наполеон даје подједнаку важност свима факторима војничке спреме и час истиче морал над знањем, према моменталним приликама и личноме расположењу, да одмах после тога истакне знање над моралом.

Дакле, суштина је у томе, да су сви фактори спреме важни и да се не треба губити у излишним расправама, већ стварно спремати војску у свима правцима подједнако, а нарочито гајити војничко морално васпитање.

Према целокупноме овоме расматрању види се, да је суштина Тактике у познавању: елемената, фактора и начела Тактике и у умешноме коришћењу и примени у конкретном случају. То показује, да је Тактика општа наука и да не постоје разне тактике: француска, немачка или српска. Међутим, пошто се тактичка начела црпу из Историје Ратова, најбоље би било да свака војска оснива своју Тактику на примерима из своје Историје Ратова, како смо ми већ учинили студијом боја код Беле Паланке.

Расматрајући бој код Беле Паланке ми смо извукли тактичка начела, која важе за напад. Истим путем, кад би проценили битку на Шуматовцу, дошли би до извесних начела која би важила за одбрану, а студијом осталих тактичких радња из примера наше Ратне Историје извели би начела за њих. Тактичка начела, која смо добили студијом српскога историјскога примера иста су, која би добили и да смо студирали напад из Историје Ратова ма кога народа, а што нам потврђује истину: да је *Тактика општа наука за све војске и да нема специјалних Тактика, кад се тиче њенога научнога дела.*

Примењени део Тактике, део који припада вештини, могао би бити специјалан, јер зависи: од ваљаности старешине који ради, од особина нације, чија војска делује, од земљишта на којем се ратни догађаји одигравају и од вре-

мена, кад се дотична тактичка радња изводи. Све то нема ничега општега, већ је индивидуално и променљиво према приликама, зато је ово права и најтежа вештина. *Умешти коришћење се: човеком, земљиштем, временом и правилно примениши начела науке, што је војна вештина.* Тешкоће примене Тактике исте су за старешине свих војсака, *ше ко више ради, ко се више вежба у овој вештини и ко има више дара, тај ће се боље оспособити и постићи већи вештак.* Исте су тешкоће за францускога, немачкога, српскога и ма кога другога старешину, да се оспособи за свој задатак, исте препоне имају сви да савладају у своме усавршавању у ратној вештини, па исти су и резултати, те не може ни бити разних Тактика. *Могу бити разни методи,* као што је то у свакој вештини, што зависи од индивидуалности онога који ради и од прилика под којима се ради; али суштина је увек иста.

Према томе *Српска Тактика* захтева: да се војска потпуно спреми у погледу моралноме, знанственоме и материјалноме, да старешине добро познају начела науке и да умеју правилно примењивати их у пракци, као и да добро познају свој алат: војску, човека, његову душу, а сами да су способни, вешти и чврстога карактера. Па шта друго захтева немачка, француска или ма која друга Тактика, него ово што захтева и Српска Тактика? Исто: *доброга војника, добро оружје, срце, мозак и умешност.* Где је та разлика у суштини између српске или које друге Тактике? Нигде. Све тактике захтевају у борби ватрену надмоћ и удар. Истина је да Французи желе јаче резерве и распоред по дубини, а Немци више дејство на бок и обухват; али зато у суштини не постоји никаква разлика између немачке и француске Тактике. И једни и други припремају напад ватреним оружјем, са тенденцијом да се задобије ватрена надмоћност над непријатељем, па да га после силно ударе, да јуришају и да га победе; само што једни желе да то изврше на бокове непријатељскога распореда, а други ма где, само где се појави згодна прилика. Дакле, постоји само разлика у жељи, у тенденцији примене, али никакво у суштини Тактике.

Тактика појединих родова војске има основа у егзерцирним правилима појединих родова војске. Па има ли какве разлике у суштини у пешадијским, коњичким или артиљеријским правилима појединих војсака. Нема. Ако упоредимо наше пешадијско правило с немачким, француским или ма којим пешадијским правилом, онда ћемо наћи извесне разлике у форми и у облицима, али у суштини не; јер свуда пројављају иста гледишта, свуда владају иста начела. То што важи

за пешадијска правила важи и за правила осталих родова војске.

Па кад нема никакве разлике у суштини Тактике за поједине родове војске, зашто онда да постоје разне опште Тактике. Поједини родови војске, било да се боре сами или у заједници с другим родовима војске, било да изводе борбу, бој или битку, они поступају по истим начелима, те према томе нема никакве разлике у самој суштини. *Разлика постоји само у комбинацијама*, а у извођењу саме борбе не може бити никакве разлике, па и нема разних Тактика. Као год што ће српска пешадија изводити борбу по истим начелима, по којима је изводи и немачка пешадија, тако исто ће и српска коњица поступати исто онако, као и француска коњица, *само ако су прилике исте*. И једна и друга и трећа коњица тежиће јуришу, али могу све сјашити за борбу пешке, или коњички јуриш подупрети борбом истакнутијих одреда, само ако то прилике на бојишту буду захтевале. *Дакле, има разлике у примени, јер она зависи од индивидуалности старешине који је примењује, од алаја којим се служимо, (војника) и од прилика, где се и кад примењује, али научне разлике нема. Што све тврди да је тактика као наука општа, а као вештина специјална, али не специјална према народности, већ према старешинама који делају и према приликама под којима се бори.*

Српска Тактика захтева оно што траже и све друге добре тактике, а то је:

Војску добро материјално спремљену;

Добро извежбати српскога војника за извршење појединих тактичких радњи;

Ваљано васпитати и ојачати до максимума моралну спремност српскога војника;

Српске старешине у знанственоме и моралноме погледу морају врхунити. Знање, умење и карактер српскога старешине треба да су савршени, и

Српски старешина и српски војник мора бити неустрашив, силан духом, велик умом, жељан славе и смрти; они не смеју знати за препоне на путу славе. *Суштина је наше Тактике: познавајти војника као човека и умети користиће се њиме, знајти и умети применити начела Тактике и њене постоје, употребити поједине родове војске и земљиште према приликама на бојишту, имати чврстину карактера и хитност погинути.*

II.

То су моје мисли о Тактици, које сам изнео јула месеца

1912. године уочи нашега рата са Турском и изгледа ми данас да после Седмогодишњег Рата не би требало да мењам своје мишљење, већ да захтевам: *да данашња Наша Тактика буде иста онаква, каква је била Српска Тактика.*

Све што бих могао учинити то је, да што јасније прецизирам моје идеје у следећем:

1) *Напад је једини вид борбе, којим се непријатељ побеђује, те зато најважнији дух код наше војске треба развијати до највећег степена;*

2) *Вештом комбинацијом снаге, ватре и изненађења могу бити савладани и најјачи одбранбени фронтони;*

3) *Одбрана се мора завршити нападом, ако желимо победити непријатеља,*

4) *Ваљана надмоћ, морал и маневар главни су услови за успех у нападу и одбрани,*

5) *Смелост, енергија, истрајност, решљивост, иницијатива и самосталност* не само старшина, већ и свакога војника добивају победу над непријатељем; те зато треба тежити да се непријатељу отме иницијатива и да му се наметне наша воља, а његова дејства и воља потчине нама;

6) *Одлика је данашње Тактике: веза и узајамно поштовање свих команданата и свих родова војске* при свима тактичким радњама. Ова солидарност и јединство дејства потребно је не само у смислу материјалнога потпомагања, већ и у смислу духовнога јединства и јединства доктрине;

7) *Изненадити и превариши непријатеља о нашим намерама значи* створити најповољније услове за победу;

8) *За извршење напада или одбране треба имати резерве* и треба бити убеђен да смо у најгорој ситуацији кад утрошимо све резерве, и зато треба тежити да се што пре формира резерва која треба да је што покретнија;

9) *У току борбе непријатеља треба што више замарати, ломити и трошити; непрестано му претити пресудношћу свуда, почасним ударима ломити га на целој фронту и најчешће га, да прерано утроши све своје резерве, а при том иражисати његово најслабије место и ту га ударити свом жестином и скрхати,*

10) *Пошто на вођење борбе утиче безброј околности и случајности, то није ни потребно прописивати у Тактици поступке за све могуће случајеве по којима би требало борбу водити, нити нарочите типове борбе, према којима би се победа добила, већ треба знати теорију Тактике и умети то знање применити према стварној ситуацији.*

Па зато старшина, кад прими заповест од вишега команданта, мора проучити ситуацију за сваки конкретни слу-

чај па ослањајући се на своју спрему и на свој здрав разум има да се одлучи на избор најбољег поступка за извршење добивенога задатка и постигнуће победе над непријатељем.

При томе све комбинације, сви планови и сви маневри морају ићи на то да се непријатељ победи са што мање жртва, и никада не заборавити истину, да ће увек победити онај који зна шта хоће, који одлучније и енергичније дејствује и који истраје до краја у решењу победити или погинути.

Из свега овога јасно се види, да извођење било напада било одбране зависи од ситуације на бојишту; те зато не треба прописивати типове борбе и норме, па давати већу важност обухвату, бочноме нападу или пробоју, већ напротив треба тежити, да се вештом употребом и комбинацијом свију средстава постигне над непријатељем ватрена надмоћ и да се произведе силан удар на најважније и најосетљивије место за њега за ту прилику, и ту треба да имамо што више уједињене снаге и да будемо надмоћнији у свакоме погледу. Дакле, Наша Тактика треба да буде иста као и Српска Тактика, чија је најважнија одлика била: Радити према стварној ситуацији на бојишту и поступати паметно, дрско, енергично, силно, вешто, увек са решењем да се победи или умре; а при томе одбацити све шеме и све оно што везује дух и слободу акције.

Пет. Пешић,
ђенерал.

ГЛЕДИШТЕ О ВАЖНОСТИ И УПОТРЕБИ САВРЕМЕНЕ КОЊИЦЕ.

А.) Значај и улога.

Као последица извесних утисака које су створиле борбе на најважнијем делу светскога разбојишта, у Француској, 1914—1918. године, нарочито у периоду ломљења снага на непрекидним, јако утврђеним фронтовима, појављују се после рата и таква мишљења, да је улога коњице у будућности ништавна и да је чак у питању постојање овога рода војске.

Наводе се, у главном, ови разлози за потврду таквога гледишта:

Широка употреба аероплана, у служби стратегијског и тактичког извиђања, заменила је потпуно коњицу на овоме пољу рада. Код тако доброга средства за извиђање, као што је аероплан, коњица је постала излишна. Она није више главни орган за извиђање. Војска је у аероплану добила боље око и ухо.

Савршенство ватреног оружја свих врста; увлачење у бојне редове великог броја прецизних аутоматских оруђа; борбе око јако утврђених положаја, на непрекидним фронтовима, искључују сваку појаву коњице на бојноме пољу, ако не дејствује као пешадија.

Коњица као маневарски род војске, могла би бити замењена пешадијом на коњима или пешадијом која се преноси техничким средствима, придајући јој артиљерију и митраљезе на ауто-моторима.

Заиста се на први поглед ствара утисак, као да је улога коњице у савременом рату ништавна, да чак не би било грешке ако би се она као излишна укинула.

У историјској еволуцији средстава за вођење рата заиста је запажено, да се са усавршавањем оружја и начина вођења борбе важност коњице, као рода војске који решава судбину судара, постепено умањује; да њена улога постаје спореднијег, помоћног значаја; да њено бројно стање у односу на јачину пешадије постепено опада, док је код артиљерије обратан случај.

Па да ли је већ дошло сада то време, када је улога

коњице сведена на нулу, када она треба да ишчезне са позорнице ратова?

Унапред, баш по тој историјској аналогји, могло би се рећи: не, још није дошло то време.

Није ово први случај у историји ратова, да је коњица стављена пред једну овакву кризу. Слична питања о постојању и улози коњице настајала су са свима важнијим променама у наоружању, спреми и начину борења. Употреба оклопа, појава топа, а затим ручног ватреног оружја, усавршавање ватреног оружја жљебљењем цеви и т. д. — све су то биле промене од веома велике важности, које су чиниле дубок утисак на дејство коњице. Под утицајем ових појава, коњица се морала мењати и прилагођавати новим условима, у погледу своје јачине, формације, наоружања и начина дејства. Али ипак пребродила је све кризе и ушла је у Светски рат са широком, деликатном и достојанственом улогом. По тој аналогји пре је вероватно, да ће коњица и данас успешно пребродити кризу, прилагодити се новим условима борбе и опет са улогом пуном части и славе ући у један будући сукоб.

Расматрајући поједине чињенице, које највише споре улогу коњице у будућности, покушаћемо да докажемо, да ће коњица имати бар не мању улогу од оне, која јој је била намењена са уласком у Светски рат.

Авијатика је заиста моћно средство у рукама команданата за стратегијско и тактичко извиђање. Због своје способности да вертикално осматра, не само дуж фронта већ и у ближој и даљој позадини непријатеља, да врши снимања и да на најбржи начин доставља резултате извиђања, аероплан је најмоћније средство за извиђање и јављање. Многе, веома важне податке, нарочито о груписању и покретима у позадини непријатељских армија, најтачније ће он моћи да нам достави.

Али и поред свега савршенства, аероплан има својих знатних недостатака, због којих се не можемо само на њега ослонити за прибирање података о непријатељу.

По магли, по јако облачном и кишовитом времену, по јаком ветру и ноћу аероплан је неупотребљив за извиђање. Сасвим је могуће, да извиђања аеропланом, због неповољног времена, изостану баш у најважнијем периоду операција и да најважнији догађаји код непријатеља, који се дешавају око судбоносних судара, остану непримећени, ако не постоји и друго средство за извиђање, које ће допунити овај недостатак аероплана.

Сем тога, извиђање са аероплана наилазиће на знатне тешкоће и препреке које ставља непријатељ, тако, да резул-

тати таквог извиђања не могу бити увек потпуни. Непријатељ ће све важније покрете вршити искључиво ноћу и стараће се да изврши што боље маскирање својих трупа на стану, свога распореда у борби и разних установа у позадини. Ако не би постојало извиђање и помоћу трупе, која ће доћи у додир са непријатељем, утврдити линију и облик његовог стратегијског фронта, одредити карактер наслона на бокovima, пратити евентуално његово кретање, тада би поред чисто ваздушног извиђања могло бити великих изненађења.

Најзад, и поред најпотпунијег извиђања из ваздуха, никада се не могу утврдити тачни податци о броју и називу појединих јединица; намера непријатељева може се само нагађати. Међутим органи који врше извиђање са земље, долазећи у непосредан додир са непријатељем, могу са великом тачношћу утврдити ове податке по исказима непријатељских бегунаца и заробљеника.

Из досадањег излагања јасан је закључак, да авијатика у служби извиђања не само не искључује коњицу, као најважнији орган за стратегијско извиђање са земље, већ јој на томе пољу мора оставити широку потпуно независну улогу, исту онакву каква је била и пре појаве усавршеног авиона. Служба обавештавања добиће највише у резултатима, ако се у пуној мери користи извиђањем и авијатике и коњице.

Бојни фронтови данашњих великих војска, готово непрекидни на огромној дужини, — систематска примена фортификације, — савршенство данашњег ватреног оружја, а нарочито употреба великог броја аутоматских оруђа велике тачности, — чињенице су, које заиста стављају тешке услове за рад коњице на бојишту. Код непрекидних утврђених фронтава наслоњених на мора, или на неутралне државе, коњица се чак, као таква, заиста не може ни појавити, док се не оствари пробој.

По свему овоме, изгледало би, да је улога коњице веома ограничена, када се већ једном дође у тесан додир са противником и када отпочне ангажовање бојева на целокупном стратегијском фронту.

Али детаљнија анализа баца сасвим другу светлост и разјашњава ово питање у корист коњице.

Пре свега, непрекидни фронтови са неизбежним вођењем рововске војне, за један дужи или краћи период времена, неће бити редовна појава у будућем рату. Може се слободно рећи да ће то бити изузетак. Образовање непрекидног фронта, јако поседнутог и утврђеног, могуће је само тако, ако то дозвољава однос између снага и дужине фронта ратишта.

У Светском рату 1914.—1918. год. било је могуће водити

рововску војну, на једном непрекидном, јако утврђеном фронту у Француској, стога што је број бораца сваке од противничких страна, у односу на дужину фронта, био толики, да је јачина одговарала норми, потребној за вођење пресудне одбране на целом фронту (просечно 6—10 војника на 1 м. фронта). Нарочито повољна околност била је: релативно мали фронт, сигурно наслоњен на море и неутралну Швајцарску, чију је неутралност Немачка строго поштовала. Ово је један редак случај, који се у будућности не мора поновити баш и у сличној ситуацији.

Чим не постоји повољан однос снага и дужине фронта, немогуће је стабилизирати фронт и водити рововску војну, јер је маневровање могуће.

Код нас, у највећем броју случајева, готово је искључено вођење рововске војне, па ма се узео у комбинацију рат само са једном од суседних држава. Ми ћемо нормално водити маневарски рат, а рововска војна може бити само нарочито изузетан случај.

Па и за време операција у доба стабилизације и рововске војне улога коњице није искључена. На случај да непријатељ изврши пробој на једноме делу фронта и буде успео да прошири своје прве успехе, због недостатка резерва у првome моменту, коњица, као род војске који се одликује великом брзином кретања и способношћу за маневровање на бојноме пољу, најпогоднија је да се употреби као мобилна резерва, која ће се прва бацити на место продора. Њен ће задатак тада бити: да створи застор у правцу продирања непријатеља, да веже међу собом стабилне делове фронта са једне и друге стране места продора и да задржава непријатеља до доласка трупа, које су намењене да дефинитивно зауставе његово надирање и остваре поновно стабилизирање фронта.

Сем тога, у операцијама око пробоја непријатељског фронта коњица налази широко поље рада у ширењу постигнутог успеха, а нарочито после дефинитивног пробоја, у циљу експлоатације победе и довршења пораза непријатељског.

У маневарској војни, и ако велики фронтови и савршенство оружја стављају теже услове за рад коњице, него што је то раније било, ипак се њена улога није умањила.

Велики фронтови ипак имају своја крила. Наткриљавање непријатељског фронта и дејство на његове бокове и позадину биће и у будуће главни и најпробитачнији маневар у сударима, и ако са мање судбоносним резултатима него што је то било код некадањих малих војсака. Коњица ће наћи широку примену при одређивању крила непријатељске

армије, у операцијама око наткриљавања и дејства на непријатељске бокове и позадину и у заштити крила своје армије против непријатељског наткриљавања.

Сем тога, стратегијски фронт једне армије или групе армија, у маневарској војни, готово никада није свуда у доброј и солидној вези, већ често има прекида и празнина, нарочито за време кретања на велике даљине. Биће, дакле, чест случај да се и у средини стратегијског фронта створе празнине и отворени бокови на саставцима појединих стратегијских јединица. У наступању, коњица ће имати широко поље рада у одређивању ових празнина и у дејству кроз њих против бокова и позадине појединих делова непријатељских снага. У одступању и у одбрани, коњица је најпогоднији род војске да као мобилна резерва попуни празнине на фронту и да заштити крила и бокове створене расцепом на фронту.

Пред фронтом армија, пре бојева и битке, данас ни у колико не може бити мања улога коњице него што је раније била. Задржавањем појединих непријатељских колона или активним дејством коњица омета непријатељу операције и припрема повољне услове за операције наших армија, осигуравајући им потребан простор и време за маневровање и повољне теренске одсеке. У овоме правцу рада данашња коњица, која располаже великом ватреном моћи, може знатно више да да, него што се раније могло од ње очекивати.

Тако исто у експлоатацији победе улога коњице може бити само проширена, а никако умањена.

Савршенство данашњег ватреног оружја, са употребом великог броја прецизних аутоматских оруђа, и ако ставља теже услове за рад коњице, ипак не сме бити разлог, да се њена улога умањи.

Коњица, као род војске који има изврсне природне особине, не може остати без дејства у најважнијој радњи војске. Велика брзина којом коњица располаже чињеница је која најпре може произвести изненађење непријатеља. Изненађење производи силан морални утисак. Велика покретљивост даје коњици способност за брзо маневровање на великој просторији по фронту и дубини. Све су то чињенице прворедног борбеног значаја, које се не смеју занемарити.

Да би коњица могла извршити намењене јој задатке и поред тешкоћа које јој ставља савршенство ватреног оружја, она мора променити у неколико начин свога дејства, прилагођавајући га што боље новим условима борбе. У овоме циљу коњица мора да усвоји ватрену борбу као главни вид свога дејства, остављајући чисто коњичко дејство, хладним

оружјем, само за изузетне случајеве. У осталом коњица у главном избегава тешкоће дејства у сфери јаке пешачке и артиљеријске ватре самим тим, што је њена употреба обично везана за такве ситуације, у којима још нису могла бити развијена за дејство сва ватрена борбена средства непријатељска.

Пешадија, која се преноси разним транспортним средствима, са придатим митраљезима и топовима на ауто-моторима, не може заменити коњицу у њеним задатцима, већ је може само појачати и послужити јој у извесним случајевима као ослонац.

Пешадија, која се преноси железницом или аутомобилима, везана је у своме кретању за правце пруга и путева. Истина, при добро развијеној мрежи путева, не постоје велике тешкоће да се поједине пешачке јединице упуте у потребном правцу, али постоје велике тешкоће око уласка у борбу и извлачења из борбе. Борбено маневровање аутомобилима немогуће је.

Употреба пешадије, која би се транспортовала железницом или аутомобилима, може се разумети само овако: извршити пренос до извесног одређеног места, где ће се извршити искрцавање и по том заузети потребан распоред и измаршевати пешке на одређени одсек за извршење задатка; у погледу прекида борбе и извлачења из ње, бити везан за правце, на којима се налазе транспортна средства. На први поглед, јасно је преимућство које у оваквим случајевима има коњица над пешадијом транспортованом техничким средствима, како у погледу сигурности и готовости за борбу, тако у погледу величине фронта дејства и у погледу лакоће извлачења из борбе, ако и када то потреба захте. То преимућство даје јој њена способност за маневровање на бојишту које не може имати пешадија транспортована техничким средствима. Због своје брзине кретања и способности да се на самом бојишту, под непријатељском ватром, креће на коњу и мења построје, коњица је способна да дејствује на знатно већем фронту него транспортована пешадија, готова је у свакоме моменту да прими борбу и има могућности да се из ње лако извуче кад хоће.

Пешадија на коњима није везана за одређене правце, може се кретати и ван путева, као и коњица, али није способна да маневрује на бојишту. Због тога, слично као и пешадија транспортована техничким средствима, није у стању да дејствује на довољно великом фронту и има знатних недостатака у погледу сигурности и готовости за борбу и лаког извлачења из ње. Ако би се захтевало, да се пешадија на

коњима успособи за маневровање на коњу, онда то неће бити пешадија већ коњица.

Пешачка аутоматска оруђа и топови на ауто-моторима, такође могу само да ојачају и допуне коњицу, појачавајући њењу ватрену моћ. Не може бити ни речи о томе, да је овакве машине могу заменити, јер су оне у главном упућене на дејство фиксираним правцима, поред тога неупотребљиве су за самостално дејство, јер нису способне за самоодбрану.

Из целокупног досадањег разматрања следује довољно јасно закључак, да значај и улога коњице на завршетку Светскога рата нису ни у колико умањени. Будућност коњице, за сада, ни у колико није стављена у питање, на против, у изгледу јој је достојанствена и славна улога, којом се сваки коњаник може поносити.

Улога коњице у савременом рату садржала би у главном ове задатке:

Хватање и одржавање додира са непријатељем.

Стратегијско и тактичко извиђање.

Застор и заштита прикупљања делова војске, или целокупне снаге, на једној одређеној просторији, пред почетак операција.

Ометање непријатељских операција до судара маса.

Акција за стварање својој војсци потребног времена и простора за маневровање пред судар, гарантујући јој у исто време повољне земљишне одсеке и линије за борбу.

Учешће у сударима заједно са осталим родовима војске. При овоме, од маркантнијих задатака:

А) У напад

Маневар за наткриљавање непријатељског фронта или дејство кроз продоре и кроз празнине створене на непријатељском фронту, у циљу удара на бокове и позадину; проширивање постигнутих успеха; заштита крила и бокова у нашем распореду; евентуално попуна празнина на фронту нашег распореда; дејство на споредним правцима, у циљу што бољег груписања главних снага на решавајућем теренском одсеку и т. д.

Б) У одбрани,

Заштита крила и бокова; затварање продора, које је непријатељ остварио на нашем борбеном фронту; попуна евентуалних празнина у одбранбеном распореду; одбрана на одсецима споредније важности, у циљу груписања што јачих снага на решавајућем одсеку; коришћење свих погодних при-

лика за офанзивно дејство, слично ономе што је изложено код напада итд.

Гоњење, у циљу експлоатације победе и довршења непријатељског пораза.

Заштита повлачења делова војске којима припада.

Неоспорно широка и деликатна улога, само је потребно да коњица буде употребљена како ваља и да врши све намењене јој задатке са потребном умешношћу, истрајношћу и пожртвовањем.

Б) Јачина, формација и наоружање.

1. Јачина

Изложени задатци коњице, ма колико да су многобројни, ма како да су деликатни, ипак у односу на главну акцију у рату, на материјалну борбу, којом има да се сруши снага непријатељска и да се он натера да се потчини нашој вољи, ипак су помоћног значаја.

У тежњи да се створе што јаче резерве за образовање и одржавање у пуној снази пешадије и артиљерије, као најважнијих родова војске, на којима леже најтежи задатци у решавању судара, природно је да мора бити јаким обзира на штедњу при организацији коњице једне војске. Али, с друге стране, не сме се у овоме погледу отићи у крајност. Многоструки задатци коњице, а нарочито они, у којима коњица има да одигра важне маневарске улоге за ометање непријатељских операција и стварање повољних услова за акцију наших трупа, као и учешће у решавајућим сударима, изискују довољно јаке снаге. За извршење таквих задатака, коњица ће врло често бити принуђена да води огорчене бојеве са јачим делом непријатељских снага. Само довољно јака коњица моћи ће имати успеха у оваквим акцијама.

Потребна је дакле довољно јака коњица као маневарско средство у рукама команданата, али у исто време њена јачина мора бити у складном односу са осталим родовима војске; нарочито не сме бити на уштрб пешадије и артиљерије.

По задатцима који очекују коњицу, подела њена на стратегијску (самосталну) и на колонску (у саставу појединих стратегијских јединица), треба и даље да остане. У делокруг стратегијске коњице спада стратегијско извиђање пред фронтом армија и сви маневарски задатци око припремања, решења и довршетка операција једне армије, групе армија или целокупне војске. Колонска коњица вршиће сличне улоге, више тактичног значаја, у делокругу стратегијских јединица којима припада.

Да би се приближно у цифрама могла одредити јачина

коњице, изгледа да је најпогоднији пут размотрити прво потребе једне армије, јачине око 150.000 људи. То је стратегијско тело, у сваком погледу способно за самосталан живот и рад, које је у стању да изводи у рату важније операције, само са својим средствима.

Једна таква армија састоји се из више стратегијских јединица: 8—5 корпуса, или група, од по 2—3 дивизије — свега око 11—12 дивизија. Фронт њеног дејства може бити различан, што зависи од ситуације, али, нормално, у важнијим операцијама, са солидном густином у распореду, она ће дејствовати на фронту око 20 км. Самостална армија, или армија која дејствује на споредној зони, у саставу јаче групе, често ће заузети и знатно шири фронт.

За извршење свих задатака који спадају у улогу стратегијске коњице, као: извиђање, ометање непријатељских операција, стварање повољних услова по времену, простору и земљишту за улазак армије у бој, учествовање у решењу судара, гоњење или заштита одступања, — на армијском фронту од 20 и више км., потребна је једна коњичка дивизија; нарочито ако армија самостално дејствује, 1 коњичка дивизија јој је неопходна.

За тактичке улоге, код појединих стратегијских јединица у саставу једне армије, потребан је извесан број нижих коњичких јединица, као колонска коњица. Јачина колонске коњице код појединих стратегијских јединица видеће се из излагања о формацији.

Укупна јачина коњице за оперативну војску могла би се одредити према броју армија (рачунато да једна армија износи око 150.000 људи) и то тако, да се на сваку армију рачуна по 1 коњичка дивизија и потребан број нижих коњичких јединица у саставу појединих дивизија или група (корпуса) од по 2—3 дивизије. При овоме не сматра се, да свакој армији мора редовно припасти у састав по једна коњичка дивизија. Могуће је да Врховна Команда по потреби одреди и јачој групи (од 2—3 армије) само једну коњичку дивизију и на тај начин да уштеди за опште задатке 1 или више коњичких дивизија, које би стајале на њеноме расположењу.

Тачније, у цифрама, јачина коњице може се одредити само са обзиром на формацију.

2. Формација

Самостална (стратегичка) коњица

а) Коњичка дивизија

Основ за формацију самосталне коњице јесте ратна коњичка дивизија, као основна коњичка стратегијска јединица.

Сада се обично ратна коњичка дивизија састоји из 2—3 бригаде, од по 2 коњичка пука и 1—2 дивизиона коњичке артиљерије, са осталим потребним деловима.

Са обзиром на задатке стратегијске коњице и на данашње услове борбе, изгледа да би ову формацију требало мењати у смислу повећавања бораца са ватреним оружјем у руци и појачавања ватрене моћи у опште.

За формирање коњичке дивизије, до сада је главни услов био, да то буде мобилна јединица, што лакша и спретнија за командовање и маневровање. Али, изгледа да сада услов лакоће и спретности мора у знатној мери да уступи места услову солидности за борбу, у тежњи да се од коњичких јединица добије солидно борбено оруђе, које ће бити у стању да и у жилавијим борбама истраје дуже време.

Да би једна коњичка дивизија, и поред свих тешкоћа, које јој у борби ставља савршенство данашњег ватреног оружја и техничких средстава, ипак могла, на једном знатно великом фронту (20 и више к.-метара) са успехом да врши све намењене јој задатке, потребно је повећати број бораца. Потребно је да коњички вео буде гушћи. Готово сви задатци захтевају данас од коњичких јединица, да се често заплићу у борбу пешке, ватреним оружјем. Нарочито задатци којима је циљ добитак у времену или простору захтевају дужу истрајаност у борбама, зашта су потребне јаче снаге и већа ватрена моћ.

Из ових разлога, изгледа да би била веома погодна формација коњичке дивизије *од 3 бригаде по 3 пука, једног пука коњичке артиљерије од 3 дивизиона, лаког мостовог шрена, муницијске колоне, лаке профижант колоне (по пошреби) и осталих делова* који су и до сада били у саставу.

Оваквој формацији дивизије могло би се замерити да је гломазна.

Оваква замерка несумњиво да је оправдана, са погледом на употребу дивизије у чисто коњичким сударима, где је првенствено потребна гипкост и суптилност. Али, како је врло вероватно да ће судари на коњу у будућности бити пре изузетак него ли чешћа појава, међутим овакав састав готово ни у колико не спутава покретљивост дивизије у смислу брзине пребацивања са једног дела бојишта или војишта на друго, што је главно за употребу коњичке дивизије, као здружене јединице, за маневарске задатке у корист своје армије, то мислимо, да замерка о гломазности у погледу тактичком нема места.

Овако јака коњичка дивизија биће у стању да изврши важније и теже задатке.

Дивизија од 3 бригаде по 3 пука далеко је погоднија у погледу тактичких комбинација, него дивизија са двојном поделом.

Могло би се још размислити, да ли постоје веће незгоде, овако јаке дивизије, у погледу снабдевања свима потребама, нарочито у случајевима када јаче коњичке масе дејствују на сразмерно малом простору. Но мислимо, да и ту не постоје нарочите тешкоће и да се релативно лако може организовати снабдевање стварањем лаких тренова од аутомобила.

Детаљније, формација овакве дивизије била би следећа:

Пук од 4 ескадрона и 1 митраљеског одељења. Ескадрон по 160—180 сабаља (око 80—100 ефективних пушака за борбу пешке и 6—8 пушко-митраљеза, или лаких митраљеза); митраљеско одељење од три вода по 2—3 митраљеза и једног вода топова 37 или 47 мм., од 2 оруђа.

Пук коњичке артиљерије од 3 дивизиона одговара потпуно тежњи за појачавањем ватрене моћи дивизије. По један дивизион могао би се придавати по потреби бригаама. Дивизиони од по 3 батерије, од којих 2 пољске и 1 брдска (или брдских хаубица). Када лака борна кола (тенкови) буду толико усавршена, да могу успешно свуда пратити коњицу, артиљерском пуку коњичке дивизије треба придати и групу лаких борних кола, као оклопну артиљерију.

Сем јединица које по редовној формацији улазе у састав коњичке дивизије, њој ће се још, по потреби, придавати: 1 ескадрила, или мања група аероплана, блиндирани возови, одељења топова и митраљеза на аутомобилима, одељења велосипедиста и пешадије.

б) *Коњички корпус или јаче групе.*

Биће случајева да ратна ситуација захте груписање јаче коњичке масе, за заједничко дејство, у истоме циљу. Тада ће настати потреба да се дивизије групишу у корпусе од по 2—4 дивизије, а по два до три корпуса у јачу коњичку групу.

Задатци, који очекују коњицу, захтевају врло честе покрете и промене у саставу појединих њених група. Због овога, немогуће је вршити увек потпуно формирање, са образовањем нарочитих штабова за више коњичке јединице, већ спајање мора имати више привремени карактер.

Најпогодније је корпусе образовати на тај начин, што ће се просто 2—4 дивизије ставити под команду најстаријег, првенствено најспособнијег команданта дивизије.

За образовање групе од 2—3 корпуса потребно је образовати и нарочиту команду.

Груписање јаке коњичке масе, на сразмерно малом простору, захтева нарочите мере у организацији снабдевања, јер је немогуће увек рачунати на снабдевање свима потребама са терена. У оваквим случајевима истиче се потреба за образовањем покретних слагалишта и лаких профијантских возова.

У мирно доба треба, по могућству, држати онолико исто коњичких дивизија, колико треба за рат. Састав и јачина мирнодопских дивизија да буде што приближнија ратној формацији. У колико ово не буде могуће, мора се прибећи формирању и нових јединица о мобилизацији.

Три до пет дивизија, у миру, треба груписати по областима у инспекције. За целокупну коњицу треба да постоји генерална коњичка инспекција.

Колонска коњица (у саставу дивизија и корпуса).

Јака стратегијска коњица пред фронтом армија, која ће због ситуације на данашњим ратиштима (велики фронтови, добро поседнути) морати да дејствује у тешњој вези са деловима војске, са којима у заједници ради, даје могућности и налаже да се знатно смањи колонска коњица, којој је данас најважнија улога да врши тактичко извиђање у рејону дејства своје јединице и да је непосредно обезбеђује од изненађења.

Са погледом на ово, довољно је да један корпус, или група од 2—3 дивизије, има у саставу један коњички пук од 3—4 ескадрона и 1 митраљеског одељења. Дивизија треба да има у своме саставу један ескадрон. Ако не постоји редовна формација корпуса, већ се дивизије привремено групишу у јаче тело, тада се може за целу групу формирати један коњички пук од дивизијских ескадрона.

3) Наоружање.

Наоружање коњице треба да одговори њеним улогама и начину дејства у савременоме рату.

И по задатцима који су у првоме одељку истакнути, и по погодбама за борбу, које диктује савршенство данашњих борбених средстава, јасно је, да ће коњица у будућим сударима чешће да се бори ватреним оружјем, него ли на коњу — хладним оружјем. Али, с друге стране, ма колико да ће бити ретке прилике за чисто коњичке сударе, који се, у осталом, у највећем броју случајева могу и избећи, ипак ће бар делови коњице (нарочито самосталне) доћи у такву ситуацију, да примају коњички судар или да врше јуриш на коњу противу других родова војске. Према овоме, наоружање

коњице мора бити такво, да јој што више појача ватрену моћ, али и чисто коњичко оружје, копље и сабља, не може бити напуштено.

Јединице самосталне коњице треба да задрже у своме наоружању и копље и сабљу. Копље се не може још одбацивати, само због тога, што ће вероватно бити код неких војсака задржато.

Јединице колонске коњице могу имати само изузетне прилике за чисто коњичке сударе, па и у тим случајевима увек их могу избећи, очекујући корисније резултате у борби пешке. Због овога, њима треба оставити од хладног оружја само сабљу.

Пушка, митраљез (тежи и лакши), пољски топ 75 мм, брдски топ 65 мм, брдска хаубица 80 мм, топ 37 мм, или још боље 47 мм, бомба — то је сада право оружје коњице.

Пушка треба да буде са бајонетом и исте дужине као и код пешадије, јер ће коњичке јединице често морати вршити или дочекати јуриш, те да би у потпуности могле извршити намењене им задатке. Како је и за наоружање пешадије подеснија кратка пушка, то би најбоље било да и пешадија и коњица имају једну исту пушку са бајонетом.

Лаки митраљез треба да буде ручно оружје, слично данашњем пушко-митраљезу, само што савршеније за употребу.

Лаки топ 47 мм. неопходно је потребан коњици, за уништавање непријатељских митраљеских гнезда, њених најопаснијих противника.

Непотребно је доказивати користи, које би се имале од тога ако би коњичке јединице имале у своме саставу извесан број тежих митраљеза, топова 65 мм. или лакших топова 47 мм. на лаким оклопљеним борним колима

У опште, по питањима своје формације и наоружања, коњица мора непрестано тежити за новинама, али под условом, да не спутава своју маневарску способност.

В) Начин дејства.

У првом одељку, о значају и улози коњице, истакнуто је, да извесне чињенице безусловно захтевају прилагођавање коњице новим условима борбе, због чега она мора у знатној мери да промени и начин свога дејства. Те су чињенице у главном: дугачки, махом непрекидни, добро поседнути фронтови; савршенство данашњег ватреног оружја са употребом огромног броја прецизних аутоматских оруђа; обилна употреба фортификације и коришћење многобројних техничких средстава за активну и пасивну борбу.

Према овоме, прилагођавање новим условима има да се

обележи у главном тиме, што коњица мора да прими као главни вид свога дејства борбу ватреним оружјем; сем тога тиме, што коњичке јединице, у највећем броју случајева, морају дејствовати у јачој вези са осталим деловима војске, који оперишу на одговарајућем делу фронта.

Потребно је напоменути, да ова гледишта могу важити за оне случајеве, када се рат и са једне и са друге стране води са организованим војскама, које сачињавају читави наоружани народи; када су снаге у односу на величину ратишта велике, тако, да је просторија за маневровање скучена; најзад, када су са обе стране у употреби сва савремена средства. Биће наравно случајева, када ће коњица моћи да дејствује са много већом слободом и када ће њено дејство на коњу, хладним оружјем, бити од већег значаја, као што је то било и у ранија времена. Ово ће бити тамо, где су снаге са обзиром на величину ратишта мале, те је и простор за маневровање неограничен; тамо где се са једне или са обе стране ради са војскама слабо организованим и где се употребљавају несавремена борбена средства.

У свакоме случају коњица треба и мора да задржи свој стари дух предузимљивости. И у будуће се очекују у њеном раду највећи резултати од дрских, офанзивних предузећа. Тако ће она најбоље моћи да искористи своје природне особине. Дејствујући дрско и са изненађењем на непријатеља, она ће врло често моћи надокнадити своју моћ, у колико је губи због слабих ефектива.

Расмотрићемо подвојено главније улоге коњице, да би се могло детаљније ући у размишљање о начину њенога дејства.

Додир са непријатељем и извиђање.

Циљ је овога рада да се у главном одреди: где је непријатељ; на којој је линији његов фронт и одакле докле се протеже; да ли је фронт непрекидан или у њему има празнина; јачина непријатеља на појединим деловима фронта; намера непријатеља. Податци, који се о овоме добију, морају се поуздано и на најбржи начин доставити централи за прикупљање тих података.

Линија протезања и облик фронта одредиће се простим долажењем у додир са непријатељем и осматрањем на потребном броју тачака дуж његовога фронта. Јачина непријатеља на појединим деловима фронта одредиће се, поред осматрања, још и борбом, по степену отпорности коју непријатељ изјављује и по податцима који се добију од бегунаца и заробљеника. Брзо и поуздано достављање података, осматрања, још и борбом, по степену отпорности коју непријатељ изјављује и по податцима који се добију од бегунаца и заробљеника. Брзо и поуздано достављање података, осматрања, још и борбом, по степену отпорности коју непријатељ изјављује и по податцима који се добију од бегунаца и заробљеника.

гураће се добро организованом везом појединих елемената у распореду коњичких јединица и њиховом везом са позадином.

Расмотримо прво рад стратегијске коњице.

Распоред коњичких јединица, у служби стратегијског извиђања и обавештавања, треба да одговори горе изложеним потребама. Треба, дакле, да се састоји из елемената, који ће на потребном броју тачака доћи у додир са непријатељем и из елемената за борбу. Елементи за хватање додира и извиђање треба да су слабији, да би елементи за борбу били што јачи. Веза између појединих делова и са позадином да буде што савршенија.

Узмимо за пример једну коњичку дивизију.

Њен распоред зависи у главном од земљишта и од величине фронта дејства.

Ако дивизија дејствује на фронту не већем од 15—20 км. и на земљишту које је довољно пролазно у свима правцима, тада распоред може бити, у главном, по гледиштима која су за то важила и пре светскога рата, т. ј.: извесан број извиђачких ескадрона и мањих извиђачких делова употребљен напред, за хватање додира и извиђање, а остатак дивизије држи се прикупљен на најважнијем правцу, са наменом, да се употреби за потпомагање дејства предњих извиђачких делова у циљу повећавања резултата извиђања, по потреби и борбом.

Ако дивизија дејствује на фронту већем од 20 км. и ако је земљиште тешко пролазно, тада неће бити могуће да извиђачки делови буду потпомогнути из главне коњичке дивизије, која је груписана на једном правцу, међутим, командант дивизије неће моћи, у таквим околностима, прибавити само преко извиђачких ескадрона податке, које је често потребно борбом јачих делова добити. Изгледа да ће у оваквим случајевима бити потребно, да се дивизија подели у колоне.

Препоручљива би била подела на две колоне с тим, да се свакој колони додели део фронта за извиђање. На мање важном теренском одсеку могла би дејствовати једна бригада, са придатим једним дивизионом артиљерије. Остатак дивизије образовао би главну колону на главном правцу. За овакав распоред најпогоднија је дивизија од 3 бригаде, али, ако је дивизија од две бригаде, тада се као посредна колона може употребити 1 пук са придатом једном батеријом.

Детаљније, распоред код сваке колоне био би као и у првome случају, када је дивизија само у једној колони, т. ј. за извиђање употребити извесан број (што мањи) извиђачких

ескадрона и што мањих делова, а остало држати на најважнијем правцу.

У свакоме случају, нови услови за рад коњичких јединица, изгледа да захтевају промене у погледу јачине и зависности челних извиђачких делова и у погледу величине фронта који се додељују за извиђање појединим деловима и јединицама.

Раније су били најважнији органи за непосредно извиђање официрске патроле, нарочито самосталне официрске патроле, јачине 8—10 коњаника. Данас је тешко замислити, да тако слаби коњички делови, истакнути самостално и без потпоре далеко унапред, могу постићи велике резултате у извиђању. На некакво дрско пробијање и провлачење кроз непријатељски распоред не може се рачунати. Томе треба тежити, али то може бити само ређи случај. Највероватније је, да ће ти тако слаби делови бити заустављени чим наиђу на прве непријатељске стражаре, немајући снаге да их протерају и да даље напредују.

Да би се могло рачунати на стварне резултате у служби извиђања, потребно је да челни извиђачки делови буду јачи, како би могли примити борбу ватром при сусрету са непријатељем и бити у стању да напредују, протерујући непријатељске слабе осигуравајуће делове. Сем тога потребно је, да они буду у тешњој вези са позадним деловима, како би, по потреби, могли бити лакше потпомогнути, ради проширивања резултата извиђања.

Са обзиром на ово, најпогодније би било да челни извиђачки делови буду водови, који нормално да буду органи извиђачких ескадрона, са којима ће радити у тешњој вези. У извесним приликама могли би извиђачки водови бити и непосредни органи команданта дивизије или колоне, на специјалним правцима, у место извиђачких ескадрона.

Слабији делови од вода немају потребних услова да ступе у борбу са непријатељским осигуравајућим деловима. За успешно дејство у борби против тих делова, потребно је најмање 1 десетина стрелаца са 1—2 аутоматска оруђа. Сем тога потребни су чувари коња и једно одељење на коњу; у саставу тога одељења били би извиђачи и ордонанси, а један део сачињавао би покретну резерву, која би се корисно употребила за маневровање.

Потребно је, за нормалне случајеве, рачунати на мањи фронт дејства појединих извиђачких делова, па и целе коњичке дивизије, него што је се рачунало као норма пре Светскога рата.

Целокупна ситуација на евентуалним данашњим рати-

штима наговештава, да ће коњички извиђачки делови најчешће борбом морати да прибављају податке о непријатељу. Извиђачки водови и извиђачки ескадрони биће често заплетани у борбу ватреним оружјем, која ће их знатно паралисати, умањујући њихову маневарску способност и по времену и по простору. Изгледа, да фронт дејства једног извиђачког вода, за нормалне случајеве, треба да буде око 2—3 км., а извиђачког ескадрона 6—8 км. Дивизија по овоме не треба да добије већи фронт за извиђање од 30 км.

Природно је, да би се од овога морало одступити, када су снаге у односу на фронт дејства слабе.

Поступак појединих делова, у извиђачком распореду, заслужује нарочиту пажњу. Треба га испитати са обзиром на нове услове за рад.

Раније је владало гледиште, да се стратегијска коњица само по нужди служи борбом, као средством за извиђање. Рачунало се највише на провлачење појединих извиђачких елемената кроз непријатељске осигуравајуће делове, ради доласка у додир са главним непријатељским снагама.

На сваки начин да би то и данас било најбоље, само ако буде могуће. Али из досадањег излагања јасно је, да се успех у таквом предузећу може сматрати као ређи случај, па и изузетак. Напротив, редовна ће појава бити, да се поједини коњички делови, долазећи у додир са непријатељем, морају упуштати у борбу, да би прикупили потребне податке.

Због овога, потребно је истаћи борбу као средство, којим се извиђачка коњица врло често служи у својој служби.

Изгледа да је најприроднији овакав поступак појединих делова:

Извиђачки водови, у близини непријатеља, крећу се прикривено, избацујући у потребним правцима по 2—3 коњаника за извиђаче. Наилазећи на непријатеља, старају се првенствено да на своме фронту дејства утврде са њиме додир на потребном броју тачака. Ако прилике, са обзиром на могућност кориснога дејства и достављања извештаја, не буду повољне за провлачење кроз застор непријатељских осигуравајућих делова, или за обиласке, извиђачки водови мораће да ступе у борбу, ради притискивања непријатељских слабијих одељења и хватања заробљеника, како би могли доћи до потребних података о непријатељу.

У овоме циљу мора се предузети напад противу непријатељских одељења у најважнијем и најповољнијем правцу за извиђање на рејону дотичног извиђачког вода.

Комбиновано дејство, ватром и на коњу, најчешће ће

бити у употреби. Делови за борбу пешке (најмање 6—8 карабина и 1 аутоматско оруђе) развиће се обично за напад са фронта и тежиће да задобију ватрену надмоћност, док делови на коњу, провлачећи се кроз теренске неравнине, теже да изврше обилазак и наткриљивање и даље садејствују било јуришајући на коњу, било опет сјахујући за пешачку борбу.

Ако се укажу повољне прилике за јуриш противу непријатељских коњичких делова на коњу, јуриша се са највећом енергијом.

Извиђачки ескадрони имају у главном задатак, да у потребним правцима помогну рад извиђачких водова, проширујући њихове успехе. Главнина извиђачког ескадрона дејствује у најважнијем и најпогоднијем правцу за извиђање на фронту његовога дејства. Поступак је сличан као и код извиђачких водова. Делове, који се тек ангажују у борбу да потпомогну рад извиђачког вода, најкорисније је бацити у бок непријатеља и на тај начин најлакше омогућити даље напредовање већ развијених делова.

Оваквим радом извиђачких водова и ескадрона одредиће се извесан број тачака, на којима се дошло у додир са непријатељем, чиме ће се приближно одредити његов фронт и облик фронта. Сем тога може се саслушавањем заробљеника и бегунаца доћи и до каквих важнијих података о непријатељу. Потребно је проверити добивене податке и доћи до што тачнијих података о јачини, распореду и намери непријатеља.

Прикупљање свих потребних података, у томе смислу, продужава се ступањем у борбу делова главнине појединих колона, дивизија и јачих коњичких тела. Тежња је, да се овом борбом пробије застор непријатељских осигуравајућих делова и да се дође у додир са деловима његових главних снага.

Овакве акције почетак су важнијих операција и предузимају се што јачим снагама. Да ли ће се у овоме циљу употребити и бацати у борбу целокупна снага појединих коњичких тела, на одговарајућим правцима дејства, зависиће од ситуације, а поглавито од задатка тога коњичког тела у односу на намераване операције онога дела војске, коме припада.

Ако је иницијатива на нашој страни и коњичком извиђању има одмах следовати ангажовање и осталих снага, тада ће се ангажовати највећи део главнине појединих коњичких колона. Са задатком извиђања биће најчешће везано и извршење каквог другог офанзивног задатка: овлађивање извесном линијом или теренским одсеком, узнемиривање и задржавање непријатеља у циљу ометања његових операција, итд. Ако је обратан случај, тј. ако морамо непријатељу оставити

иницијативу рада, тада неће бити корисно ангажовати за извиђање све коњичке снаге, већ се мора имати потребна резерва за извршење других задатака, као: створити време и простор за маневровање или чувати извесну линију односно теренски одсек итд.

У сваком случају борба коњичких тела, у којима она долазе у контакт са јачим непријатељским снагама, изводе се по начелима за рад здружених одреда.

За успешно дејство потребно је извршити груписање што јаче снаге на најважнијем правцу дејства. Извести, у колико је то могуће, ешелонирање снага по дубини.

У највећем степену користити се покретљивошћу и земљишним заклонима у циљу да се произведе изненађење на непријатеља.

Потребно је у пуној мери искористити ватрену моћ. Ради овога ставља се у дејство сва артиљерија и умешно употребљују сва друга ватрена борна средства.

Често ће оваква предузећа бити подупрta нарочитим одредима од пешадије и артиљерије, који би се транспортовали на коњима или техничким средствима.

Начин дејства колонске коњице у служби извиђања, сличан је овоме што је изложено за самосталну коњицу. Разликује се само јачина снага, које се залажу, и распоред.

Пук од 3—4 ескадрона избаћиће обично 1 ескадрон у своју претходницу. Најкорисније је да овај ескадрон маршује ускупно, избацујући за извиђање и осигурање само неколико патрола или одељења од по 3 војника до једне десетине. Избацивање извиђачких водова било би бесциљно растурање снага.

Ескадрон дивизијске коњице поступио би слично, као и ескадрон у претходници пука.

Фронт дејства једне јединице колонске коњице има се прилагодити фронту дејства оне стратегијске јединице којој припада.

Поступак при наиласку на непријатеља сличан је ономе што је изложено за делове самосталне коњице. Природно је да ће се овде, због слабих снага, резултати извиђања најчешће ограничити на утврђивање додира. Ипак, борбом са слабијим непријатељским деловима и испитивањем заробљеника могу се прикупити веома корисни податци.

Нападне улоге у самосталном дејству:

Као што је у првоме одељку истакнуто, често ће бити врло корисно и потребно, да стратегијска коњица, сем извиђања, одигра какву важнију маневарско-офанзивну улогу,

којој је циљ да се повољно припреме операције, које ће томе следовати. Такве би улоге биле: напад поједних непријатељских колона, у циљу узнемиривања и ометања његових операција; заузеће извесне линије или теренског одсека, и томе слично.

Овакве акције развијају се одмах по ухваћеном додиру са непријатељем и звршеном извиђању. Оне су управо продужење рада, који је почео са хватањем додира и извиђањем или стварањем застора пред фронтом наше војске. Због овога, тај почетни рад служиће у главном као полазна основа за извођење оваквих акција.

Поступак је у опште сличан ономе што је изложено за рад главнине коњичких тела у служби извиђања, само потребно је овде нарочито учинити неке напомене по овоме што следује:

Задатци који могу бити постављени коњици у оваквим улогама, захтеваће обично да поједина коњичка тела воде озбиљне бојеве. Тако, да би се могли реметити непријатељски планови и маневри и тиме ометале његове операције, потребно је зауставити једну или више његових колона, потребно је продрети у његов распоред. Да би се овладало каквом линијом или теренским одсеком, који је већ у рукама делова непријатељских снага, потребно је притиснути те делове и освојити земљиште. За успех, у оваквим и сличним предузећима, потребно је водити озбиљне и упорне бојеве. За ово су пак потребне јаке снаге. Сем тога јаке снаге потребне су и стога, што су оваква предузећа већ замашније операције, које ће изазвати пажњу и противдејство непријатеља. Потребно је бити спреман да се свако непријатељско противдејство сузбије.

Ово ће најчешће бити прилике, када ће се коњичке дивизије груписати у корпусе, а корпуси у јаче коњичке групе; то су такође и прилике, када коњицу треба подупрети јачим здруженим одредима од пешадије и артиљерије, транспортованим техничким средствима.

У распореду корпуса и јачих коњичких група разликоваће се дивизије из прве линије, одређене за непосредно ангажовање, и довољно јака резерва на коњу, коју сачињавају по могућству читаве коњичке дивизије, груписане на главном правцу дејства.

Пошто је претходно предузето све што је могуће за што потпуније изненађење непријатеља, напада се одлучно. Напад се изводи, као што је већ раније речено, по начелима за здружене одреде, с тим преимућством, што овде постоји јака мобилна резерва, коју треба што боље искористити у

маневарском смислу, тежећи наткриљавању непријатеља, обиласцима и удару у бокове и позадину или за проширивање и искоришћавање успеха, које постигну делови ангажовани у првој линији. Ако ситуација буде налагала судар хладним оружјем, треба га изводити енергично.

Према постављеним задатцима у оваквим акцијама, требало би најчешће водити борбу до краја, ангажујући све снаге. Али, са обзиром на ситуацију коњичких јединица према непријатељским јаким снагама, са којима се хватају у коштац, немогуће је да се увек залажу све снаге у борбу. Ово ће бити могуће само у случајевима, када коњица има непосредан наслон на делове своје војске који је подупиру. Ако није тај случај, мора се имати ма и најмањи део у резерви за непредвиђене случајеве, а нарочито за потпомагање евентуалног извлачења из борбе.

Одбранбене улоге у самосталном дејству.

Дејствујући самостално пред фронтом војске, коњица често има да одигра дефанзивно-маневарске улоге од велике важности, као: застор и заштита концентрације извесног дела војске; задржавање непријатеља у циљу добитка времена и простора у корист операција које следе; одржање извесне линије или теренског одсека до доласка јачих снага и т. д.

Вршећи овакве улоге, коњичке јединице поступаће по начинима за одбрану пешадије и здружених јединица.

И ако су коњичке јединице слабих ефектива, а дејствоваће често на знатно великом фронту, треба ипак тежити да се припреми и изведе одбрана на више линија по дубини. На спореднијим деловима фронта мора се остварити крајња економија у снази, да би се на најважнијем одсеку могле груписати што јаче снаге. На одсецима, где су у изгледу упорније борбе, морају се снаге ешелонирати што више по дубини. Само тако могуће је извести упорну одбрану на више линија.

У свакоме случају, добро је задржати један део у резерви на коњу, како би се имала извесна снага за маневровање у циљу излажења на сусрет разним случајностима борбе и одржања слободе рада у својој руци.

Када непријатељ отпочне наступање, предњи делови држе се упорније. Ако непријатељ успе да заузме извесне тачке у нашем распореду, мора се енергично протеривати контра-нападима уз припомоћ позадњих ешелона. У овоме циљу мора се наређивати, када то треба, да поједини делови из предњих редова издржавају у борби до краја, па макар били опкољени од непријатеља и изложени уништењу.

Непријатељски притисак често ће надмашити отпорну моћ једне коњичке јединице у оваквој улози, али треба ипак тежити да се што дуже истраје у борби; по могућству треба се одржати на своме терену до ноћи, па се по том извући на нову одбранбену линију. Ватрену моћ искористити до максимума.

На овај начин продужава се борба за добитак у времену и простору одбраном на више узастопних линија, докле то по ситуацији буде потребно.

Не треба стално остати у чисто дефанзивном ставу, већ користити све погодне прилике за активно дејство у правцу непријатељских крила и бокова. Природно је, да ће се за ово најкорисније употребити мобилна резерва на коњу.

Заштита одступања делова своје војске, као једна од дефанзивних улога коњице, одиграће се такође на начин који је горе изложен, али са том разликом, што ће коњица у првим моментима морати више нападано да дејствује. Потребно је довољно jakim снагама предузети напад, у циљу стварања забуне код непријатља и заустављања најдрскијих и најопаснијих његових гонећих колона. Начин дејства зависиће од ситуације. Често ће, у таквим приликама, коњица моћи да дејствује и хладним оружјем. Напада се најпогоднијим правцима, тежећи да се по могућству запрети боковима и позадини појединих непријатељских колона.

За време овога активног рада, довољно јака резерва уређује за одбрану најпогоднији положај у позадини, где ће се по том искупити све снаге дотичне коњичке јединице, да изјаве што упорнији отпор ради стварања времена за правилно извлачење и одступање својих трупа.

У овоме раду коњичке јединице биће готово редовно подупрте здруженим одредима, који се у улози заштитница постављају на правцима одступања. На то треба рачунати и у толико пре може дејство коњице да се развије са пуно слободе.

Заштиту бокова своје војске коњица врши у извесним моментима дефанзивно и тада ће поступци бити слични онима код других дефанзивних улога. Али биће борбених ситуација, када ће се заштита бокова вршити активно, наткриљавањем и нападом на непријатељске бокове и позадину.

Учешће у боју и битци у заједници са другим родовима војске.

За решење у сударима коњица ће највише допринети, ако се употреби за наткриљавање, односно обилазак, или продор кроз празнине, у циљу удара у бок или позадину

непријатеља. Сем тога, врло корисно се, може употребити да прошири постигнуте успехе приликом пробоја непријатељског фронта.

То су у главном њене најважније офанзивне улоге у боју и битци.

При вршењу оваквих улога коњичке јединице дејствоваће најчешће комбиновано, дејством на коњу и борбом пешке. Превага једног или другог вида дејства зависиће од посебне ситуације у сваком случају.

Разумљиво је, да дејство на коњу и удар хладним оружјем у бокове и позадину непријатељског распореда чини велики морални утисак на непријатеља, али овај вид дејства може се корисно и са успехом употребити само онда, када је у питању напад на већ растројеног непријатеља. Док непријатељ није поколебан, дотле је његов распоред солидан, бокови осигурани. Дејство ударом на коњу тада нема изгледа на успех. Могуће је само користити се покретљивошћу и дејствовати на коњу у циљу да се брзо пренесу ватрена борна средства коњице у потребном правцу, првенствено у бок и позадину непријатеља, даље дејство изводиће се у главном борбом пешке, комбиновано са ударом мањих делова снага на коњу.

Коњичке јединице, као покретљиве, употребиће се често врло корисно за поуну евентуалних празнина у бојном и битачном распореду и за затварање бреше, када непријатељ изврши пробој фронта.

Извршењу оваквих задатака оне ће приступати најчешће из маршевског распореда са осигурањем.

Ако је у питању пробој, који је непријатељ извршио на нашем фронту, или је непријатељ отпочео наступање кроз створене празнине на фронту, тада, у почетку, долазе са њиме у додир само осигуравајући делови коњице, који образују један танак застор. Овај застор састоји се у главном из низа мањих борбених групица, у којима чине скелет поједина аутоматска оруђа. Са пристизањем главнине фронт се постепено појачава и образује се солиднији распоред.

По сваку цену што пре се мора ухватити веза са суседним трупима и наслонити се на неповређене делове фронта са једне и са друге стране.

Када се на овај начин образује нешто солиднији застор, тада се даље дејствује у вези са суседним трупима. При овоме имати на уму, да ће у извесним приликама бити врло корисно прећи у напад што пре, ма и са слабијим снагама, које се имају на расположењу, како би се произвело изненађење и што јачи морални утисак на непријатеља. Такав рад биће

врло користан, нарочито у случају када је непријатељ извршио пробој нашег фронта и безобзирце напредује, не надајући се више да наиђе на отпор.

Дејство коњичких јединица на споредним правцима, односно одсецима, у циљу што јачег груписања пешадије и артиљерије на најважнијем делу бојнога или битачнога фронта, изводиће се слично ономе што је речено за самосталне нападне односно одбранбене улоге, но с тим, да то дејство буде у складној вези са дејством на осталом делу фронта, по општем плану.

Гоњење.

Гоњење остаје најважнија улога коњице.

Ту коњица може у пуној мери да искористи своје природне особине. Дрскост, брзина рада, стварање изненађења и јаког моралног утиска на непријатеља, то су најважнији елементи са којима се у овој радњи оперише, а коњица је за то потпуно у своме фаху.

Са новим наоружањем коњице и појачањем њене ватрене моћи, треба са правом захтевати од коњичких јединица највећу активност на овоме пољу рада и очекивати од њеног дејства знатно веће резултате, него што је то могло бити пре Светскога рата.

Начин дејства коњичких јединица при искоришћавању победа зависи од тога, да ли се ради о постижењу ограниченог циља или се тежи дефинитивном поразу и уништењу непријатеља.

У првом случају, треба тежити да се искористи први неред и забуна код непријатеља и да се заузму што удаљенији објекти. У највећем броју случајева мораће се дејствовати комбиновано, борбом пешке и на коњу. За успешан рад треба рачунати на најширу иницијативу свих старешина.

У дејству којим се тежи дефинитивном поразу и уништењу непријатеља, начин рада зависи од тога, да ли непријатељ још располаже каквим снагама или су му све резерве утрошене.

Док непријатељ располаже још резервама, ма и слабијим, успех се може постићи само поступним дејством, док се и последње његове свеже снаге не растроје. У томе случају коњица ће делати опрезно и биће често потпомогнута у дејству јачим здруженим одредима. Поступак сличан као и у другим самосталним нападним улогама.

Када више не буде било непријатељских резерва, потребно је бацати се на њега безобзирно, свом жестином, са

циљем да се у што краћем року оствари потпуно растројство његових снага, тако, да не могу доћи к себи и прибрати се за нови отпор. Дејство на коњу, са пуно иницијативе и слободе у раду, биће у овоме периоду у превази.

Велики успеси очекују се од дејства коњице у маси, али, у оваквим ситуацијама, често ће постићи огромне резултате слабији делови, по потреби појачани митраљезима или тенковима. Ово треба увек имати на уму и не презати и од најдрскијих предузећа.

Најкраћи пут за постижење циља остаје увек стародревни: пресецати пут одступања деловима непријатељске војске, кидати им везе међусобне и са позадином; нападати их и не дати им мира и одмора нигде; у позадини стварати им неред и забуну итд. На овај начин онемогућиће се непријатељу задржавање и прибирање за одбрану, а растројство ће се све више и више повећавати, док се дефинитивно не уништи његова организована снага.

Ђенералштабни потпуковник,

Владимир Г. Цукавац.

5

-11

70h

HTHC

УНВВВ

-ННВРТО

УНШТНН

НВРП НТЭН

-ЭДВДУ ОТШ

-ОВОТЭД ЭЭ Э

ДВР НВШПСУ В

.ВННШЭДВТЭ

-ННУ Н УВРФП

-НРПН НК ВД ,ВТО

ЭВЭЭЭЭ ЭВЭ УМ УЭ

,МННДВКЭ Н ВМ ,ВМВВР

Н ЭЭ ЖОД ,МОВТЭД МН

-ОЖ УВВУКЭ ЭМОТ У .ЭЈО

УВТЭД У ВТУНОМОПТОП

-УРД У Н ОВЖ НВРНКЭ ЖВ

-ОП ,ВВВЭЭЭР ХНЖЭЛЕТВЈНП

ВЭ ,МОНТЭЖ МОВЭ ,ОНДНО

МАНЕВАР ВАТРОМ

(Свршетак)

Разне службе у гађању „после коректуре“.

Многобројне и различите, све ове службе падају само на једнога човека, који је постављен на једну једину тачку и коме стоје на расположењу само сопствена средства.

Главне од њих могу се разчланити на четворо:

1) *Осматрање*. — Скучено и ограничено, каткада најбрже и, у опште речено, најмање корисно, јесте оно осматрање које може да пружи једна једина осматрачница на земљи.

Отуда произилази знатна скученост поља дејства, како по времену тако и по простору. Нарочито се треба одрећи свакога гађања по ноћи, или по нејасноме времену, и оставити да се измигоље многи и осетљиви циљеви.

А чим се буде указало више потреба за гађањем, онда долази у обзир не само један велики број цеви, него још и непрестано померање материјала, што све проузрокује дуге периоде ћутања. Отуда произилазе спорости и преоптерећивања.

Од једнога истога материјала може се добити, у опште узев, увек само оно што он у укупности може да да. Одриче се онога што би се могло рећи да је пун напор његов.

Чим се одстојање повећава, убрзо и вредност гађања опада; отуда је јасно, да није потребно да се иде толико далеко, да та вредност спадне на нулу.

При извесној акцији већег замаху, поље осматрања тако је испрепокривано и упетљано разним коректурама да се не зна крснога имена. А ако се, у циљу да се ово избегне, учине расподеле по времену разних коректура, онда се још може да обави добар посао у смислу школе гађања, али је тада ратни посао сведен на осредњу меру; изненађењу је одзвонило, а групна гађања ризикују да поклопе чисто топографске циљеве на којима неће имати шта да се убије.

Подчињеност почетноме и даљем осматрању искључује практичност концентрације. Има много случајева када се

треба одрећи тога, да би се у погодном времену остварила довољна густина жељенога дејства.

2) *Везе и преноси: заповести, извештаја и обавештења.* — Добро видети, то је главно, али нису мање вредне ни ове две ствари:

Тачно и када треба знати оно што треба видети;

Сигурно и на време доставити: заповести, извештаје, обавештења, који произилазе из онога што је се видело.

Свака ма и делимична млитавост, како што се тиче везе тако и у односу на пренос: заповести, извештаја, и обавештења, воде ако ничему другоме оно бар моментаној општој укочености.

По несрећи, код овога начина гађања везе и пренос заповести, обавештења и извештаја најделикатнији су и постоји могућност да се најлакше пресеку. Код овог начина могу се очекивати многе незгоде, нарочито за време јакога бомбардовања при важним предузећима.

3) *Личности старешинâ и њрује.* — Практично искуство прошлога рата јесте, да је, што се тиче живих циљева, циљева који се могу убити и који су јако осетљиви, довољно највише три минута за дејство гађања. По истеку тога времена све што је могло бити убијено, убијено је или је изван домашаја.

Према томе, дакле, начином гађања, који разматрамо, за време од три минута треба да буду окончане обе раније наговештене фазе. У много случајева ово је прилика где се суровом пробом може најбоље да оцени: како индивидуална вештина и хладнокрвност старешине тако и једнообразност обуке и извежбаност трупа. У овоме смислу 1918. год. било је јаким недостатака.

Непријатељ, који уме да маневрује, моћи ће често да вешто избегне дејство ове ватре.

4. *Уџрошак муниције.* — Може се рећи да је добар онај командир батерије, који за једну добро извршену коректуру не утроши више метака него што износи $\frac{1}{4}$ зрна употребљених за групно гађање, тј. $\frac{1}{5}$ целокупнога утрошка. Дакле, ако се у опште гађање врши на начин звани после коректуре, потребно је да се за свако гађање понови иста ствар — вршење коректуре — да се, дакле, има и исти недостатак пошто се може узети да су метци који се употребе за коректуру практично без дејства.

Са друге стране, због *индивидуалности* овога гађања, гађања које вреди само противу ограничених и опредељених циљева и чија употреба искључује концентрацију, изгубљени

су и они метци који, у групноме гађању, падну ван циља.

Из ова два разлога мора се, декле, узети у обзир ова практична мана жртвовања $\frac{1}{4}$ избачених метака, недостатак који се при сваком гађању понавља.

Али оно што је још горе, налази се другде. Будући да су ова гађања функција околности чији се број и важност не даду предвидети, неопходно је да се, за сваку јединицу, предвиди знатно више муниције. Ако се, дакле, тежи да се генерализује употреба овога начина гађања, онда ће у свима мало озбиљнијим пословима велика већина јединица употребити само један део нагомилане муниције, исто онако као што ће свој материјал искористити само у слабој мери према ономе како би могао бити искоришћен.

Накратко, ако се на теразије стави оно што је за и оно што је против, увидеће се да *гађање звано после корекције*, које је по своме простоме и артистичком изгледу јако примамљиво, развија своје елементе моћи само при локалним дејствима у сусрету и да га његове многобројне и различите службе чине таквим, да је: *мање рачунско, најнесигурније*, па, отуда, и *најмање маневарско* на савременоме бојном пољу. То је, дакле, нота која се, по готову, сама за себе свира, која улази само у најмањи број акорада и коју сваки не би знао да изведе у потпуној њеној звучности.

Али зар због тога што је извесна ствар мала, или чак у доста случајева и ништавна, треба ју са овим искључити?

Зар нема прилика у којима мало вреди више него ништа, и у којима чак оно може постати и много?

Ето због чега и ова нота, тако тешка, али и једина за извесне критичне часове, може бити свирана и, по каткада, бити таква, да ју друга не може да замени.

Дакле, за време мира, као и за време рата, треба се много вежбати у овоме начину гађања; осим тога, извежбаност у овоме смислу развија и за многе друге прилике високо корисна својства.

Пређимо сада на супротни крајњи случај у гами гађања.

Гађање звано без корекције.

И његова примена садржи две фазе:

У првој, топ је потпуно миран; шта више, његово присуство није ни потребно. Благодарени справама и усвојеној подели посла, *припремају се* рачуном и поправкама за дотични моменат (топографским, балистичким, аеролошким) елементи за ма колики број гађања, за ма колики број топова и за ма колики број једновремених или узастопних циљева. Један мали број специјалиста — стручњака — довољан је да

руководи овим претходним послом, који се да скрити од непријатељскога осматрања и који каснијим извршиоцима у много случајева може готово потпуно да олакша детаљ гађања.

Прилике допуштају да се са довољном приближношћу може да оцени време трајања ове фазе, време које, при томе, може да буде искоришћено за извршење и за завршавање радова око постављања и снабдевања јединица за гађање, радова који су код овога начина гађања потпуно независни од других.¹⁾

У другој фази, у часу непредвиђеноме маневром командантовим, отварају се једновремене, свирепе и без ранијег наговештаја, експлозивне, кратке, у маси и густе бујице, према томе какве се желе и каква се концентрација хоће да изведе. За тим, имајући паузе које су неопходне за расхлађивање и негу оруђа, за рад око муниције, за убележавање и проверавање на справама узетих унапред прорачунатих елемената гађања, за евентуалну делимичну смену људства, ове се експлозивне масе пребацују, нијансирају и мењају по вољи и нахођењу старешина, а, у духу и саобразно маневру ватром, материјализујући на тај начин замисао командантову.

Једном речи, када се употреби у пуном своме напону гађање звано без коректуре, придајући томе и прираштај који проистиче из концентрације, онда се поделом посла: *децентрализују* разне задаће, чије се релативне независности могу да остваре, *хијераршују* се, по времену и по простору, извршења свију тих задаћа и *централизују* се, у колико је то могуће, средства; све то пак, да би се што боље искористиле специјалне способности, смањили општи утрошци, радило пуном паром и, у односу на целину, остварила *највећа економија средстава и времена*.

Заиста, ово личи на укупни посао једне велике фабрике чији је индустријски напон од општега интереса и који је контраст оним делимичним пословима малих радионица, распарчаног и локалнога интереса, као што је то случај код гађања званог после коректуре.

Елементи моћи гађања званог без коректуре.

Биће од интереса да се и ови елементи испитају на исти начин као што је то урађено када је било говора о гађању званоме после коректуре.

1. **Осматрање.** — Ниједан начин осматрања овде не долази као неопходна основа како почетнога тако и доцни-

¹⁾ Док су они код раније разматраног начина заједнички.

јега извршења; овде се могу користити све врсте осматрања, било једновремено било узастопно, како за припрему тако и за контролу и побољшавање у току извршења. Свака од њих може својим драгоценим помоћима да ојача *маневарску инџу-ицију* која и јесте битна основа ове врсте гађања.

Још више, посебичне користи, које сваки од органа за осматрање може да да, јако су олакшане и повећане, јер ти органи ослобођени бриге око појединих коректура на уским зонама са малим бројем метака, коректура које дају сумњиве средње тачке, могу стално да користе цело поље свога осматрања посвећујући се једино двома главним задаћама, *осматрању* бојнога поља и *контроли* гађања масе, чије се средње тачке могу лако да одреде.

Отуда проистичу маневарске последице од највишега интереса.

Експлоатишу се у потпуности сва средства поља гађања сваке јединице. Смањује се, дакле, број топова, њихово премештање, сплет циркулација, претрпаност целине, тешкоће постављања, једном речју, обзиром на околности, може се *радијши њуном ѡром*.

Може се учинити, да у истоме гађању масе зрна учествују зрна коликог се год хоће броја оруђа свију калибара, са једном резервом само да се могу користити њихове путање. Може се, дакле, према улози и у кратким интервалима, ставити у дејство највећи број топова за поступне користи пешадијских елемената, чији маневар покретом има да регулише наизменичност експлоатације. Дакле, нема више артиљеријских јединица које су незаузете или су лоше заузете послом, под изговором само да њихови пешадијски делови, у чијим су саставима, немају у дотичном времену потребе у њима. Гипкост путања има бити до краја искоришћена.

Дејствује се у свако доба дана и ноћи са обилном независношћу од многих атмосферских случајности. Једино абнормалне пертурбације, које у осталом ипак не спречавају гађање, чине само да су прорачуни несигурнији. Отуда произилази могућа процена многих начина маневра целине.

Повећавање домета само у слабој мери умањује подешеност гађања према циљу. Могу се, дакле, срачунати све концентрације ватри са којима би се могло надокнадити умањење густине, проузроковане по мери повећавања одстојања.

Могућност једновремених, кратких, у маси, са наглим и широким скоковима гађања чини да је већина покушаја реперисања од стране непријатеља илузорна, пошто му је служба обавештавања у јакој неизвесности. Отуда произилази нереш-

љивост његових команданата, који се устежу да одреде циљ маневра ватром и који су услед тога ометени да касније парирају маневар покретом. Отуда, пак, код наших команданата појачава се вера у сопствени маневар, јер у својим јединицама за гађање виде највећу сигурност и у стању су да за дуже време задрже утрошак живе снаге.

2. *Везе и пренос зајовести, извештаја, обавештења.* Једина неопходна веза јесте она која проистиче из почетних заповести команданата, као и из њихових каснијих допуна. *Све је то, пак, још унапред срочено.* То значи да се та веза не да лако прекинути. Остале везе служе само као додаци ради што бољег искоришћавања, али прекид ма које од њих не може да укочи рад.

Неопходни преноси извештаја и обавештења сведени су на најмању меру, пошто су потребни само ради обавештења јединица за гађање: о часу, о циљевима које треба тући (помоћу њихових координата), о зрнима. Већина ових заповести достављена је чак и писмено, неколико часова раније, за извесно дуже или краће време, и то достављање врши се у већини случајева у времену затишја. Сви остали преноси: заповести, извештаја и обавештења јесу исто онако, као што је речено и за везе, додаци који су јако цењени, али не и неизбежни. Дакле, сви преноси заповести, извештаја и обавештења, који се могу да прекину, могу се још и унапред елиминирати.

У томе баш и лежи извесна стварна маневарска добит.

3. *Личности старешина и струје.* Од извршилаца тражи се најмања мера опште индивидуалне вештине, јер подела рада дозвољава концентрацију разноликих средстава у рукама виших компетентних, док код онога другог крајњег начина гађања треба предвидети распарчавање средстава у рукама извршилаца, од којих се изискује општа компетентност. Још више, благодарећи овој подели рада, овој хијерархији специјалних задаћа, релативних независности, може се у току операције протегнути рад око припреме а да се не прекине и не узнемири посао извршилаца гађања.

Ако се мало боље о овоме расуди, увидеће се да су тако исто остварене и добити које се односе на дурашност трупе.

4. *Снабдевање муницијом и издржљивост материјала.*

Може бити да се баш овде налазе користи које се дају најбоље уочити. Услед тога што су сва гађања опредељена, регулисана, нијансирана и са одређеним кадансом од стране виших старешина, то су утрошци разне муниције предвиђени

са таквом приближношћу да је њихово повећавање сведено на најмању меру. Ако се узме у обзир шта ово значи за извесну операцију већег замаху на данашњем бојном пољу, онда је лако увидети како је ово неоцењиви добитак који иде у прилог снабдевању. Ипак, то снабдевање јесте један од најстраховитијих проблема које рат ставља на решење, јер он свирепо утиче на преоптерећеност и на време. Још више, може се рећи да редуција количине материјала (о којој је мало више говорено) коју допушта овај начин гађања, умањује тако исто и сав остали *силеи снабдевања*, која су узрок толиким укоченостима рада.

Гађања са опредељеним кадансом опаљивања метака и одређеним утрошцима муниције најкориснија су по издржљивост материјала; неговање и одржавање материјала у исправности да се извести и да се прорачунати, пошто они и служе као основа одређивању каданса (брзини опаљивања), начину гађања и утрошку муниције.

Какве користи отуда проистичу за прорачуне командантове!

Разне службе у служби гађања званог без коректуре

Овај начин гађања није погодан за изненадне послове, послове који треба да се одмах сврше, јер, по самој својој природи, оно је *бишно оруђе маневра* а *priority*.

За потребе ове врсте, потребе чија евентуалност остаје неизбежна, треба, дакле, употребити друге начине; ти начини постоје, али је њихово извршење, може бити, више или мање несигурно.

Осим тога треба, па ма шта коштало, задовољити ове захтеве:

а) Организацију *ad hoc* (топографску, балистичку, аеролошку), специјалне компетентности и довољан број справа.

Поступна еволуција рата, од 1915 до 1918. год. показала је да је овај проблем могао бити и постављен и дискутован и решен, када су наша средства била на висини захтева.

б) Стварање јединица — организама — које се дају разчлањавати и које би допуштале поделу посла. Пук, са својим штабом, својим нормалним хијерархијским везама, сачињава према овоме најмању јединицу која би у овоме погледу могла да да повољне резултате.

Искуство прошлога рата доказује ова два факта од великога значаја:

Са једне стране, то су жаљења достојни губитци живе снаге, губитци који су долазили од многих распарчавања и који су пуковима просто наметани;

Са друге стране, то су велике услуге које је општем интересу учинила *ојшџа артиљеријска резерва*, која није ништа друго била до најпогодније усвајање једне од најплоднијих маневарских Наполеонових идеја, идеја тога проницавога рачунџије и јако смелога вештака по свима питањима употребе живе силе;

в) Извесно почетно мртво време које је функција организације и маневарске идеје, мртво време чија се величина може и треба са довољном приближношћу да оцени.

Ако се ово питање испита хладно и изближе, увидеће се да се то почетно мртво време не мора да дода другим неизвежбаним временима и да зависи само од схватања оправданог маневра и од допуне организације, како ће се оно увући у укупно мртво време. Савремено бојно поље довољно је пространо. Оно има довољно простора и за много људи и за много ствари.

г) Тачно познавање могућности онога што сада артиљерија може да допринесе и одговарајућег подешавања како маневра ватром тако и маневра покретом;

д) Проницаву одлучност и не мању вољу за одговорношћу код команданата свију степена. Код овога начина, свачија одговорност налази слободно поље примене. Користи које он пружа нису у складу са магловитим задацима.

Хтело се или не хтело, треба примити ове савремене стварности и сетити се да сувише скупо стаје ако се не иде са идејама.

Ако се и овога пута на тасове теразија мете оно што је за и оно што је против, да се увидети да је *начин гађања звани без корекџуре*, који образује крајни контраст *гађању званом после корекџуре*, начин колективнога доприноса, чинилац предвиђене одлучне битке, фактор моћи и служби које се даду срачунати, који у целини остварује максимум економије времена и средстава, једини који остварује потпуни развој маневра ватром, једини који допушта обиље изненађења, али, који у принципу није способан за локална решења борби у сусрету.

ОвOME неопходном али и кратком излагању двеју крајности начина гађања потребно је да се додаду ова два практична закључка:

Први закључак. — Сваки онај који хоће да на бојноме пољу сачува проницавост своје маневарске интуиције, треба још израније да из свога речника избаци сваку дефиницију непотпуну и, следствено, опасну. Такав је случај

са изразима: *гађање после корекције*, *гађање без корекције* од којих је једно непотпуно а друго погрешно

Какав је циљ коректуре? Изравнати све утицаје разних поремећајних узрока који се противе поклапању средње погодне тачке извесне масе избачених метака са тачком изабраном на извесноме циљу.

Према самој дефиницији, онаквој какву натура практика рата, не може се имати стварнога гађања све док оно не успе да се поклопи са тачком изабраном на циљу, тј. док се не оствари довољна приближност подударана средње погодне тачке.

У истини речено, овде не може бити *гађања без корекције*.

Дакле, поправка утицаја узрока који стварају поремећаје врши се у оба екстремна начина гађања о којима је до сада говорено, али поступци су им различити.

Код једнога начина они се поправљају пошто су на терену, после избачених метака, констатовани и оцењени.

Код другог начина стара се да се они још израније пре гађања елиминују: мерењима, рачуном и претходним исправкама.

У ствари и у пракци, ако се хоће да се за ова два начина даду одговарајуће дефиниције, изгледа да је боље да им се даду овакве:

Са тачке гледишта знања и заната гађања:

Гађања *после корекције* { Једно *a posteriori*
Друго *a priori*

Са тачке гледишта вештине гађања:

Гађања *после корекције* { Једно *звучно*
Друго *немо*.

Други закључак. Ма какве биле више или мање осећајне индивидуалне привлачности или одвратности, које један или други од ових екстремних начина изазивају, треба знати да:

а) Један и други, сваки за се, не могу да остваре све потребе које разне околности могу да натуре артиљерији, и које она треба да изврши.

б) Била би тежа маневарска погрешка, ако би се који, по своме укусу и по своме личноме темпераменту, одређивао у избору једнога или другог, када тај избор треба да буде једино функција погодаба: времена, места, непријатеља и средстава.

в) Отуда, не само да сваки од ових начина треба да се употреби у одговарајућем времену, него не би се одговорило

ни задатку ако се према различитим ратним ситуацијама не би употребило и све друго што стоји на расположењу (коректуре или скраћене припреме, балони, авиони, одељења за реперисање помоћу звука итд.) и ако се то не би умело да доведе у склад.

II.

Да ли „маневар вайром“ у истини заслужује име маневар?

Да ли се овим изразом, по изгледу хомогеним, не ризикује да усвоји нова варљивост; један од продуката фразеологије којим се маскира нејасност, па шта више и празнина идеја, и чији би резултат, у времену мира, био излив мастила, а, у времену рата — проливање крви?

У истини, је ли могуће да се има маневар ватрени? Ако јесте, онда је то само *борбени маневар*. Је ли могуће, за тим, да се укаже на извесна пресудна аргумента која ће му дати или одузети право грађанства?

Да ли у садање време тај израз може издржати пробу?

Пошто је предмет од важности, то вреди да буде размотрен и простудиран са двеју различитих осматрачница, те да би и пресек који се тим билатералним осматрањем добије, био сигурнији и кориснији.

А) Питање се прво може анализирати. Дабогме, ратно искуство је толико богато и још тако свеже да је сваки задржао у свежој успомени извесан број проживелих догађаја, да ће то бити довољно да послужи за критичку контролу.

Борба, чији је максимални израз битка, у исто време када нуди најраспрострањенију синтезу¹⁾ садржи у себи и потпуност насиља, и, по томе, непрекинути спој проблема примене живе силе $\left(\frac{mv^2}{2}\right)$ Ова мала формула не може бити занемарена, јер, изгледа да у њој лежи најсигурнији ратни потсетник.

Сваки борбени маневар несумњиво тежи да у погодном времену и на погодним тачкама оствари надмоћност живе силе ефективно изражене; добит резултује из срећно остварене надмоћности било масе било брзине, а ако је могуће и обоје заједно. Множитељ изгледа, често пута, да је повољ-

¹⁾ Опасно је рећи да је битка *сума бораба*. У обим битке улази велики број борби више или мање предвиђених или не, али оне не образују границе које се могу унапред поставити.

Тако исто неразумно је објашњавати битку према ангажованим ефективима. Тај артиљеријски метод често је погрешан.

нији отуда што v долази на квадрат. На тај начин изненађење¹⁾ које може v да да максималну вредност, јесте, у опште узев, најмоћнији фактор успеха.

У основи свакога борбенога маневра налази се, дакле, *економија средстава* подобних да произведу делујућу живу силу. Да би му примена била плодна, овај принцип треба да буде расмотрен са двају гледишта која допуњују једно друго.

Пре свега, полазећи од етимолошког смисла, овај скуп средстава треба да је такав, да максимална жива сила у жељеноме времену може бити бачена не толико на најслабију тачку непријатељеву, чије је познавање у опште узев несигурно, него на једну од најосетљивијих тачака, о којој се може логичније да расуди, и која ће се моћи касније да преобрази у слабу тачку.

У овоме смислу, артиљеријско гађање може искусноме команданту да пружи велике помоћи, каткада веће него му то дају друга средства.

Експлозивне масе, и по времену и на разним тачкама, остварују многобројне и најразличитије ударе живе силе са највећом брзином и са крајњом тајношћу. Ствар лежи само у развоју, организацији, снабдевању, који, у опште узев, треба да одговарају идеји маневра. Све пак битно зависи од командовања. Од свију проблема које командант може имати пред собом, мало их је са чијим би се податцима могло боље рачунати и чија би решења била више сигурна.

Ипак, далеко од тога да се пита прошлост или да се сондира будућност, схватање маневра (који не може бити без рачуна) увек је почивало и почиваће и у будуће на расподели и процени колико оних фактора са којима се може рачунати, толико и оних који су несигурни.

Осим тога, у колико је више могуће, треба да се целини ових средстава осигура *превласт моћи што ју даје време.*²⁾

Ова превласт у односу на *живе елементе* од нарочите је важности.

Са једне стране, они су за државу најдрагоценији и најтеже их је заменити а да им се, моментно или трајно, не умањи вредност.

¹⁾ Може се указати на много форми изненађења, али се од њих не може створити схема. То је о чему треба добро промислити када се говори о баражу, обухватању и т. д.

²⁾ У рату ништа тако болно не реагује на претрпаност као: евакуација, довођење у ред и замена. Оно што у овоме погледу даје рат премаша свако уображење. Претрпаност је најгори непријатељ брзине.

Са друге стране, извежбаност за рат, која се лако не постиже, даје им неоцењиву вредност.¹⁾

Ако се са њиме добро рукује, онда гађање, у све већем и већем броју случајева, може *да да борце за замену* са ефективима који се без умањења њихове агресивне вредности могу бесконачно да занављају. Губитак на који се још унапред пристало, губитак ових бораца осуђених на професионалну смрт, немарних према њиховој судбини а послушних до крајности, налази се само у домену финансија.

Ма како био моћан, главни командант није једини који командује на бојноме пољу.

Хтело се не хтело, мора се водити рачуна и о личности противника, који је мало љубазан.

Сваки борбени маневар може реченим коришћењем живе снаге да тежи једноме од ових циљева:

Или да силом *наметне* своју вољу непријатељу;

Или да вешто избегне његову вољу.

Идење за непријатељем искључује маневар, јер, бар привремено, оно натура немање слободе маневра. Не зна се са које стране да се почне извесан посао, када човек није слободан да га врши.

Наметнути своју вољу значи — изнаћи оно што се има било као највише, било као најмање да уради. Тада, он се *напада*.

У овој врсти операција, гађање, које је по својој конструкцији битно (у стварности једино) *офанзивно*, да се доста лако укалупити. Оно има у толико више места, у колико напад има више замаха.

Ограничити се пак само на минимални рад, значи спречити непријатеља да изврши извесне ствари за које се неће да их учини. Тада се *брани*. У чисто пасивној одбрани и сами бедеми доћи ће до тога да попусте и да одступе. Код оваквог начина борбе војске се не држе дуго. Хтело се или не, у одбрану се мора убризгати и нешто офанзивне крви.

У делимичним и ограниченим нападима, који се често силом прилика натурају, увек је од штете да се троше живи борци, пошто, на крају крајева, и сама форма тих напада искључује *одлучну експлоатацију*, коју пак само ти борци могу да осигурају.

Ствар не стоји тако са артиљеријским гађањем са којим

¹⁾ Код Дирахијума, Цезар је више волео да се бије у одступању са својим нетакнутим легионима, него да ствара два млада легиона за једну нерешавајућу битку. Ова оштроумна далековидност донела је свој плод код Фарсале.

се, ако је добро руковођено, може у свако доба дана и ноћи и са највећом економијом ризика по сопствене трупе, да непријатељ нападне у разноликим његовим деловима, и да се каткада остави под утисцима страшних неизвесности.

Одлучити се на *избегавање* воље непријатељеве значи прекинути борбу и одступити.

Деликатност тога лежи у томе, што се треба провући између двеју опасности.

Са једне стране, може да се закачи више него што треба и да то буде на штету доцнијега рада.

Са друге стране одступањем, стопу по стопу, па ма са каквом се умешношћу то изводило, ризикује се да се проицавом непријатељу учини услуга да свој марш добро води и да му се уштеди извиђање, што представља и дуг и трудан посао који чини да често задоцњавају толики борбени маневри.

Због тога корисно је да се ово двоје уради:

Да се са извесним *јединицама за борбу* зада неколико удара, бруталних и моћних, и на тај начин непријатељ примора да буде пажљив.

Да се, пошто су се издвојиле јединице за борбу, брзо извуку и измигоље из непријатељског захвата и стезања *јединице за маневар*.

При овоме, руковање живим елементима изискује извесну вештину, коју, у свима приликама, нису испољили сви извршиоци.

Према савременоме стању ствари артиљеријско гађање, у овоме смислу, може у многоме да задовољи командовање.

Борбене јединице које се састоје из експлозивних маса зрна, могу да, до крајних граница домета оруђа, офанзивно, повремено, нијансирано, дејствују у срце противничке зоне маневра утичући само у најмањој мери на *маневарске јединице* које осигуравају њихов рад.

Маневарске јединице, чим је тај рад остварен, понова узимају своју потпуну независност у односу на ове борбене јединице, које су им, идући да умру далеко од њих, рекле последње збогом.

Ова независност и удаљеност маневарских јединица чини да су оне на домаку свију врста обавештења и заповести командантових. Због тога, у принципу, оне допуштају да командант искористи и тајност и пространост рада.

Ну још је нешто потребно.

Извесан борбени маневар може да уроди плодом само ако није извршена експлоатација онога што је он дао.

Труд око орања и сејања може очекивати награду само у жетви.

На бојном пољу ова експлоатација означава се двема општим карактеристикама:

1. Она је у толико обилнија, у колико је маневарска жива снага била свирепија, и у колико су локална расула била дубља.

Што се тиче свирепости, зрна у томе смислу не остављају ништа да се пожели.

Што се тиче димензија и расподеле расула, то је ствар погодно остварених густина гађања.

У односу на ово може се само рећи, да је маневар ватром успео или не.

Изгледа, да је тешко да се практично изрази граница ове борбене експлоатације, која је другаче материјализована него што је то случај када се на погодном одстојању и са еластичном зоном сигурности ефективно заузме извесан терен.

Ма шта измишљала или сневала и најзагрејанија уобразиља, ово заузимање и чување терена неминовно захтева рад пластичног раг ехелленсе елемента, *људскога борца*, борца који је до највеће мере олакшан од материјала и других терета. То је оно о чему се увек мора мислити када је реч о пешадији, која томе дугује и за њен назив „царица битака“, јер једина је она која после пооранога и посејанога може жњети.

За ове капиталне и одлучујуће послове, за које је само пешадија компетентна, потребно је, дакле, да јој се, у колико је више могуће, сачува квантитет и нарочито квалитет, како по времену тако и по простору.¹⁾

У садање време, благодарећи његовим својствима дубоко офанзивним, гађање артиљерије нуди командовању довољно средстава за остварење ове четвороструке економије.

И по томе дакле маневар ватром заслужује пажњу.

Борбени маневар мора да може да се прилагоди како схватању тако и извршењу, а, по томе, и еволуцији извесне маневарске идеје.

Маневарска идеја мора да је унапред смишљена. Без тога она би, обзиром на место командантово, била само у задоцњењу и не би била идеја која гледа у будућност.

¹⁾ Тенк, који би *само офанзивно* дејствовао, могао би у извесним случајима да уекономише пешадију у времену, али никако и по простору. На супрот томе, у улози како *дефанзивној* тако и *коншра-офанзивној* он би, изгледа, могао да оствари економију како по времену тако и по простору.

Али Пирове победе често су биле, каже се, залога великих непријатности.

Ово схватање а priori претпоставља претходне прорачуне; ови, пак, са своје стране, изискују минимум средстава дејства чија се остварења дају прорачунати.

У гађању, данас све богатијем у средствима употребе а priori, командант има могућности да најлакше и често најпогодније добије оно што му у овоме смислу треба.

Извршење маневарске идеје већ је једна сложенија ствар.

То је ту где људска тромост, често пута премало вољна да прими одговорност, ризикује да се преда сентименталностима и срећи привремених и недопуштених решења.

Прво долази почетна фаза, која има карактер хомогености и која је погодна за дејство општега команданта. Ту се још обилно види интервенција маневра ватром који делује у корист маневарске идеје унапред смишљене. Време трајања ове фазе, очевидно, разнолико је.

После тога долази период распарчаних бораба, о којима у току њиховога развоја нико није добро обавештен и чија стварна слика ретко да је у доцнијим извештајима верно представљена.

У овоме периоду командант тежи да понова прикупи конце у своје руке и да чврсто држи своје различите подчињене. Као и све друго гађање има много могућности да се распарча и да мало по мало изгуби своју хомогеност.

Може се до у бескрај дискутовати о могућим накнадама губитака онога, што је требала да постигне целина, са оним што дају локалне користи. Заиста, у току последњег рата мало је било случајева када се имао утисак једнога континуелнога маневра ватром.¹⁾

Ну, ништа опет не каже да се у будуће неће моћи користити и другим лекцијама прошлости. Овде није место за полемику о проблему чије је битно решење функција командантова темперамента. При свему томе, може се рећи да *резерва вайри* које командант има право да задржи (јер ангажована артиљерија није утрошена у истоме смислу као што је то случај са пешадијом) даје му могућности да на погодним местима и у жељено време оствари извесно успостављање или прекидање равнотеже, од које ће целина имати користи. То је маневар у току извршења.

Најчешће манифестације *еволуције* командантове маневарске идеје појављују се у употреби резерва.

Докле исход извеснога започетога посла не би допустио

¹⁾ Међутим, изгледа да акција немачке артиљерије у времену пробијања *Chemins des Dames*, концем маја 1918., пружа у томе погледу интересантне податке.

да се определи почетак каквога новог рада, треба бити на чисто са тим, да резерве које се имају у пешадији могу послужити само једанпут; у принципу ту може бити речи само о повременим и локалним резервама.

Напротив, према оствареној организацији, гађање целе артиљерије или једнога њенога дела може да образује извесну сталну резерву, чије ударне тачке могу садржавати највеће разноликости и по простору и по времену. Треба само у жељено време доставити тачне заповести јединицама чије је место увек познато и које су увек на домаку заповести.

Дакле, потпуно основано може се рећи да командант, тежећи да оствари своју маневарску идеју, *може у садањем артиљеријском гађању наћи једнога од најбољих служитеља.*

Известан борбени маневар од утицаја је само у толико у колико је се у могућности да се осигура *његова слобода*; још више, корист коју он може дати у толико је вероватнија и рачунскија у колико његова слобода може бити дужа.

Чини нам се, да је бескорисно даље и понова развлачити већ наведено обиље других аргумената који, са своје стране, говоре у корист маневра ватром.

У почетку сваке борбе стално се налазимо пред нечим, са оне друге стране, што се жели да пређе, а и пред отпором који спречава тај прелаз. Тада је корисније да се изврши заобилазак, јер је приступ на *положај* (треба га назвати његовим именом) лакши из позадине него са фронта. По несрећи пак, и у последњем рату, обично је било да кад год је се овај фамозни потпуни обилазак покушао, морало се наићи и проћи кроз нешто друго што се мање познавало те отуда и више незгода доносило.

Ну, савремено гађање располаже једним својством које, може бити, није увек било схваћено нити у пуној мери искоришћено. Не говорећи о другоме чему довољно је упозорити на интелектуалну припрему, чија тиха делатност не изазива непријатељеву пажњу и чије офанзивне масе зрна могу заобићи сваковрсне положаје *просћим преласком преко њих.*¹⁾

Ова концепција отварања бреше из позадине, у пределу где се у исто време налазе и животни елементи моћи и највећа слабост непријатељева, заслужује да се о њој мало поразмисли. Такво дејство личи на камуфлетно дејство зрна каквога великога калибра позади зидова ескарпе или у бли-

¹⁾ Могло би се запитати, какве би консеквенце из ових својстава извукао смели маневарски темпераменат Наполеонов. Инструкције које је он дао 1805 год. за одбрану обала ла Манша дају интересантне податке у овоме смислу.

зине дубоких заклона. Кад год је у последњем рату чињена примена од овога, елементи прве линије, а још више нападни таласи, били су увек готови да се распукну као мехури сапунице. Ове несумњиво корисне бреше ни у чему не ускраћују фронталне бреше када би се и оне сматрале потребним; напротив, оне им могу послужити као срећан увод.

Ово гађање остаје за све време у рукама команданта. Расуђујући о њему долази се до закључка да се велики интерес, који оно пружа свима и свакоме, не може порицати. У истини, дакле, оно је од озбиљне помоћи маневру.

Одавно је речено да непријатељ који је обавештен *вреди два пута више*.

До извесне фазе прошлога рата сваки војник, верујући старијима и $\frac{mv^2}{2}$ сматрао је да је *изненађење* адут првога реда.

Извесни, који су деловали у горе реченој фази, констатујући неуспех, врло журни да укажу узроке његове, прогласили су изненађење за начето, и да се у будуће не може њиме користити.

Искуство, пак, које ретко да је у опреци са здравим разумом, понова опомиње на ову стварност, у вези са још нечим другим.

Благодарећи већ одавно оствареноме пространоме руковању гађања *a priori*, *тајности* и *брзина*, та два класична ствараоца изненађења, налазе у гађању плодни мајдан маневарских представа.

В. — Мада су дубоки утисци и интуиције, који долазе после 51 месеца рата, били довољни, ипак ће аналитичке визууре бачене са прве осматрачнице још више добити ако се пресеку визурама са друге осматрачнице која је историјска.

Изгледа да је прерано да се обратимо скорашњему рату; још за више година ту се неће изаћи из периоде анегдота.

Синтеза практичнога здравога разума нашла је највећу меру респективности у једноме човеку, који простоти и јасноћи својих схватања, не мање као и згодној прилици и енергији извршења, дугује за неколике сензационе успехе. Његово мишљење може нам бити меродавно, јер, будући артиљерац, он је имао срећу да први као што треба употреби ватру и да на бојноме пољу постигне велике резултате.

Осим тога, он је много и писао. Скорашњи рат показао је, да би велики број његових идеја могао, са врло мало освеженим оделом, још и сада бити достојан части.

Могли би се запитати, да ли извесни Бонапартини афорие зми не би дали корисна пресецања за овде истакнуто питање.

1. „Тојовским мейцима бије се онако исто као што се шуче ударцима пјеснице.“

То је доста жива парафраза формуле $\frac{mv^2}{2}$ примењене на артиљеријско гађање.

За време Наполеона, брза и погодна дејства масе ватри остваривана су само под његовим личним импулсом,¹⁾ или, имајући у виду средства те епохе, благодаречи виртуозним еволуцијама Друо-а, Сенармона, Лористона.²⁾

У наше време подобност путања за руковање таква е да омогућава необично пространо поље експлоатације.

Може се рећи да је, у односу на маневар, јерес сецкати и раздробљавати гађање, чему су извесни тежили после појаве топа 75 мм., будући очарани геометријским занимљивостима а губећи из вида: неизбежне стварности растурања, несталности средње погодне тачке и незгодне погодбе под којима се појављују савремени циљеви.

2. *Победа је увек на страни великих бајашона.*

У XVIII као и у XVII веку, под батаљоном није се замишљала каква јединица, како је то данас. „Батаљон“ из времена Вауард-а³⁾ може се заменити са „битка“, јер се том речју изражавао снажан и хомогени удар. Ђенерал Суворов говорио је: „Удрите јако, али удрите сви сложено“.

Практичан смисао који отуда произлази јесте онај који је оличен у изразу „пролом“, који долази као последица агресивне масе, којој локални отпор није сразмеран.

Изражавајући се савремено, најбољи израз који овоме одговара јесте *концентрација*.

И сада могли би се запитати: који је то, у садање време, борбени организам, који би од гађања био бољи да на овај начин оствари примену живе силе, како обзиром на m , тако и на v^2 ?

3. *„Тајна рајта лежи у комуникацијама“.*

Не заборавимо да је реч о XVIII веку, где претерани класицизам језика, противу кога је против-дејствовало ро-

¹⁾ Лан, Гувион, Сен Сир, Даву, изгледа да су једини схватили његове идеје. Какав би пораз искусио Великтон да је Масена разумео гађање или да нешто раније није изгубио Сенкроа који је на острву Лобау доказао императору да то разуме?

²⁾ Друо, француски ђенерал; рођен 1774, умро 1847; одликовао се на Ватерлоу. Наполеон га је звао: *Le sage de la Grande armée*.

³⁾ Славни француски капетан; рођен у близини Гренобла око 1473 г. славан за време ратова Карла VIII., Луја XII., и Франсоа I. Својом храброшћу задивљавао је чак и своје непријатеље. Његов је надимак: „Витез без страха и мане“. Мост Гариљано бранио је сам против 200 шпањолских коњаника. Погинуо је 1524. год.

мантично претеривање, скучава на најмању меру број израза аналитичке номенклатуре. На тај начин, горњи израз „комуникације“ обухвата не само оно што се данас под тим изразом разуме, већ још и снабдевање, везе и све оно што ми данас крстимо изразом: преношење заповести, извештаја, обавештења и т. д.

Рат 1914—1918. год. само је повећао вредност овога афоризма, јер је у знатној мери појачао развој комуникација снабдевања, веза и преноса заповести, извештаја и обавештења и тиме још више истакао и њихову осетљивост и могућност да се живот на њима укочи.

И, сада, изналазак тих многобројних тачака на којима може бити укочен живот и рад противника, постаје један од битних циљева колико превентивног толико и агресивног маневра; те тачке, узете у укупности, по простору и по времену, представљају површину циља знатних размера.

У овоме смислу, у садање време артиљеријско гађање јесте маневарско оруђе *par excellence*, способно да на свакоме месту, у свако време, нападне многобројне зоне овога огромнога циља.

4. „Свуда се ангажује и види“.

Са правом или не, скорашњи рат је се добро чувао да демантује ово. На француско-белгијскоме терену, море и неутрална Швајцарска једини су који су могли бити границе фронтана сувоземним операцијама.

Изгледа да овај афоризам садржи у себи две основне потребе:

а) Фронт, више или мање блискога додира, хтело се или не, треба да има извесну кохезију.

На први мах, по несрећи, одмах се појављује у глави идеја, која се састоји у томе да се кохезија оствари довољном густином пешака. Ну, као и већина истородних концепција, ово схватање греди ка немогућности решења.

Бодљикава жица и ровови, по њима самим, и ако су несумњиво озбиљни, ипак су само палијативни. Не треба претеривати у користима које они могу дати, нити скривати незгоде које се од њих имају.

Отуда обавеза, чак и за време затишја и у очекивању, да се изрази ма и минимум *продуруће активности* којом ће се непријатељ држати у неизвесности и под претњом.

Увек је за жаљење ако се за тај посао утроши превише метака, који су тако потребни за њихове специјалне задатке.

Зрна могу бити њихови добри маневарски заменици, подобни да тако обилно код непријатеља учине упаде, којима

се, ако су иоле добро управљени, тако мало компромитују наше трупе.

б) Треба *видети*. Ова потреба изискује очи. Осматрању, како са земље тако и из ваздуха, скривају се много ствари.

Ако командовање има потребе да буде сигурним, само је пешак способан да га тачно обавести; али, тамо треба отићи. Ако је непријатељ у истини испред њих и ако пешаци тамо буду ишли сами, за већину ће то бити њихов последњи дан, и, ма како да су све јасно видели, неће се вратити да поднесу извештај. Неколико њих, који буду остали живи, неће моћи тачно рећи чак ни то ко је и како поубијао њихове другове.

Због тога, дакле, потребно је да као претходнице и побочнице ступе у дејство зрна, која ће не само открити и дићи зверку, него ће учинити још и које друге услуге.

И ту, дакле, ми налазимо оно што говори у прилог маневра ватром.

5. *„Раӣ је ӣпрос̄та веш̄тина; све с̄тоји до извршења“.*

У истини, вештина постиже само онолико стварних користи у колико се, обзиром на средства којима располаже дотична епоха, ослања на најпроницавије знање и најбоље изучени занат.

Најречитији доказ за то дао је Бонапарта, тај најенергичнији раденик.

Али — нарочито у захвату борбе, где је време главни чинилац, где, првенство решења, битна основа успеха, треба да је и у сред најразличитијих каткада најнесигурнијих случајности, без застоја и са најгипкијом чврстином — једино вештина може бити полуга дејства.

У прошлome рату, изгледа да је грешка Немаца била у томе што су сматрали да су само знање и занат, до краја употребљени а за тим једино силином извршења искоришћени, били довољни да задовоље задаћу.

Могло би се рећи да је са њихове стране рат предвиђен као нека врста сложенога знања и као да се све састоји само у припреми.

Изгледа, да су догађаји доказали да је Немцима у много случајева недостајала вештина и ако су им знање и занат достигли несумњиво савршенство.

Да би у борби, а нарочито у битци, извесан старешина могао остварити вешто извршење, треба да располаже довољним средствима, моћнога замаха, и руковањем у исти мах и простим и гипким.

Извесно, он се не може надати да ће свуда и у свако доба остварити конвергентност прилика и неопходних средстава.

Али када су знање, занат и вештина заједнички учинили да се оствари целина погодаба за успех, не може се негирати ни то, да и садања гађања дају вештини битака најмоћније, најпростије и најгипкије маневарско оруђе за стварање економичног извршења.

Ствар стоји само до јасноће схватања, доброте организације, воље командантове.

Накратко, све ово, подмлађено скорашњим ратом, даје утисак опипљиве стварности маневра ватром.

По француском, **Д. М. М.**

БОРНА КОЛА (ТЕНКОВИ)

— Са једном сликом у Прилогу 1. —

Општи појам.

Поред топа од 42 cm и појаве „Берте“, чији калибар још није утврђен, једна од највећих сензација у прошлом рату јесте: појава тенкова, које ћемо у овом чланку називати „борним колима“, именованом, које је добило службени карактер у француској војсци (*char de combat*). Ђенерал Естијен, један од твораца борних кола, тврди, да се њихова појава може равњати у погледу значаја улоге коју ће имати у будућности, са појавом барута у своје време. Даље, уважени ђенерал износи: да Хинденбургова линија не би могла бити пробијена без борних кола.

Борна кола су тек у свом стварању, и ово што данас видимо у наоружању западних сила можемо сматрати као ембрион борних кола будућности. Она су још у проучавању; стручњаци из дана у дан уносе новине, са циљем да се отклоне недостатци и да што већа моћ том важном наоружању. Пацифизам, који обузима духове у свету, и нерентабилност производње наоружања у знатној мери успоравају рад на усавршавању модела борних кола.

Прва појава њихова датира се у битци код Камбреа 20 новембра 1917, год. Употребили су их тада Енглези; учествовало је 150 борних кола. Напад је извршен без артиљеријске припреме, дакле „изненађењем“, и ово је потпуно успело: Немци су напустили положаје преплашени и у нереду, и што успех није проширен у пуној мери приписује се — раздвојеној, у оно време, команди, енглеско-француској. Наиме, Французи нису ни знали када ће Енглези вршити овај значајан напад са борним колима, како би њихова команда могла изградити план за заједничку акцију у случају успеха.

Доцније употреба борних кола била је врло честа, како код Енглеза тако и код Француза, са променљивом срећом.

Немци су пожурили да подражавају нашим савезницима, са израдом свог типа борних кола, која су претрпела потпун

пораз у првом сукобу, јер су била неспретна, тешка (дебео оклоп) са ниским подножјем сандука те су се лако заглављивала на терену.

За нашу војску борна кола представљају једно наоружање, о коме се нема довољно јасних појмова, јер нисмо имали прилике да их упознамо. Зато ћемо дати један кратак опис и изнећемо њихову тактичку употребу извађену из француских упута, у обиму који ће задовољити оријентацију наших официра свих родова оружја.

Борна кола, као материјал, могу се поделити у две главне групе:

- а) Тешка борна кола;
- б) Лака (пратећа) борна кола.

Прва имају улогу, да на разноврсном терену створе пролаз сопственој пешадији и артиљерији па и пратећим — лаким колима и да до минимума сведу отпор непријатељских фортификациских објеката (организација) и јачег профила.

Лака — пратећа кола имају задатак, као што сам назив каже, да прате пешадију и да у нападу руше и растуре све пасивне препреке које непријатељ оставља (жице, митраљ. гнезда, заклоне итд.) и да сломију непријатељски активни отпор, који се на бојишту укаже. Као што се из горњег види, лака и тешка кола допуњују се, а често им се улоге сливају једна у другу.

Тешка борна кола за пробој још нису устаљена. Француска команда још је у разматрању у погледу избора типа.

На овом месту да поменемо колико далеко иду поједини конструктори у изради планова за тешка борна кола. Имали смо прилике да видимо један пројект борбених кола од 600 тона тежине! Та би кола имала 2 мотора од по 500 коњ. снага, електрични акумулатори, оклоп као крстарица, наоружање: топови од 155 mm. Њихов конструктор замишља, да би се са 3—4 овакве направе рат завршио. Један Енглеz отишао је даље, израдио је нацрт за борна кола тежине 1000 тона (милион кгр.) И ако су то људи талентовани и сваког поштовања достојни, ипак сви ти пројекти, за некакве да их назовемо „сувоземне дредноте“, представљају бар за сада Жил Верновске фантазије. За овакве колосе, да наведем само једну малу примедбу, морали би се на друмовима израђивати специјални објекти (мостови, пропусти, вијадукти итд.) који би могли да издрже толики терет.

У садањем наоружању од тешких кола француска и енглеска војска имају кола типа V* (римско пет за звездом).

Лака борна кола Французи имају типа „Renau't“. Ен-

глези имају лака кола тежине 15 тона, према томе пре би дошла у групу средње тежине.

Наоружање у маси јесте са лаким колима и ми ћемо њих узети у главно разматрање. Она су у прошлом рату дала најбоље резултате и показала се нарочито практична за маневарску војну, што је за нас од особитог значаја с погледом на особине наше војске и њену лаку покретљивост, као једну од најбитнијих.

Од тешких борних кола, у рату су употребили Французи моделе: Сен Шамо, Шнајдер и марку V*. Сва ова кола дала су мање више добре резултате, али прилично скупо плаћене жртвама у људству и материјалу.

Пре но што пређемо на опис материјала, морамо нагласити, да на борна кола не треба гледати као на какав нов вид артиљерије, већ као на наоружање намењено пешадији, много ближе и непосредније но што је то случај са артиљеријом.

Још једна важна напомена: борна кола никад се не употребљавају парцијално, већ увек у маси, из разлога што би непријатељ сву артиљеријску ватру са суседних сектора сконцентрисао на део фронта, где су употребљена борна кола, као на најопаснијег противника својој пешадији.

Кратак опис борних кола.

а) Лака борна кола марке „Renault“ (види слику у прилогу I.) то су кола челичног оклопа дебљине 6—22 mm. У њима је смештен један мотор бензиски од 18 коњских снага (ефективних 25) који покреће кола. Наоружана су са 1 топом од 37 mm. или митраљезом. У колима се као посада налазе: 1 вођа кола и 1 механичар. Механичар (шофер) рукује вожењем кола а командовање колима и гађање врши вођа кола, који је чина официрског или подофицир.

На оклопу са горње стране (а) налази се покретна купола са двокраким капцима. Ти капци служе као „врата за спасавање“. На супротном прорезу покретне куполе, провучена је топовска или митраљеска цев и дурбин. Пошто је купола покретна у све стране, то се и оруђе у њој може обртати по целом кругу. Када су „врата за спасавање“ затворена, онда вођа кола посматра терен кроз уске прорезе на куполи.

Овако посматрање ограничено је и захтева вежбу у том правцу.

Последњих месеца пронађен је начин, да се ова незгода отклони и вероватно да ће на будућим колима бити примењен проналазак: електричног обртања куполе, чиме се постиже непрекидност прореза и осматрање се врши веома повољно.

Вођа кола је у стојећем ставу а механичар вози седећи; пред њима су врата двокрилна за улажење и излажење из кола, њима се служе обојица у редовним приликама. Када се врата потпуно затворе, механичар гледа кроз прорезе оклопа, који су врло уски како не би могла зрна пролазити.

Кола се крећу помоћу „бескрајног платна“ (гусенице), које је састављено од једног ланца челичних папуча међусобно повезаних осовиницама. Свака папуча на свом предњем крају има зуб ширине папуче, ради лакшег припијања уз земљиште, нарочито уз нагибе. Овај ланац — бескрајно платно — навучен је, затегнут на точкове са обе стране кола, као што се из слике види (б). Бескрајно платно креће се помоћу једног, са сваке стране, зупчастог точка (в), који пак покреће мотор путем извесних посредних органа.

Највећа тајна у стварању бојних кола био је проналазак тог бескрајног платна и његова примена на аутомобилска кола, што ће временом створити преокрет на целокупном ратишту, а на бојишту свести употребу сточне снаге на минимум. Бескрајним платном постиже се, да се механичка кретања могу вршити ван путева, по јаругама, преко ровова, препрека и т. д.

Бескрајно платно обмотава зупчасти точак (в) и котур (луди точак) (г) а растеже га једна врло јака опруга (е). Између та два точка издужила се „странка“ (д) од челика из које са доње стране вире точкићи, који се обрћу по бескрајном платну исто као и точкићи који су причвршћени за пружник (ђ) израђен у виду челичне полуге. Ови точкићи олакшавају обртање и растезање бескрајног платна.

Дно кола довољно је уздигнуто, те не закачиње у кретању за неравнине. (Као што је био случај са немачким борним колима).

Кола су тешка 6,5 тона. Брзина до 5 км. на 1 час. Његова својства видећемо доцније.

б) Тешка борна кола марке V*.

Ова су кола на истоме принципу као и лака само су већа, више наоружана и осетљивија. Креће их мотор од 150 коњских снага. Његове особине изнећемо доцније.

Борна кола за телеграфију без жица, то су потпуно иста кола као лака, али без наоружања, снабдевена апаратима за пријем и предају депеша путем безжичне телеграфије.

Пошто смо изнели овај кратак опис борних кола, са намером да код читалаца створимо бар приближну слику тих направа, да видимо сад, допуњујући и објашњавајући, какве упуте даје француска привремена инструкција у погледу употребе борних кола.

Краткоће ради и да би се избегло често понављање ми ћемо борна кола обележавати: б. к.; телеграфију без жица: т. б. ж.

1. Глава прва Привременог Правила (ујуша) за ујошребу борних кола, као најрава пешадијских, каже:

1) Борна кола су оклопљене направе са механичким кретањем, намењене да олакшају пешадији напад (покрет у напред), лемећи пасивне препреке или активно опирање које се укаже на бојишту.

Према овоме б. к. представљају једно борбено средство у суштини активног карактера.

2) С обзиром на овакву улогу, направе треба да одговарају овим условима:

Способност да се боре на разноликом земљишту и да леме пасивне препреке, да би отвориле пролаз сопственој пешадији.

Да имају такво наоружање, да могу да разоре или бар неутралишу брзо активни отпор, који непријатељ истакне нашој пешадији.

Заштита у колико је могуће потпунија противу разорних средстава или неутралишућих, које употребљава непријатељ.

3) Борна кола сама, нити могу задобити нити посести терен. Она су само једна снажна помоћ на расположењу пешадије, чији покрети и ватра комбинују се са покретима и ватром б. к.

II. Организација борних кола.

4) Борна кола имају разноврсне задатке које треба испунити на терену понекад разривеном и са разноврсном непријатељском организацијом положаја. Да ли би само један тип борних кола могао да испуни разноврсне улоге које се дају б. колима? Свакако да не би. Према томе сем лаких б. к. за праћење пешадије треба располагати и колима за „пробој“, способним за отварање пролаза на сваком терену својој пешадији и артиљерији и да су способна да збришу и сведу на најмању меру отпор ослоних тачака јако организованих.

5) Да изнесемо сада особине борних кола, којима сада располаже француска војска:

а) Кола за пробој још су у проучавању; франц. команда није се определила за модел, који ће узети, али свакако да ће тај модел превазићи 50 тона и имати оклоп, који не може да пробије цело зрно пољског топа.

Б) Кола за праћење пешадије т.зв. „пратећа“. Има их лаких и тешких (Renault и марке V*).

1) Лака кола.

Садашња лака б. к. тежине су 6,5 тона, наоружана су митраљезом или топом 37 мм. или топом моћнијим од овог. У рату је употребљаван и топ од 75 мм. кратке цеви сличан нашем пољском топу, којим смо наоружани у Солуну. Незгода је, што мали број муниције може да се смести и недовољан је простор у оклопу кола, стога, при оваквим колима, најбоље је наоружање топ од 37 мм., чије је дејство на малим даљинама врло добро и може се постићи велика брзина пуцања.

Брзина л. б. к. до 5 км. на 1 час.

На добром терену и сувом времену у стању су л. б. к. да:
— пређу усеке 1,70 до 1,80 м. ширине са стрмим ивицама. А кад је у питању ров, ова се крајња ширина своди на 1,50 м. (смањује се због грудобрана и избачене земље са падом мање или више јаким);

— да пређе преко свих препрека од жица, које су биле у употреби при крају светског рата;

— да обори дрвеће или пикете од дрвета усамљене, пречника 0,20 м. а металне пикете пречника 0,05 м.;

— да пређе све врзине, плотове, живе ограде, такође и шибљаке и младу шуму од 8—10 година израста;

— да обори зидове од цигле или камена испод 0,40 мет. дебљине;

— да савлада нагибе од 100% (до 45%).

— да пређе брод на реци 0,70 м. дубине са чврстим коритом.

На трошном земљишту или по влажном времену ови бројеви опадају.

Зоне земљишта, јако разривене гађањем тешке артиљерије (од 150 мм. па на више), представљају непроходну препреку за лака б. к.

Количина бензина којом су кола попуњена, допушта им вожњу од 8 часова без попуне.

Кола носе 4800 метака за митраљез или 225 зрна за топ 37 мм. и 12 картечних кутија.

2. Кола марке V*.

Кола марке римско пет са звездом, такође су „пратећа“ кола, али знатно тежа од „лакших“. Она имају способност разоравања пасивних препрека и већу моћ да олакшају напредовање него ли лака кола; али с друге стране њихова велика запремина и знатно слабији оклоп чине их осетљивијим а при том су и непокретљивија.

Тешка су 32,5 тоне, наоружана са 4 митраљеза и са 2

топа од 6 ливре (мушки тенк) или са 6 митраљеза (женски тенк).

Брзина им је до 7 км. на час, у пракси креће се брзином од 3 км. на час.

Прелазе усеке 4 м. ширине.

Пењу се уз нагибе 100° (45°).

Количина бензина коју носе собом допушта им возњу од 6 часова без попуњавања.

Количина муниције:

Мушки тенк: 207 граната и 5640 метака за митраљез.

Женски тенк 12780 метака за митраљез.

Послуга: 1 официр и 7 војника.

3) Кола безжичне телеграфије иста као лака. Њихова станица улази у дивизијску мрежу.

Формација јединица б. к. у рајном сјању.

Лака б. к. формирана су по водовима, четама и батаљонима.

Вод има 5 кола, од којих су 3 топовска а 2 митраљеска; он је стварна борбена јединица која се не цепа.

Чета садржи: 3 вода више 1 кола за командовање, 1 кола Б. Т. и један ешелон од 8 кола од којих су 5 за замену а 3 за снабдевање. Сумарно чета располаже са 25 бор. кола. Французи су створили овакву формацију с обзиром на велике губитке и лак квар материјала на бојишту. Кола за снабдевање вуку за собом обичне саонице натоварене бензином, муницијом и осталим потребама.

Батаљон има 3 чете борних кола.

Више батаљона¹⁾ борних кола, један орган за снабдевање и оправке и транспортно одељење за преношење б. к. по друму, све то скупа формира пук лаких борбених кола.

Кола марке V* формирана су у водове, батерије, дивизионе и групе (врста пукова артиљер.).

Батерија од 4 б. к. сачињава борбену јединицу, која се не цепа.

Дивизион се састоји из 3 батерије и једног ешелона од 3 кола, од којих 2 за замену и 1 за снабдевање.

Група (пук) формирана је од 3 дивизиона и једног органа за снабдевање.

Бригада борних кола састоји се из променљивог броја пукова лаких б. к. или група V* са једним парком.

¹⁾ Као што се види, Французи нису утврдили број батаљона у пуку л. б. к., али свакако да ће имати 3 батаљона ако корпуси буду имали 3 дивизије, јер се овој последњој придаје 1 батаљон б. к.

Парк придат свакој бригади обезбеђује снабдевање јединица б. к. специјалним материјалом који је потребан за напаве. Он врши оправке већег стила и евакуацију. Стога, кад је нека бригада у акцији, њен се парк дели на двоје: један ешелон унапред, способан да се премешта у исто време као и трупе и чије је место у борбеном распореду изабрано у непосредној близини зоне акције, и други ешелон позади, снабдевен много гломазнијим и непокретљивијим материјалом.

III. Услови ојшћи за ујошребу борних кола.

Сарадња б. к. може бити ефикасна тек од момента, када је пешадија дошла на јуришно одстојање. Услови под којима се осматра и нишани, своде акцију б. к. на непосредну борбу и на борбу изблиза.

Појава б. к. на терену удаљеном од објекта који има да се постигне, имала би као резултат: превремено откривање намераваног напада, привлачење непр. артиљ. ватре и вероватно уништење б. к. пре но што би постигла свој задатак (јер су кола уочљива и добра мета за артиљерију).

8) Употребу борних кола треба посматрати: *у маси и њо дубини*, и стално имати на уму да се могу понова ставити на расположење; њихова употреба треба да буде резервисана за офанзивне операције циљајући на дубоке зоне и развијајући их *на земљишту њодобном за б. к.*, то ће рећи на земљишту које одговара техничким својствима употребљених модела ради напредовања.

9) *Ујошреба у маси* б. к. на широком фронту чини да се непријатељски отпор за најкраће време уништи. С друге стране захтева да се растуре непријатаљска одбранбена средства специјално намењена противу б. к.

Начелно, једној пешад. дивизији од 3 пука, придаје се 1 батаљон б. к., тако, да на сваки пук у I борбеној линији дође по 1 чета б. к.

Ако број јединица б. к. додељених на расположење једној армији не дозвољава да се у потребном и довољном броју прида свима подчињеним јој великим јединицама, тада виша команда додељује јединице б. к. оним великим јединицама од чијег успеха зависи и општи успех операције. Ово придавање уређује се, како је горе изложено. Изнето начело важи у опште при подели б. к. ешелонима.

Веома је важно, да се борна кола појаве у истом моменту, како не би непријатељ сконцентрисао артиљеријску ватру на јединице б. к. које се наизменично појављују и тако их уништавао једне за другим.

10) Почетна подела јединица б. к. које оперишу у истој

зони акције, треба да буде таква, да обезбеђује ешелонирање по дубини. Жеља је, да б. к. буду стављена на расположење свих јединица: дивизија, пукова и батаљона, које наизменично долазе да се боре у I борбеној линији (I борбени поредак). Нарочито интервенција б. к. може донети срећне резултате, у моментима када „артиљерија за непосредну помоћ (l'artillerie d' appui direct) има потребу да мења положај. Очигледно је, да у тренутку, када пешадија ради свог напредовања треба што више да рачуна на своје помоћне ватрене органе, да су јој тада особито б. к. драгоцени наслон.

Долазак свежих јединица б. к. на крају борбеног дана или после извршеног пробоја даће безбројне користи.

Командни елеменат не сме губити из вида, да се јединице б. к. имају брзо употребити на бојишту и да је време њихове употребе ограничено с обзиром на количину бензина коју собом носе и издржљивости послуге у једном тако уском и затвореном простору, као што су б. к.

Независно од јединица б. к. које улазе у састав трупа за напад, треба, колико је год могуће, сачувати резерве састављене од јединица б. к. Али првенствено да трупе прве линије буду снабдевене потребним и задовољавајућим бројем б. к. за обезбеђење успеха. Резерве б. к. не смеју бити употребљене изоловано, већ увек у акцији кооперишући са пешадијом.

11) Потреба, да борбене групе пешадиске брзо искористе постигнуте успехе б. кола, намеће нам дужност: *што тешније сарадње — узајамност у борби* ових двеју борбених чињеница, пешадије и борбених кола, јер ова последња нису у стању да поседну терен и да у опште искористе постигнути успех.

Ова сарадња неће бити довољно снажна, ако морална и материјална веза између пешадије и јединица б. к. одређених за борбу не буде установљена пре напада.

12) Зона земљишта, која има да се заузме треба да је дубока и да се простира најмање до положаја непријатељске лаке артиљерије. Правило налаже ово стога, што би у противном остала сва блискоборна средства браниочева поглавито уперена на б. к., те би иста била избачена из акције а пешадија не би могла да се одржи на плиткој зони.

Ако ли систем непријатељске артиљерије не буде дезорганизован у моменту кад наша пешадија достигне одређене јој циљеве, б. к. биће угрожена и неће се моћи вршити оправке на бојишту под ватром и биће напуштене на бојном пољу.

Само под нарочито повољним земљишним условима и

неутралисаном непријатељском артиљеријом, може да се изведе акција б. к. на плитком — уском (по дубини) простору. Командант треба да стави на теразије ризик са резултатима који се очекују.

Земљиште на којем се изводи напад, треба да је такво, да дозвољава *лако крећање б. к. бар „тешких б. к. за пробој“*.

Интервенција б. к. на земљишту неподобном довешће само до бржег или споријег онеспособљавања б. к. без икаквих користи по сопствену пешадију.

Положаји разривени гађањем артиљерије великих калибара или испреплетани мрежом широких ровова, представљају за напредовање пратећих б. к. велике тешкоће. Напад на такве положаје помоћу б. к. треба узимати у обзир само тада, ако имамо на расположењу „борна кола за пробој“, које својом величином и масом прекопавају и испретурају ровове и велике левке, те тиме створе пролаз лаким пратећим колима.

Ако се немају на расположењу кола за пробој, онда се пратећа кола упућују само у зони ван оне, где је било бомбардовање тешком артиљеријом. У овом случају треба веома тачно — подробно извести радове на уређењу за пролаз кола у зони неподобној и посветити том уређењу средства и потребне раднике.

Н а п а д.

14) Правило препоручује, да у времену, које претходи додиру са непријатељем, поједине јединице б. к. буду „стављене на точкове“ (што ће рећи, да се преносе на камионима) у позадини првих делова пешадије, како би се постигло што брже придавање б. к. тамо где буде било потребно.

Најпробитачније је и желети је, да се б. к. транспортују на камионима и реморкерима *што је могуће ближе противнику*, наравно, избегавајући да колона буде изложена артиљериској ватри. Правило даје овај савет стога, што ће се тиме материјал сачувати од квара, који је готово неминован, кад се маршује дуже на „бескрајном платну“, а при томе знатно се добија и у брзини. Реморкери, које смо напред споменули, јесу кола у виду платформе, која се прикачињу уз камион и на њих се натоваре б. к. и материјал.

15) У времену хватања додира са непријатељем, придавањем б. к. ангажованим пешад. јединицама олакшава се брзо извиђање поседнутих тачака од стране непријатеља.

16) У свакој борби од нарочитог је значаја, да се претходно јединице б. к. намењених за напад, поставе позади последњег заклона који имамо, челом окренутим ка против-

нику. Сарадња пешадије са б. к. мора бити брижљиво установљена и тој вези се мора посветити све потребно време.

17) На земљишту слободном за акцију, где се непријатељ још није прихватио свих својих борбених средстава, треба да се ради што брже биће изнад свих осталих обзира. Ово треба да значи, да на земљишту, које непријатељ још није фортификацијом организовао за одбрану, није пласирао још сву артиљерију и остала ватрена средства нити организовао осматрање, да у том случају мора се развити акција што бржа.

Из истих разлога, напад и јуриш могу бити дати у час који било, са или без „полазног положаја“, са или без претходне припреме артиљеријске. Пешадија у почетку оперише као и да нема б. к. Ова пак маршују трагом пешадије, стижу је и улазе у борбу прелазећи ватрену линију.

18) У борби противу непријатеља, који је посео положај и располаже моћним средствима, мора се обратити нарочита пажња, јер б. к. у том случају биће изложена губитцима, ако се извесне околности занемаре. Часу — времену напада има се поклонити нарочита пажња. Покрет ради приближавања (*marche d' arrosche*) ка објекту у сред дана и под артиљеријском ватром довешће до превременог онеспособљавања б. к. без икакве користи по своју пешадију. Када акција б. к. почиње у току дана, онда је неопходно да се имају добри полазни положаји, заклоњени, покривени положаји у близини првих линија пешадије. Ти положаји имају да заклоне од погледа и да сачувају од артиљ. ватре б. к. до момента њиховог поласка на јуриш, зато се и називају „полазни положаји“.

Недостатак добрих полазних положаја налаже нам, да нападамо у зору, осим ако б. к. нису маскирана од погледа непријатељског густом маглом или облацима дима вештачки произведеним.

Када су ови услови задовољени, онда напад може бити после једне дуже или краће артиљеријске припреме или у опште без ове.

19) Када се напад врши без артиљеријске припреме или са врло кратком припремом, врло је важно да се утисак изненађења произведеног на непријатеља, омогућеног земљиштем, природом организације непр. положаја, као и близином полазног положаја¹⁾ првој борбеној линији, да се тај утисак изненађења у потпуности искористи.

¹⁾ Жеља је да се одстојање полазног положаја од објекта што више смањи, како би б. к. имала што мањи простор да пређу док дођу до нападаног објекта, али, то смањивање има своју неодложну границу, а то је: потреба да се присуство б. к. не открије пре времена, јер лупање мотора, ланца, бескрајног платна итд. одају присуство б. к. ако су одвећ близу непријатеља.

Чим су б. к. дебуширала из својих полазних положаја, она одмах претходе пешадији, како би јој благовремено створила пролаз у непријатељским одбранбеним линијама.

Ако операције отпочињу заузимањем организованог непр. положаја, неподобног за „пратећа кола“, тада акција изненађења може да се изведе уз припомоћ „кола за пробој“ на начин, како је то изнето у тачки 13 (тј. ова стварају пролаз пратећим колима). Али из разлога, што су ове направе лако изложене погодцима, то их треба употребити у последњим часовима ноћи (пред свануће) или вештачкој или природној магли, која замењује помрчину. Дејство „кола за пробој“ може да се распростре и на уништавање непр. артиљерских амбласмана, ако су непр. батерије у близини наших положаја. Она могу да се придаду пратећим колима да би обориле тешке — масивне отпорне тачке нарочито организоване (као нпр. села, шуме великог пространства итд.). Кола за пробој делују продирањем у унутрашњост препрека — објеката било својом масом, било својом ватром, која је с обзиром на њихово наоружање врло моћна.

20) Ако је нападу претходила припрема јаком артиљеријском ватром (мисли се на велике калибре), а не располажемо са колима за пробој, тада се напредовање пратећим колима постиже на тај начин, што тешка артиљерија уравни земљиште рашчишћавајући га од препрека непријатељске одбранбене организације, или упућујући пратећа кола ходницима, зонама лакшим за пролаз, само ти пролази не треба да су тучени тешком¹⁾ артиљеријом, јер ова разрије терен у тој мери да после пратећа кола нису у стању да истим прођу.

21) *Повратни напад непријатељски.*

Ма какав био облик напада, б. к. су придата да служе као наслон пешадији за време њеног намештања (инсталације) на положају — објектима који су освојени, али она имају бити ослобођена, чим је пешадија већ посела заузећи положај и у снази је да сопственим средствима сломије повратни напад непријатељски. Б. к. исто тако морају бити ослобођена чим су исцрпела своје гориво (бензин).

Дуже задржавање б. к. збиља је примамљиво, да би се обележила линија до које су дошли први делови пешадије, али с друге стране б. к. су тако велика мета артиљерији, да њихово дуже задржавање после постигнутих објеката довело би их до уништавања, чим се непр. артиљерија расвести од првог изненађења.

¹⁾ Мислимо на калибре изнад 150 mm.

Истио тако, ако је најад моменџално задржан — укочен, команданџи пешадије, коме су џридаџа б. к, џ треба да их џовуче назад у џогодан заклон (у скуџљајуџи или зборни џоложај) џе да не дозволи да б. к. буду изложена узалудним губиџцима ради џога да би џовукла једну пешадију која не може или није расположена да најредује.

Кад год се врши ово повлачење б. к. у скупљајуџе положаје из горе наведених разлога, увек се она постављају у такав распоред позади заклона, да могу брзо излетети у сусрет непр. контра-нападу, изузев наравно случаја кад су све гориво истрошила. Правило предвиђа, као што смо напред видели, да не треба остављати б. к. у напред кад се види да пешадија моментално не може да напредује; ово је проистекло из ратног искуства. Наиме, учесници тврде, да б. к. никад нису могла да повуку у напред пешадију ако ова није била расположена за напредовање било услед великих дотадањих губитака, било да је то каква трупа јако заморена и исцрпљена.

Командант б. к. лично се стара о обнављању своје трупе у најкраћем времену и затим понова успоставља везу са командантом пешадије у циљу обнављања напада.

Одбрана.

22) Борна кола, као чистио најадно средсџво, не би џ требало да буду уџоџребљена као фланкирајуџи органи (за заокриљаване крила и бокова) џоседнуџог џоложаја.

Њихова употреба је оправдана у противнападу или повратном нападу изведеном саобразно предвиђању команданта или пак организованом у току акције.

Ове радње у самој ствари (у својој суштини) имају нападни карактер.

Садржина чл. 7 и осталих имају у овом случају своју пуну вредност.

Умесно је међутим водити рачуна о следећим условима:

— Бављење б. к. у заклоњеним положајима представља велике тешкоће и опасност да не буду уништена.

— Непријатељ моћном артиљеријском ватром (велики калибри) може да учини терен непроходним за б. к.

Употреба б. к. је дакле у опште противуречна у првој фази одбранбене битке, где су једине нападне радње: местични против-напади, који су у осталом изложени веома јакој артиљеријској ватри.

Јединице б. к. стављене на расположење једне велике јединице, ради одбранбене битке, треба да су ешелониране

у позадини положаја, на коме ће се дати главни отпор, те да би могле у жељеном часу дохватити се „полазног положаја“, предвиђеног за противнапад или повратни напад организован још унапред са употребом б. к.

Извиђање земљишта на фронту, који је привремено дефанзиван, а где ће се употребити б. к. — мора се израније свршити.

На основу ових извиђања израђују се планови за акцију са потпором б. к. и исти се прикључују плановима одбране.

Потребни радови који се односе на акцију б. к. имају бити изведени благовремено. Важно је да се са овим извиђањима, радовима и поучавањем пожури у толико више у колико смо мање господари времена.

Под овако испуњеним условима стављање б. к. у дејство извешће се са највећом брзином и највећим изгледима на успех.

23) Расматрајући све претходно излази, да заповести команданта великих јединица у погледу употребе б. к. треба да садрже:

1) Поделу јединица б. к. на начин да се обезбеди употреба у маси б. к. и акција по дубини у вези са пешадијом.

2) Облик пројектованог напада да рачуна на немогућност употребе борних кола.

3) Час ускупног напада јединица, које су потпомогнуте б. к. а које учествују у истој општој акцији (једновременост акције).

4) Указати на прве објекте, против којих има да се употребе б. к.

Чим је рад б. к. завршен и искоришћен (пешадијом), јединице б. к. имају се повући у резерву, да би се опоравиле и појуниле (бензином, водом, зејином, муницијом итд.), те да понова могу бити употребљене у ускупој акцији, која одговара погодбама изнешим у тачки 7 и следећим.

IV. Борна кола у борби пешадије, њихова специјална заштита артиљеријом и авијатиком.

24) Не може се довољно нагласити, од колике је важности што тешња сарадња пешадије са б. к. у офанзивним радњама (све радње б. к. офанзивног су карактера).

Ова тако блиска (интимна) сарадња б. к. и пешадије обезбеђује се: подчињавањем у борби јединица борних кола команданту трупе која напада.

Ово подчињавање сјушта се до команданта баталјона закључно.

25) Б. к. боре се у редовима пешадије и у комбинацији са мотором. На бор. колима је да олакшају напредовање пешадије, а на пешадији је да се дочепа положаја који су јој Б. к. очистила и да га очува.

26) Пешадија треба да је хитра, да се дочепа и користи слободом акције, коју јој стварају б. к., јер ова слобода врло брзо може да измакне. Њена сопствена безбедност зависи како од брзине, са којом ће да поседне положај (или делове земљишта) који су б. к. достигла и рашчистила, тако и од моралног ефекта који је произведен појавом ових направа.

Стална пажња, брза одлука старешина нарочито водника, брзина у извођењу покрета јесу неопходни услови за успех пешадије, која располаже б. к.

Пешадија треба да иде тамо, где иду борна кола; *за њу је ишћање часћи, да никад не ујусћи у руке непријатеља ни једна б. к.* Ако је направа опкољена, пешадија без колебања *иуца на најдаче са зрнима која не иродиру* (да не би оштетила материјал или нанела губитке посади у б. к.

Ни у ком случају пешадија не сме да се повлачи из разлога што види да б. к. иду назад, јер ова то чине због потребе маневровања (успостављање везе са борбеним групама; избор места за пролаз; разоравање каквог митраљеза, који се појављује након прелаза б. к. и т. д.

27) Не може се унапред знати, да ли ће и на којим тачкама појединих делова фронта онемогућена бити акција б. к., било због јаке артиљеријске ватре, неподвижених препрека или због ђудљивости мотора. Из ових разлога проистиче потреба, да сва остала ватрена средства буду узета израније у комбинацију на случај потребе, те како би се борба наставила чак и ако би наслон на б. к. потпуно отпао. Борба пешадије са радњом комбинованом од ватре и покрета, неутралисање непријатељских ватрених средстава помоћу артиљерије, као и веза са авијатиком, морају се развијати сасвим нормално, па било да се борба води уз помоћ б. к. или без ове.

28) *Непријатељски ишћ иредсћавља ојасног ирошћивника борним колима.* Неопходни услови за успех једне операције, која се изводи уз помоћ б. к., јесу следећи:

— Нарочито ефикасно неутралисање непријатељске артиљерије;

— Нарочити упути, како треба дејствовати на непријатељска блиско-одбранбена средства (види доцније тач. 35.);

— Онемогућити непријатељу осматрање са земље, на терену на коме се врши напад;

- Употреба средстава за стварање вештачког дима;
- Простор на коме се врши акција заштитити помоћу своје авијатике од осматрања и бомбардовања непријатељске авијатике.

V. Радње које претходе борби борних кола.

29) Општа извиђања за употребу б. к. имају за циљ да прибаве команданту све потребне податке ради састављања заповести у духу начела изнетих у тач. 23. Извиђања се предузимају што је могуће раније и под условом, да се сачува тајност намераване операције.

Ова се извиђања односе на:

— Различите зоне земљишта у погледу лакоће прелаза за разне моделе б. к. (употребом осматрачница са земље, осматрањем са авиона, проучавањем фотографских снимака, испитивањем заробљеника и т. д.).

— Могућност да се у близини полазне линије за напад имају добри „полазни положаји“, који треба да су дефиловани како од осматрања са земље тако и из ваздуха.

— Одређивање тачака за искрцавање б. к. на железничкој прузи или друму, према томе, да ли се б. к. доводе друмом или железничком пругом, и да те тачке одговарају зони у којој ће се ангажовати б. к. Путеве и правце ради приближавања; очекујуће положаје б. к.

Ова ускупна — општа извиђања треба да се изведу унапред на свима фронтovima, где се акција кристализовала. Тиме ће се постићи, да се на најмању меру сведе време потребно за развијање напада.

План акције и заповест за напад.

30) Од момента када су заповести предвиђене тач. 23. применене, јединице б. к. су поименично придате великим јединицама, са којима треба да оперишу. Команданти јединица стављени су на расположење командантима великих јединица ради извршавања детаљних извиђања, сарадње у изради планова акције и одређивања потребних припремних радова, који се односе чисто на б. к.

Овако се исто поступа у свима штабовима ешелона до батаљона закључно.

На тај начин планови за акцију¹⁾ и заповести за напад израђени су од стране команданта јединице уз сарадњу команданта јединице б. к., која ће оперисати, и он захтева потребне мере, да би се задовољиле специјалне потребе б. к.

¹⁾ План за маневар; план за артиљерију, инжињерију, авијатику; везе; пренос заповести и извештаја; тражење и искоришћење обавештења и т. д.

Ниједној јединици б. к. не треба давати задатак, који не одговара времену и простору задатка, који има да изврши пешадијска јединица. Треба рећи: „та пешадијска јединица ојачана том јединицом б. к. има за задатак... и т. д.“. Овим се жели рећи, да се бор. колима не дају задатци који излазе из опсега задатка пешад. јединице. Само у заповестима команданта батаљона могу се појавити нарочити задатци који се придају б. к., да би се постигао општи циљ. *Истио иако не треба ни овде специјалних заповести за б. к..* Заповести издате у свима ешелонима (армији, корпусу, дивизији) од стране команданата јединица б. к. изводи су заповести команданата јединица, којима су б. к. придата.

Сваки командант б. к. додаје од своје стране детаљна наређења о њиховом извршењу, као и нарочите диспозиције, које се односе искључиво на б. к. (као начин за снабдевање намирницама, горивом, оправке на терену, камуфлажу и т. д.

ГЛОВОИ ОКО УРЕЂИВАЊА.

Г питање: а се напада на положаје организоване за одбране, тада због испретураности терена гађањем тешке артиљерије и многобројних ровова пролаз преко првих линија представља једну деликатну операцију.

Неопходно је, да се бар у унутрашњости наших положаја учини израније све што је потребно, како би се олакшао пролаз б. к.

Радови који има да се обаве обухватају:

— побољшање већ извиђених праваца — путева, којима ће се кретати б. к.;

— уређење пролаза преко ровова;

— доношење материјала за камуфлажу направа на очекујуће или полазне положаје и т. д.

Ове радове треба извести са трупама одређеним и узетим нарочито за ту сврху и то по могућству из друге линије великих јединица (позадине.)

Пренос б. к. на фронт напада и центре за скупљање.

32) Начелно, јединице б. к. преносе се на фронт напада железницом.

За пренос једног дивизиона тешких б. к. марке V* (римско пет са звездицом) или једне чете лаких б. к. потребан је један воз. При нарочито повољним околностима у времену од 2 часа. Препоручљиво је да се рачуна на 3 часа. Укрцавање и искрцавање може да се изведе и на отвореној прузи помоћу нарочитих рампи (покретних), али је много угодније и брже на кеју, рампи, који је у продужењу пруге.

Б. к. треба транспортовати на „платформи — вагону“. Како се врши укрцавање, то је ствар технике овог наоружања и у то се овде нећемо упуштати. За офицере осталих родова потребно је да знају, да за б. к. станице треба да имају рампу у продужењу железничке пруге.

Правило препоручује, да се чине све олакшице ради набавке потребног материјала на лицу места, јер послови који се изводе, с обзиром на тежину материјала, врло су деликатни.

Лака б. к. могу да се транспортују и друмом на специјалним камионима (од 7 и више тона) или на реморкерима, које вуку трактори. Тешка б. к. не могу се преносити друмом, она маршују сопственом снагом.

Просечна брзина једне колоне камиона натоварених б. к. од прилике је 7 км. на час. Тежина и гломазност ових кола захтевају добре друмове са чврстом подлогом; саобраћај може бити само у једном правцу. Камиони су практичнији као превозно средство, јер су једноставнији, али су трактери моћнији и њима се може превлачити преко терена непролазног или врло тешко пролазног за камионе. Још једна особина трактера: реморкер може да се растави од трактера и превлачи помоћу јаког ужета, што је врло значајно на великим нагибима.

После искрцавања б. к. секције за снабдевање и оправке остају и смештају своје атеље-с у изабраним центрима за скупљање; начелно у кантонманима који су 9—10 км. удаљени од фронта.

Јединице б. к. кантонују у близини. Паркови морају бити брижљиво камуфлирани. Трупe одмах допуњују своја извиђања, управљају или настављају већ започете радове за њихов улазак у акцију.

Очекујући и полазни положаји.

33) Б. к. не могу вршити дужи марш а да не буду прегледана и да се не врше оправке ради довођења у бојну готовост. Стога је веома пробитачно да се б. к. преносе било железницом било друмом што је могуће ближе терену њихове акције.

Када предстоји акција, која почиње јуришем прошиву непријатеља на положају и који располаже моћним средствима, б. к. треба тада да остану до уочи дана напада на тачкама довољно заклоњеним, како би послуга могла да изврши и последњу припрему (у детаљу) ради што бољег функционисања мотора и осталих делова ових направа.

То је разлог, због кога се б. к. на неколико дана (по некад само јеван дан) пред напад преносе на тако зване *очекујуће положаје*.

Одавде (са очекујућих положаја) упућују се б. к. у току исте вечери или ноћи на своје полазне положаје, где се врши допуна бензина (у колико је утрошено очекујућих до полазних положаја.)

Предузимање мера предострожности, да се маскира покрет б. к. до полазних положаја, спада у дужност команданата великих јединица,¹⁾ којима су б. к. стављена на расположење. Ово „маскирање“ о коме правило говори, постиже се авионским патролама; гађањем непријатељских осматрачница и у опште „заслепљивањем“ осматрања непријатељског. Препоручљиво је и јако бомбардовање, да се непријатељ заглуши, како не би чуо ларму коју производе мотори и делови б. к.

У случају, када ситуација захтева „приближавајуће наступање“ (*marche d'approche*) одмах или убрзо после искрцавања б. к., тада бављење б. к. на очекујућим и полазним положајима своди се на најмању меру, а може и да се одбаци „на уштрб пречника њихове акције у борби“. Овом реченицом правило хоће да каже, да услед одбацивања наведеног задржавања б. к. неће бити довољно снабдевена, прегледана и услед недовољне бојне готовости њихова акција свешће се само на продирање и рашћишћавање првих објеката.

VI. О борби б. к. уз тесну сарадњу са пешадијом.

Полазак на напад — место б. к.

34) Час, у који треба пратећа б. к. која кооперишу у офанзивној акцији да напусте очекујуће положаје и да се дохвате полазних положаја, битно зависи од природе намераване операције и од одстојања између полазних положаја и истакнутих линија пешадије. Ово померање б. к. не врши се дању, изузев ако природа операције то допушта (противу непријатеља малобројног и са поколебаним моралом — гоњење и т. сл.) *Померање б. к., као што наведосмо, најчешће се врши ноћу.* На тај начин б. к. избећи ће дејство артиљер. ватре и постићи ће утисак изненађења на непријатеља.

Приликом акције, која почиње нападом без артиљеријске припреме, б. к. напуштају полазне положаје пре часа за напад, како би још од самог почетка претходила својој пешадији. (Борна кола приликом јуриша су испред пешадије).

Овај последњи скок може да се маскира гађањем димним гранатама испред непријатељске прве линије, те да се непријатељу навуче један непрозирни вео од дима, под чијим заклоном наступају б. к.

¹⁾ „Велике јединице“ подразумевају се тактичка тела од дивизије па на више.

Утисак изненађења такође се може постићи, ако су полазни положаји врло близу непријатељске линије и ако ће напад бити у зору и не опаливши тада ниједан топовски метак пред напад. Брујање мотора једино ће открити приближавање б. к., али је тиме непријатељ обавештен одвећ доцкан да би могао на време употребити одбранбене мере.

Приликом акције исте природе, *али којој претходи артиљеријска припрема* држећи непријатеља будног, б. к. напуштају полазне положаје у исто време кад се крене и пешадија за напад, старајући се да је претекну што пре. На овај начин б. к. не откривају моменат напада.

Најзад у акцији, где није предвиђена употреба б. к. у почетку напада, б. к. следеју ангажованој пешадији са узастопним скоковима користећи се земљиштем. Она подешавају своје напредовање, како би у жељеном тренутку могла ући у акцију.

Заштита артиљеријом и авијатиком

35) У тачки 28. изнета су средства, која треба употребити да би се б. к. заштитила од непријатељске авијатике и артиљерије. Заслепљивање (гађањем) непријатељских осматрачница као и заштита у ваздуху добијају свој нарочити значај *за време марша приближавајућег*; остала средства не могу се употребити у овој фази.

У борби, употреба димних средстава, која непробојном завесом оквирују нападне објекте, сасвим се повољно постиже: да се непријатељу онемогући осматрање борних кола у покрету.

Разоравање или неутрализација непријатељских блиско одбранбених оруђа спада у дужност артиљерије (групе за непосредну помоћ и за заједничку акцију¹⁾), где су јединице (артиљериске) привремено стављене на расположење командантима пешадије). Командант дивизијске артиљерије, на основу инструкција команданта дивизије, одређује артиљериске јединице, које имају специјалну заштиту б. к. Овај задатак није искључив, али одређене артиљер. јединице морају бити сваког момента готове да се одазову на први позив борних кола. Ради тога оне треба да имају осматрачнице близу непријатељских линија и припремне елементе за гађање на зони вероватној, где ће се појавити непријатељска одбранбена оруђа противу б. к. Између осталог, артиљеријске јединице руководе се специјалним авионом, који лети над

¹⁾ „За заједничку акцију“, овим правило циља на „водове и батерије за непосредно праћење пешадије“.

бојиштем б. к. и јавља где су непр. одбранбена оруђа против б. к., која врло често не могу се осматрањем са земље видети.

У заштити б. к. од непријатељских одбранбених оруђа против б. к., добри су резултати постигнути гађањем ради неутралисања топом и митраљезом из борних кола на све заклоне, који изгледају сумњиви. Снабдевеност б. к. муницијом допушта ова гађања.

Механизам борбе

36) Придавање борних кола пешадији не мења ни у колико борбене поступке овог рода оружја.

Имати увек на уму да се оружје ношено под оклопом ових направа сматра као помагач пешадије (пешад. машине), чија акција има да истраје све дотле, док се не савладају потпуно отпори са којима се сусрећемо и док пешадија одржава своју офанзивну способност, као и до времена докле снабдевеност бензином допушта акцију б. к.

Ова тесна сарадња биће огарантована само у том случају, ако пешадијски команданти до команданта батаљона закључно, пошто су са командантима јединица б. к. у сагласности брижљиво проучили развој операција са вероватним случајевима, одлучују, да се сви мали маневри изведу заједнички од стране борних кола и борбених група пешадијских, ради освајања тачака које се претпостављају као јаке: шуме, села, пољска добра, склоништа итд.

У колико су положаји, који треба да се заузму, јаче организовани, у толико треба да се уђе детаљније у ово претходно проучавање, али такође потребно је да буду положаји што боље извиђени (познати).

Али и ако присуство б. к. не мења борбене поступке пешадије, јасно је да оно има утицаја на поделу овог рода оружја за напад, као и на поделу осталих пратећих органа (борбене групе, митраљези рововци).

Приликом извођења рада, не треба губити из вида, да послуга борних кола, у пркос напрегнутој пажњи при осматрању терена, налази се под таквим погодбама, да гледањем и ослушкивањем не може сама да открије све оне тачке, где се испољава отпор непријатељски (смета јој блиндаж и ларма мотора). На пешадији је да им то покаже уз припомоћ раније уговорених знакова, а по потреби помоћу нарочито одређених лица, која служе за везу са послугом б. к. Нарочито одабрани отресити војници по пешад. водовима треба да се специјализирају у овој вези, која је од капиталног значаја. Неопходно је потребно да се ова веза стално одржава

и да је б. к., одвећ истакнута, не изгубе. Пешадија у том случају не би се користила присуством борних кола.

Борбене групе пешадијске нападају са борним колима непријатељске одбранбене органе, поседају терен, пошто је исти очишћен (бор. колима) и продужавају свој покрет без обзира на б. к.

Остале групе наступају у вези са претходним групама и б. колима, али не чекајући да ова последња оборе отпор горе наведени.

У случају да напредовање пешадије буде моментално задржано, б. к. треба да избегну непријатељску артиљеријску ватру или бар поглед непријатеља. Ради тога б. к. треба да се дочепалу очекујућих или полазних положаја — управо заклона који им је најближи — где ће бити у приправности да избију ради помагања напада, када се овај буде поновио.

Пешадија треба да пошћомаже б. к. у њиховој борби са нейр. блиско-одбранбеним органима. Пешадија треба да сћави под своју ваћру све сумњиве нейр. заклоне а који нису могли бићи раније осмоћрени и извићени, јер се под њима врло често крије какво оруће за блиску одбрану против б. к.

Борна кола треба да буду ослобоћена, пошто је пешадија дефинитивно посела положај, а то ће рећи да је организовала ватрени систем, који ће спречити непријатељу непосредно приближавање. Такође имају бити ослобоћена кад су при крају са горивом (бензином). И у једном и у другом случају она прилазе тачкама за снабдевање бензином, које су ван зоне дејства непр. пољске артиљерије. Исто се ићако по-сћуића, кад су два најда раздвојени инћервалом времена, а који допушта повратак б. к. у позадину ради снабдевања.

Из свега овога произилази, да ефикасна сарадња б. к. и пешадије изискује чврсту вољу да се бори не чекајући на б. к., тј. не обзирући се на њих, а од стране посаде борних кола сталну пажњу, како би се сазнале потребе пешадије те да је задовоље.

Веза и пренос заповести и извешћа¹⁾ у борби

Командант јединице б. к. није само технички саветодавац команданту трупе, која напада и под коју потпада, већ је и командант трупе, и као такав одговоран за њену употребу.

За састављање плана ради ангажовања у борби, као и заповести за напад, неопходно је присуство команданта пешадије, кога ће потпомоћи у борби. У току борбе иста потреба

¹⁾ „Transmission“

остаје у важности све дотле, докле резерве борних кола на расположењу команданта јединица б. к. нису ангажоване. У сваком случају командант б. к. стара се да лично осматра бојиште, на коме делају б. к. Он мора бити са њима у непосредној вези. Сав свој дух одлучивања, сва његова енергија треба да су управљени са намером да се постигну планови команданта пешадије; он исправља непредвиђене околности, које искрсну у току борбе.

После ангажовања он се бави опорављањем своје трупе и хвата што је пре могуће додир са својим тактичким шефом, како би се припремио за потоње операције.

Сваки командант б. к. који напушта команданта пешад. трупе, да би дошао у везу тј. непосредан додир са својом трупом, оставља му једног квалификованог одржача везе, који је упознат са мишљењем команданта б. к. и који ће му при његовом повратку дати обавештења о догађајима који су се у том међувремену одиграли.

Командири чета — односно батерија борних кола лично на терену управљају улажењем подчињених им јединица у линију. Ради тога командири располажу једним б. к. за командовање.

Ангажоване јединице б. к. употребљавају сва преносна средства (телефоне итд.) припадајућа трупама, које потпомажу. А јединице б. к. које нису ангажоване у борби везују се сопственим средствима за најближу централу.

Да напоменемо још и то, да б. к. са телеграфијом без жица нису трансмисионо средство јединица б. к. већ великих јединица (тактичких тела).

Закључак.

Из свега наведеног можемо доћи до следећег закључка, који карактерише борна кола:

1) Да су б. к., ма ког типа била, офанзивна оруђа намењена пешадији да јој олакшају напредовање.

2) Да се могу употребити како у позицијској тако и у покретној војни.

3) Да се могу употребити у нападу и одбрани, али у овој последњој увек и само у офанзивном смислу: у контра и повратном нападу или одбијајући нападом исте од стране противника.

4) Да она сама не могу освојити терен нити га одржати, већ увек то чине уз суделовање пешадије.

5) Да је њихова употреба ограничена с обзиром на терен и количину горива (бензина) као и време.

6) Да немају потпуну самоодбрану, јер се сопственим силама не могу осигуравати, али да је имају више од артиљерије.

7) Да захтевају јаку везу са артиљеријом и најтеснију са пешадијом.

8) Најзад, треба их употребљавати у маси и по дубини — ешелонима, због чега се често остављају резерве б. к.

Светски рат показао нам је велику улогу, коју су одиграла ова оруђа нарочито на западном фронту и ствара нам уверење, да ће у будућности њихова улога бити још знатнија, што се врло добро разумело код свих војсака, које на основу Версајског уговора о миру имају право остати наоружане, а такође ово је имало дејства на наоружање неутралних држава и Совјетске Русије, која располаже са б. к. средњег типа, врло брзим са 2 куполе, али веома лако изложеним квару на терену (гусеницу имају само на задњим точковима).

Ми за сада још немамо у свом наоружању борних кола, али мислимо, да је веома пробитачно да се са њиховом употребом још сада упознају ђенералштабни, пешадијски, артиљеријски и остали официри, и у нади да се у неколико допринесе тој потреби написани су ови редови.

Ј. П. Топаловић,

артиљ. мајор.

ПОСТАНАК МАЋЕДОНСКЕ ОФАНЗИВЕ

(Децембар 1917. — Септембар 1918.¹⁾)

Од потпуковника Lepetit-а.

(На основу података француског Историјског Одељења).

— Са једном картом у прилогу II. —

Напомена. — Уредништво пушта овај чланак као француски елаборат израђен само на основу француских службених извора.

15. септембра 1918. савезничке војске у Маћедонији предузеше офанзиву изазивајући наскоро слом бугарске војске и натерујући, већ 26-ог у вече, владу у Софији да тражи примирје. 29-ог, истог дана кад је ђенерал Франше Д' Епере потписао војну конвенцију обустављајући непријатељства према Бугарској, Хинденбург, у Спа-у, убеди државног секретара вон Хице-а о потреби да неодложно тражи мир од Антанте: јер пробој балканског фронта може само, доиста, како му је Лудендорф уочи тог дана изнео, погоршати ситуацију, чак ако немачка војска и успе да се одржи на западу. Фелдмаршал потврди ово мишљење принца Макса Баварског у министарској седници сазваној 3. октобра у Берлину. Овај одмах отпоче преговоре са председником Вилсоном и примирје од 11. новембра значи њихов завршетак.²⁾

Маћедонска офанзива свакако је убрзала час победе, а биће интересантно показати, којом еволуцијом идеја и под каквим утицајима је она добивена. Потребно је зато пренети се до пред крај 1917. године, кад ђенерал Гијома наследи ђенерала Сараја у командовању савезничких војсака на Истоку.

Ђенерал Гијома пође из Париза 17. децембра 1917. Директиве које је уочи тог дана примио од министра војног, Клемансоа, наређивале су му да за позадину узме не само

¹⁾ Далеко још од тога да се сматра као довршен посао око прегледа и испитивања архиве Источне Војске, ипак изгледа да је он доста одмакао да би се могло покушати бацити нешто мало светлости на ову периоду рата непознату пред јавношћу. Ако се због непотпуне документације увукла која празнина у ову студију, држимо да она неће изменити и покварити суштину.

²⁾ в. Лудендорф *Успомене*, свеска II. стр. 335 и даље.

Солун, него и целу Грчку, не дајући непријатељу да исту заузме. У првом реду мораће сачувати интегритет фронта од Јегејског мора до арбанских језера¹⁾ одржавајући везу, колико је могуће, с италијанским корпусом у Валони, чији командант ђенерал Фереро није био под његовом командом. Ако би био принуђен да се повлачи и уступа терен, настаће да брани приступ у Грчку, нарочито у пределу источно од Пинда, задржавајући што је могуће дуже утврђени логор Солунски и доводећи у сагласност своју акцију са акцијом ђенерала Ферера. Будући једном дефанзивна организација фронта остварена или на путу остварења, требаће му да студира могућности једне офанзиве која би се предузела, те да се ради што више у интересу коалиције а према моментаним приликама.

Ове су директиве одговарале програму који су војни представници вишег војног савета предложили. Ови су доиста 13. децембра изнели мишљење, да се због опште ситуације²⁾ усвоји „план одбране потпуно у сагласности између Савезника за фронт који се простире од Северног до Јадранског мора“ као и сличан план за „Балканско ратиште“.

Мисија ђенерала Гијома била је дакле пре свега битно дефанзивна. Одмах по пријему команде у Солуну, 23. децембра, он се овој мисији сав предаје. Да би био у могућности дочекати напад који би му непријатељ могао с пролећа иставити, доводећи у Маћедонију један део снага раније употребљених на руско-румунском фронту, он што пре састави основе дефанзивног плана с којима у главним потезима упознаде 25. фебруара свог министра. Остварење дефанзивне организације

¹⁾ То је чинило три четвртине целокупног фронта. Овај је износио 400 км. од којих 295 од Јегејског мора до Преспанског језера (западна обала) и 105 од овог језера до предела Селнице где је била веза са италијанским корпусом у Валони. За држање ових 400 км. команда савезничких војска на истоку располагала је крајем децембра 1917. са 22 пешадијске дивизије: осам француских, четири енглеске, шест српских, једном италијанском и три грчке. Ове последње (пета или Архипеашка, 6-та или Серешка, и 7-ма или Крићанска) образовале су корпус народне одбране створене Веницелосовом владом у 1916. и 1917. Овамо није улазила руска дивизија, која је због недисциплинованости морала бити повучена са фронта 6. јануара. Не треба мешати италијанску дивизију (35-ту ђенерала Момбелија) са самосталним корпусом у Валони.

²⁾ Ова је ситуација задавала бриге. Обележена је распадом Русије повлачећи и стављајући ван дејства Румунију, сем тога, несталношћу италијанског фронта и кризом ефектива (бројног стања), што нас је принуђавало да ништа не предузимамо док се не осети американска помоћ, пошто је опасност великог немачког напора на Француску постајала све сигурнија по свима извештајима примљеним од 25 новембра, а који је могао иставити 200 немачких пешад. дивизија против 170 савезничких пешад. дивизија.

наиђе на извесне тешкоће, међу којима треба истаћи недовољност ђенералштабова „пошто међу овима има врло мали број официра способних да врше послове ове природе“.¹⁾

Организација дефанзиве је, у почетку марта, „на путу остварења“; од тада ђенерал Гијома испитује, као што су му директиве наређивале, могућности евентуалне офанзиве Источне Војске. Он поставља у принципу да она не би могла узети карактер једног општег надирања напред, нити да бира објекте великог домашаја, као заузимање српске територије или да се бугарска војска стави ван акције, сем ако би одлучни успеси наступили у Француској или у Италији. Пошто би се извела општа стабилизација армија, операција у Маћедонији могла би само тежити ограниченим циљевима: било да побољша један део фронта, било да узнемирава непријатеља, те да га примора на задржавање снаге на истоку или чак да ту доводи резерве.

Ђенерал је затим тражио и испитивао, на ком би се делу фронта могао постићи резултат за којим он тежи. Елиминишући *унапред* предео језера на западу од Битоља као непролазан и врло ексцентричан и планински масив између Црне и Вардара као неугодан за офанзиву, он је узео ове три зоне могуће за операције:²⁾

- 1) Предео око Битоља и Црне са објектом Прилепом.
- 2) Долину Вардара и Дојранског језера са објектом Милетково — Рабово.
- 3) Долину Струме са објектима Демир — Хисар и Серез или пут који од Орфана води у Кавалу.

Прву је одбацио. Успех с ове стране имао би за резултат да продужи фронт већ сувише растегнут и да продужи линију комуникација везаних са базом у Солуну железничком пругом једином и слабе вредности. Шта више маневар преко Битоља, не грозећи битним деловима непријатељских снага, био би изложен опасним непријатељским реакцијама из Арбаније и са стране Велеса.

Операција у долини Вардара и у пределу западно од Дојранског језера имала би знатна преимућства. Ако би се непријатељ могао сабити у планине Благушу и Беласицу или

¹⁾ Рапорт ђенерала Гијома, врховног команданта савезничких армија на истоку, о одбранбеном плану 25. фебруара 1918. У више махова је ђенерал Гијама наглашавао потребу да се појача број ђенералштабних официра и специјалиста за исток. (Писмо ђенералу Фошу од 13. фебруара 1918. и рапорти о општој ситуацији источних армија од 1. и од 14. фебруара 1918). Ово показује још једном да се ђенералштабни официри не стварају на брзу руку и да треба да буду предмет строгог избора.

²⁾ Види приложену карту.

просто га притерати до Раброва до *подножја шеснаца који води у Струмицу*, његове моћи за напад биле би знатно смањене; могао би само дебуширати кроз два дефилеа и фронт би био побољшан а да се не повећа, пошто би се наслонио на две природне препоне: Маријанску планину на западу и Дојранско језеро на истоку. Напад који би био извршен у близини Бугарске, био би врло осетљив за ову и вероватно би је определио да доведе трупе на ову страну. Најзад комуникацијска линија са Солуном продужила би се, те би се удаљила од ове вароши једна врло стварна и врло блиска опасност. Француске и грчке трупе узеле би учешћа у овој операцији а српска војска у њој играла би улогу диверзије. Британска војска, у близини ове акције, могла би, ако не буде заузета другде, да је олакша моћним средствима којима она располаже. Ова операција на Вардару, закључује ђенерал Гијома, може се примити; било сама, било у вези са другом којом у британском сектору.

Остаје сада долина Струме, где су разни објекти. Ту се може посматрати операција или у правцу Демир-Хисара у вези с операцијом долином Вардара, или на фронту Демир Хисар—Серез, или најзад на обали морској према Кавали и жељезничком путу за Цариград. Ова последња, лака да се савлада, имала би карактер велике акције, акције за рашчишћавање којом би се доводили заробљеници; њу би требало узети нарочито за случај ако би се морала, у врло кратком року, привући пажња на Источну војску.

Прве две операције могу дати важне резултате и осигуране су дејством британске војске, која се већ од дужег времена налазила у сектору терена пројектованих напада. Енглези, напротив, не би пристали можда да раде у ком другом пределу а то у осталом и не би могли без дугих припрема, које би довеле до великих задоцнења.¹⁾

Држећи се ових разматрања као главних, ђенерал Гијома сматра као најбољу: „операцију комбиновану дуж Вардара и на Струми“. Она ће се изводити са седам дивизија: три

¹⁾ У току марта савезничке снаге биле су овако распоређене од истока на запад: 1) британска војска од Орфанског залива до Селимли Дере; 2) Прва грчка дивизија или Вардарска група: 122. француска дивизија и грчка народна одбрана с обе стране Вардара, лево крило на Бистрици ди Нонте; 3) српске армије (друга и прва) до лука Црне (искључно) држећи планински масив Молене; 4) источна француска армија (ђенерал Анри): 17. француска дивизија и 35. италијанска дивизија држећи лук Црне: друга група дивизија (11. француска, 76. и 30. италијанске) држећи Битољску равницу и трећа група дивизија (156., 57. и група на Малићу) држећи предео језера. — У општој резерви 16. франц. дивизија у Верији.

француске, две енглеске и две грчке. Потребан рок за њену спрему допушта му, доиста, да може рачунати на употребу бар три од шест грчких дивизија које су у току организације у Грчкој.⁷⁾ Оне ће му дати не само једну дивизију за напад — друга је већ била урачуната и предвиђена за корпус народне одбране — него и средство да ојача две енглеске дивизије које узима у рачун за акцију. Што се тиче ширине нападаног фронта, зависиће од снаге артиљерије, још ограниченије него снага пешадије. У сваком случају така спрема за једну важну офанзиву у Македонији захтева три до четири месеца; већ је сувише доцкан да се ма што покуша пре лета, сезоне кад клима чини сваку операцију немогућом. Само у јесен би се могла предузети офанзива; међутим нужно је, због малог броја радника и њиховог малог значаја за време лета, почети спрему што је могуће раније.

Такав је био први офанзивни пројект, како га је схватао ђенерал Гијома. 17. марта министар, коме је био поднет, „усваја предлоге у целини“, али додаје да ће они чинити предмет познијег саопштења с његове стране. Он инсистира нарочито на потреби да се хитно, брзо и потпуно оствари дефинитивна организација од које зависи „сигурност савезничких источних армија и Грчке“. Извесно је да је у ово време Врховна Команда помишљала пре свега да се припреми дочек напада који она предвиђа: четири дана доцније, доиста, 21. у 9 часова Немци нападоше, у Француској, на енглески фронт између Оазе и Санзеје. Наскоро постаје очевидно да је велика битка, очекивана већ више месеца, најзад почела. Целокупна немачка војска, две стотине дивизија, навали на сто шесет девет дивизија савезничких.

✱

1. априла у Француској је настала извесна магновена тишина, коју у осталом нико не сматраше као дефинитивну. Ђенерал Фош, коме је 26 марта додељена улога да управља операцијама француско-британских армија, шаље 3. априла маршалу Хегу и ђенералу Петену инструкције које су се осни-

⁷⁾ Ове дивизије (прва, друга, трећа, четврта, тринаеста и четрнаеста) биле су упућене на македонско ратиште, пошто је њихова организација једном била завршена. Долазиле су поступно и улазиле у сектор: прва 15. марта, тринаеста 16. маја, друга 15. јуна, трећа и четврта у другој половини августа, четрнаеста 20. септембра. Предвиђања од 25. марта ђенерала Гијома за њихову познију употребу беху дакле оправдана. Ових шест дивизија са три дивизије народне одбране износиле су укупно девет дивизија грчког контингента који је узео учешћа у септембарској офанзиви. Сем тога, једна десета дивизија — 9-та — концентрисана у Јањини у Епиру, да штити интересе Грчке, доведена је у Флорину 23. октобра, али није узела учешћа у операцијама.

вале на офанзивним намерама за које се претпостављало да их непријатељ има.

Предвиђајући да ће Немци, да би поткрепили своје нападе, повући можда из Маћедоније елементе који су доста тамо задржани¹⁾ и да ће чак апеловати на Бугаре, министар у договору са ђенералом Фошем наређује 4. априла команданту савезничке Источне Војске да предузме мере те да задржи све снаге непријатељске што оперишу на балканском фронту. „Противно наређењима у мом писму од 17. марта, телеграфше он ђенелу Гијома, прилике налажу вашим армијама да будете спремни, и, ако околности то буду захтевале, да пређете у офанзиву. У овом циљу треба да се предузме организација нападног фронта без одлагања, да се снажно изводи у активном смислу, а тако исто предузети попуну ваших снага, те да бисте могли брзо прикупити ваше резерве.

„Донде док ова припрема буде остварена, важно је да на целом вашем фронту ваше трупе удвоје активност у узнемиравању непријатеља, ометајући му слободу акције, проверавајући његов *ordre de bataille* и откривајући његове покрете. Ове резултате треба дакле одмах тражити средством локалних, брижљиво припремљених напада на објекте добро изабране а уводећи у борбу у ограниченој мери пешадију уз припомоћ концентрисане и бројно што јаче артиљерије“.

Датум 4. априла обележава потпуну промену оријентације у мисији повереној источним армијама. Ова, дотле стрикно дефанзивна, постепено постаје офанзивна.

Треба одмах и у што краћем времену предузети мале нападе растурене на разним тачкама фронта, затим бити готов предузети већу операцију чија припрема има да се сведе на што краћи рок а чије ће извршење стајати у зависности од прилика које је могу одложити.

Већ од овог тренутка маћедонски фронт оживљава. Артиљерија и авијатика савезничка, у пркос атмосферским приликама често неповољним, без одлагања настављају своје бомбардовање. Акција пешадије трајаше без прекида од априла до јула у секторима грчко-британским, италијанском и српском и у сектору прве групе дивизија, кад, 30. маја, дивизије грчке из Архипелага и са Крита, помогнуте француским трупама, заузеле јаки положај Скра ди Леген.

¹⁾ Две немачке дивизије које се у почетку 1918. налажаху на маћедонском фронту постепено од фубруара беху повучене. Немци оставише на овом фронту само неколико ђенералштабова и друге делове (стрељачке батаљоне, тешку артиљерију, авијацију). Армија ђенерала фон Штајбена, која се називаше „XI немачка армија“, беше у ствари бугарска.

Источна француска армија од своје стране предузе офанзиву у Арбанији: 15., 16. и 17. маја покретна резерва у Корици заузе масив Островице.¹⁾ Овај је успех био увод у серији операција што ће се победоносно изводити у вези са италијанским корпусом ђенерала Ферера у току августа.

Од свих ових локалних акција поменути на Скра је најважнија по резултатима који су очекивани.

„Потребно је било да она успе“ пише 25. априла командант савезничких војска. Он је 14-ог усвојио принцип офанзиве на обема обалама Вардара, за коју ће спрема, одмах почета, захтевати рок од два месеца; али ова офанзива остаје потчињена претходном заузећу висова на Скра, Љумнице, базе за полазак пројектованог напада на десној обали. Овај ће напад против „немачке опсерваторије“ извршити две грчке дивизије и три француска пука, док ће напад на левој обали, у коме је учествовало пет енглеских бригада (20 батаљона) имати као објекат вис Мачуково; једна француска дивизија, западно од Вардара, осигуравала је везу између ова два главна напада.

Усвојени офанзивни план сличан је дакле у својим главним линијама пројекту поднетом 1. марта. Али у њему није више акција на Струми комбинована са акцијом на Вардару. Ова једина модификација изгледа да је мотивисана недовољним бројем артиљерије, што принуђава да се нападни фронт ограничи, па и потребом да се буде готов за акцију још пре организовања тога фронта, тако да се не морају узети у рачун грчке дивизије још у формирању у Грчкој.

За извршење овог плана ђенерал Гијома уноси све старане и бригу да створи резерве и да развије обуку и морал код трупа.

Међутим, у почетку јула, успеси које су Грци постигли на Струми и на Скра ди Леген, у прошлом месецу, подигнувши њихов морал и подстакнувши честољубље Срба, ђенерал Гијома помишља понова на спајање офанзиве на Вардару не само са операцијом на Струми, у правцу Сереза или Кавале, него и са другом на блиском сектору српске границе. Операција на Струми, одговарајући народним аспирацијама Грчке, била би поверена грчкој армији; друга, која би је одвела у њену сопствену територију, српској војсци. Сви ови напори били би изведени постепено, те да се сваком сектору

¹⁾ Заузеће Островице било је у плану још од 20. марта од стране ђенерала Гијома. Сматрао га је неминовно потребним за евентуалну помоћ Валони.

напада могу ставити на расположење потребна средства у артиљерији, авијатици и превозним средствима; они ће при свем том бити дирижирани према једном општем плану извођења те да олакшају велику офанзиву свих снага (600.000 људи према 400.000) што је могуће пре.¹⁾

Тек што је ђенерал у овом смислу разрадио припрему за своју офанзиву, кад га наредба позва у Француску.

*

Слична криза оној од 21. марта 1918. настаде на западном фронту: 27. маја непријатељ је успео изненадно да пробије фронт на Ени и угрозио је путу за Париз. принуђена да узме у обзир евентуално одбрану престонице, франц. влада је одлучила да овај задатак повери ђенералу Гијоми. Овај напусти Маћедонију 8. јуна и приспе 12. ујутру у Париз одакле је његов наследник Франше д' Епере, отпутовао у очи тога дана. Нови врховни командант искрца се у Солуну 18. јуна.

Улога ђенерала Гијома према Источној Војсци међутим није завршена: у будуће, бар, ниједна важна одлука која би се тичала ове војске неће се у Паризу донети а да ђенерал зато не буде консултован.

Сутрадан одмах по његовом повратку умолили су га да даде своје мишљење о офанзиви. Ценећи да је војничка моћ савезничких војска достигла своју највишу тачку, док је морал бугарске војске и народа претрпео дубоку кризу, повећану позивом и одвлачењем скоро свих снага немачких из Маћедоније, ђенералштаб је хтео да источне снаге у кратком року пређу у напад, најдоцније пре летњих жега. Ова би офанзива допринела директно да се олакша притисак Немаца на фронту француско-британском принуђавајући их да у Маћедонију одашиљу један део појачања која још узимају из Русије и Румуније да би наставили напад свој на Француску. Треба предвидети да ако не постигну, пре јесени, решење за којим теже на западном ратишту, они ће потражити лак успех окрећући се на коју од слабих тачака коалиције: ликвидација Источног питања могла би бити њихов први објекат. Главно је дакле, да би се обезбедило против могућег напада, који би циљао на Солун, заузети испред садањег фронта једну зону заклона довољно дубоког, те да непријатељско напредовање од неколико километара не доведе у питање везе утврђеног логора са Грчком. Изненадити непријатеља најбоље је средство покварити му планове.

¹⁾ Ово је укупни број на оброку, али може се претпоставати да исти однос постоји између бораца.

Ђенерал Гијома, одговарајући ђенералштабу да и он има исте погледе на ситуацију, подсећа на мере које је предузео и предвидео, као што смо већ видели, пре но што ће Солун напустити. Ове мере, поднете министру, имају да служе као основа за директиву коју ђенералштаб спрема за ђенерала Франше Д' Епераа. Ова директива, о којој је 22. јуна у вече било разговора између ђенерала Фоша и ђенерала Гијома, потписана је сутрадан од стране Клемансоа.

Изложивши мотиве који чине ситуацију у Маћедонији особито повољном и погодном за развиће савезничке активности, у директиви се вели: „Циљ који има да постигне „офанзива савезничких војсака на истоку састоји се у томе, „да се сломи бугарски одбранбени систем, те да се непријатељ принуди на што веће повлачење које би омогућило „српској и грчкој војсци отварање приступа на изгубљену „територију. Овај се резултат може само постићи општом и „сложном акцијом свих снага које образују савезничке источне армије. Ипак таква једна заједничка акција не би се „могла непосредно одмах предвидети. Знатно сведена средства „артиљерије и авијатике, којима располажу савезничке војске, „ограничавају сразмерно ширину фронтова на којима могу „да се једновремено изводе напади за пробој. С друге стране, „избор зона могућих акција моментално је ограничен, сведен, „због климе која се за време жеге противи развоју већих „операција у мочарним пределима ниских долина и равница.

„Због ова два фактора општој офанзиви треба да претходи серија парцијалних офанзивних напада повремено са „појачаном интензивношћу а са непрекидном применом важних „средстава управљених по једном општем заједничком плану, „према одређеним објектима тако, да спреме и олакшају „крајњу и одлучну акцију, која има да буде као круна свега. „Ове ће парцијалне акције корисно бити изведене на „српском сектору и у сектору што ће се доделити грчкој „војсци, с погледом и на то што се слажу и са њиховим народним аспирацијама, да подижу такође њихов морал и усавршавају њихову борбену способност.

„Као закључак, савезничке војске на истоку треба, не „допуштајући да буду задржане и ометене тешкоћама временским, да наставе серију срећно отпочетих операција на „Скра ди Леген и у источној Арбанији и да обнављајући напоре са све већом жестином остваре постепено разбијање, „распад непријатељског фронта. Оне ће учинити могућним „развој једне опште офанзиве чије се извођење намеће пре „јесени и у чије се знатне резултате можемо уздати“.

Овај докуменат који је однео мајор Ено, официр за везу са Источном Војском, који из Париза оде 24. јуна, предат је 2. јула ђенералу Франше Д'Епереу у Солуну. Један телеграм министров од 22. јула авизирао му је већ ову пошиљку; стављао му је до знања да општа војна ситуација захтева за савезничке војске на истоку удвајање офанзивне активности; да има места инспирисати се заједничким планом који је утврдио ђенерал Гијома пре свог одласка; и сем тога од њега је захтевао да без икаквог прекида настави спрему и извршење парцијалних операција још сад предвиђених ради олакшања развоја општег плана.

Примивши овај телеграм ђенерал Франше Д'Епере се предаје послу. После дубоке, зреле студије извршене на висовима Флоке, он усваја у Врховној Команди Престолонаследника Александра 29. јуна, три дана пре но што му је директива дошла, план у коме је главна улога резервисана српској војсци. 3. јула имао је конференцију са војводом Мишићем, начелником ђенералштаба српске војске, 6. му предаје „општи пројекат операција с циљем опште заједничке офанзиве а у циљу пробоја бугарских армија.“¹⁾ 13. главни командант упућује свој пројекат министру. Потврђујући му пријем директиве, он излаже то *како* он мисли да се прилагоди потреби што директива назначује у тражењу одлучног успеха искоришћујући при том до максимума моралну кризу бугарску.

Док за утврђени циљ и даље остаје погодба да оствари, пре сваког покушаја заједничке офанзиве, пробој непријатељског фронта понављањем сукцесивних напада, донде се ђенерал Франше Д'Епере носи мишљу да развије ову офанзиву директно без сваке претходне парцијалне акције. Он још с почетка циља на распад бугарских армија а не само бугарског фронта.

Да би то постигао, намерава једним главним напором у сектору високих планина, између Црне и Могленице, да сломи на 12 до 14 километара фронта непријатељске снаге и објекте према Добро Поље—Ветреник. Наићи ће се на знатне тешкоће због терена и на положаје солидно утврђене али мале дубине; пошто бреша буде једном отворена, а брза офанзива управљена преко Козјака и Рождена на предео Неготина, то ће се омогућити највећи резултати потпуним одвајањем непријатеских снага у долини Вардара од оних око Битоља. Ове су две групе снага доиста без икакве природне побочне везе. Њихове комуникације иду једино преко

¹⁾ Armées Alliées d' Orient. — Offensive d'automne 1913. — Historique des événements.

чвора који представља предео Неготин—Градско, где се спајају две комуникацијске линије бугарске војске: долином Вардара и Градско—Прилеп—Битољ. У осталом терен с ону страну Доброг Поља и Козјака нуди се за офанзиву; Срби то сами признају.¹⁾ Права тешкоћа која се појављује јесте у комуникацијама; али извршеним проучавањем констатовано је како би се веза између путних мрежа српских и бугарских армија могла у пределу Добро Поље да изведе управо доста брзо. Исхрана трупа одређених за експлоатацију, после заузећа Доброг Поља, постаће дакле знатно лакша.

Овај главни напад биће поверен српској војсци, која је држала сектор већ две године, навикнутој на планински рат и врло добро снабдевеној комором са мазгама. Напад ће имати две фазе: једна — пробоја у циљу заузећа непријатељских положаја у пределу Добро поље—Ветреник²⁾, у којој ће узети учешћа и две француске дивизије, и друга — експлоатације у планини у правцу Неготин—Кавадар.

Сем овог напада одлучног карактера, офанзива ће обухватити и операције војска: грчке на Струми, британске на фронту Вардар—Дојран, и француске у општем правцу на Прилеп,³⁾ успех ће експлоатисати целокупне савезничке војске заједнички. На Струми Грци потпомогнути неким француским деловима тежиће још одмах да освоје предео Сереза и сем тога предео Рупел—Ливуново. На фронту Вардар—Дојран биће у почетку само артиљеријске акције за коју Енглези располажу моћним средствима. Они ће напасти тек кад главна акција буде имала успеха у пределу Бошаве. Тако ће имати наде да ће се пред Британцима задржати гро непријатељске артиљерије и јако збијена снага трупа, а потом спречити поколебаног непријатеља да маневрује и да се ојачава пред његовом угроженом позадином. Улога француских трупа у правцу Прилепа биће слична оној Енглеза.

¹⁾ План српске одбране (први део § А), 3. априла 1918.

²⁾ Напад против фронта Добро Поље—Ветреник беше већ раније у пројекту: доиста, 2. априла 1917. под № 13.073 ђенерал Бојовић, начелник главног ђенералштаба српске војске, писао је ђенералу Сарају главном команданту савезничких војска:

„За један одлучан напад на линији Ветреник—Добро Поље—Сокол, командант II. армије тражи број тешких топова знатно већи него онај што му је стављен на расположење у овом циљу. Према извештајима који су ми стигли ђенерал Милн, командант британске војске, будући у могућности да то учини и будући расположен да ми уступи привремено од своје стране два тешка топа од 120 мм. са свим потребним особљем, имам част умолити вас да изволите одобрити и о томе известити ђенерала Милна.“

³⁾ Дивизије одређене за овај задатак беху 122-га ђенерала Топара и 17-та ђенерала Приноа.

Овај пројекат добио је министар 22. јула. Ђенерал Франше д' Епере не чека у осталом да он буде усвојен да би приступио припремама: имајући једном концепцију, он даје заповести да се приступи, без одлагања, разради првих детаља и да се предузму најхитнији послови; и доиста, није се смело губити времена, пошто постављање артиљерије, концентрација јединица, појачавања, оправка путова захтеваше скоро два месеца, и пошто се офанзива имала завршити пре но што се зађе у зиму, т.ј. да почне најдоцније 15. септембра.

Проучавана од првих дана марта, а припремана већ од 4. априла, према концепцији која се мењала са приликама и средствима на расположењу па и према идејама двају узастопних главних команданата, маћедонска офанзива изгледа да је у току јула добила дефинитивно утврђену форму и да се приближила свом остварењу. У Паризу, као и у Солуну, ватрено се желело да она отпочне, али то није зависило само од владе и француске команде. Савезничке армије на истоку, пошто нису биле обухваћене споразумом закљученим у Дулану и Абевилу, који је власт општег командовања ђенерала Фоша ограничио на фронт Северно Море—Јадран, излазиле су ван акције овог ђенерала: њихове операције остају зависне од одлука међусавезничког вишег ратног савета у Версаљу. И баш, управо у исто време, кад је ђенерал д' Епере био готов са основама свога плана, овај се савет састао у своју седму сесију; ситуација на Балкану била је предмет његових дискусија 3. и 4. јула. У току ових Лојд Џорџ изрази жаљење што је дефанзивну политику, како је одлучено у савету у децембру 1917., Клемансо заменио не питајући савезничке владе офанзивном политиком, која се огледа у директиви од 23. јула. На ово председник савета врло правилно примети, да заповести издате нису противне директивама од 16. децембра, јер ове последње, мада специфично дефанзивне, наређују такође, као што смо на то подсетили у почетку ове студије, „да и кад једном буде организована дефанзива, проуче могућности и офанзиве и то у што већем нтересу складнога рада противу непријатељевих армија а према моменталним приликама.“ Директива од 23. јула, препоручујући офанзиву, само потврђује ову наредбу, проширујући је.. А баш је сад згодно то применити, сад кад су околности, као што су: повлачење немачких трупа, опалост морала код Бугара, појачање грчких контингената и т. д... врло повољне по Савезнике. Ма како било, тек виши војни савет доноси 4. јула одлуку:

„1. Војни представници у Вишем Војном Савету спремиће извештај о корисности напада на Балкану. За овај посао биће им придати дипломатски представници.

2. Резултат његових радова сачекаће се, а дотле неће бити опште офанзиве.

3. На основу извештаја војних представника донеће се, према могућности директним споразумевањем са заинтересованим владама, одлука, која ће у случају потребе бити изнета и пред Виши Војни Савет.“

11. јула с погледом на захтев прве тачке ове резолуције, војни и дипломатски представници¹⁾ састали су се под председништвом Стевана Пишона, министра спољних послова. Позван да објасни намере своје владе Лорд Роберт Сесил је изложио, да му се чини могућим да издвоји Бугарску из коалиције, било убеђујући краља Фердинанда да је у његовом личном интересу ако се придружи савезницима Антанте, било изазивајући револуцију која би га лишила престола; по његовом мишљењу, била би велика грешка са политичког гледишта — предузимати офанзиву ако се није сигурно да се њоме постижава важан и одлучан резултат. Али изјављује готовост да промени своје мишљење ако војници загарантују велики успех. Упитан, ђенерал Гијома, који је присуствовао седници у саветодавној улози, потврдио је своју веру у овај успех: бројна и квалитативна надмоћност на страни савезника и догађаји који су се одиграли у Француској потврђују преимућства офанзиве над дефанзивом; сем тога са политичког гледишта била би грешка не употребити српске и грчке армије које једино желе да се боре; у Грчкој нарочито би јавно мишљење, које много очекује од Веницелоса, рђаво схватило интерес који је земља могла имати стајући на страну Антанте, ако би се и даље остало у неактивности. Ако, као што се може надати, Немци буду задржани још два или три месеца на западном фронту, они ће бити у немогућности да шаљу појачања на Балкан у октобру, у доба које је најзгодније за офанзиву.

Стеван Пишон помогао је свим својим ауторитетом представку ђенерала Гијома. Противно Лорду Роберту Сесилу, француски министар спољних послова мисли, да би у том моменту било врло тешко преговарати са краљем бугарским, који тражи да ступи у везу са Савезницима само да тиме изнуди погодбу од Аустро-Немаца. Ако му ово лукавство успе и ако Централне силе даду Бугарској територијална повећања

¹⁾ Стеван Пишон и ђенерал Белен за Француску; Лорд Роберт Сесил, министар за блокаду, Лорд Дерби амбасадор у Паризу и ђенерал Секвил Вест за Велику Британију; гроф Бонин Лонгаре, амбасадор у Паризу и ђенерал Ди Робилант за Италију; ђенерал Блајс и г. Фрезије, саветник амбасаде, за Сједињене Државе.

која она тражи, њена ће војска поново наставити рат против Антанте с новом снагом. Стеван Пишон напротив мисли да ако офанзива коју ђенерал Гијома преуноси, постигне жељене резултате, ситуација ће бити сасвим измењена; Антанта ће тада моћи разговарати с краљем Фердинандом или управо он ће морати разговарати са њом. После ове измене гледишта а базирајући на томе што је месец октобар најпогоднији за напад, те се располаже са довољно времена за проучавање питања, дипломте нађоше да се треба обратити војним представницима и на њих управити питања: „да ли савезничке војске на истоку треба офанзиву да предузму у октобру? Који се резултати могу од тога очекивати? Докле се може наступати и које последице би то могло да има на морал бугарских армија?“ Ђенерал Гијома примећује да ако се одиста има времена за одлуку, онда исто тако треба наставити, без задржавања, припрему да би се било спремно за акцију у предвиђено време.

На крају седнице дипломатски и војни представници једногласно усвојише следећи текст:

„Дипломатска и војна комисија која се састала у Версаљу 11. јула, ради извршења одлуке вишег ратног савета од 4. јула 1918. сагласила се у овоме:

„А) У политичком погледу:

„1. Треба приступити проучавању опште офанзиве на Балкану с обзиром на резултате које може дати и утицати на ситуацију у Бугарској.

„2. Извршење ове офанзиве треба предузети само ако би она довела до победе која не би била само локалног значаја.

„Б) У војничком погледу:

„Треба ставити у дужност војним представницима у вишем војном савету да испитају основе ове опште офанзиве с погледом на резултате како оног што се тиче територије која би се добила, тако и дејства које би се постигло на бугарску војску.

„Француска влада има се умолити да пружи војним представницима све информације које се тичу пројектоване опште офанзиве, као и о детаљима извршења, док питање локалних операција остаје како је сада регулисано.

3. августа, пошто су понова добили обавештења од ђенерала Гијома, војни представници сложили су се у редиговању извештаја који су имали да саставе. Изјаснили су се сложни у овој оцени:

„1. Треба живо настојавати на припремама једне офанзиве у Маћедонији а на предвиђеним базама, те да се савез-

ничке војске на истоку доведу у стање да могаду приступити извршењу бар почев од 1. октобра 1818., под условом да ове припреме не захтевају са западног фронта никакву помоћ у људима и у материјалу и не заузимају ни једну тонажу сада на расположењу или која ће бити, а која је потребна за стални придолазак појачања у броју и материјалу неопходно потребних за остварење плана за западни фронт усвојеног од стране врховног команданта савезничких војска у Француској.

„2. Треба, у начелу, оставити главном команданту савезничких армија на истоку слободу за остварење ове офанзиве кад он то буде нашао за најповољније, тј. ако нове и непредвиђене прилике не буду налагале вишем војном савету да сам утврди моменат за то или да је се потпуно одрекне“.

Примивши к знању овај извештај, председник савета Клемансо шаље га Лојду Џорџу и Орланду; уз њега прилаже без коментара пројект операција ђенерала Франше Д'Епереа и ноту ђенерала Гијома, са датумом 5. августа, о потреби офанзиве на истоку и о резултатима који се од тога могу очекивати. Додаје уз то да је известио главног команданта савезничких војска на истоку о резолуцијама које је виши војни савет донео 4. јула и о решењима која је дипломатска и војна комисија усвојила 11. јула. Сем тога „не преухитравајући позније одлуке вишег војног савета, али у намери да извршење ове одлуке учини могућним у жељено време, ако би она била повољна за офанзиву, он је наредио ђенералу Франше Д'Епереу да управи војничку активност савезничких војска на њену припрему“.

У лето 1918. видимо дакле да се активност војне управе, ђенералштаба и трупа источних војска сва посвећује припремама за офанзиву.

Ђенерал Франше Д'Епере брижљиво контролише све мере које је наредио и труди се да стави на расположење извршиоцима сва средства што им још недостају; доиста, „било би му криво ако због недостатка извесних материјалних услова источне савезничке армије виде шансе за успех умањене и ако не буду ослобођене свих брига које се тичу будућности“. Упућује сем тога командантима армија посебне инструкције о задатку који ће им бити додељен и једну општу инструкцију за искоришћавање успеха. Ово последње, чији је циљ „да се доведу у сагласност напори армија“ предвиђа у свима својим детаљима „маневар који треба извршити“. Инструкција је задахнута најјаснијим офанзивним духом; „дивизије за гоњење имаће да се смело сабију као какав клин

у унутрашњи распоред непријатељски, чувајући своје бокове одредима који ће се аутоматски узимати од заштитне дивизије. Сви извршиоци треба да буду прожмани убеђењем, да брзина напредовања зависи од успеха офанзиве савезничких војска и да је ова брзина најбоље јемство против изненађења, јер ће она створити дезорганизацију код непријатеља а нама омогућити најодважнија предузећа. Требаће дакле наступати без одмора до крајњих граница снаге људи и коња, искоришћујући све путеве како би се савладао отпор који би могао да искрсне“.

5. септембра, кад све спреме беху на путу довршења, главни командант извештава министра војног „да ће почевши од 12. септембра осам дивизија француско-српских бити готове да нападну и да ће напад, сем ако министар не нареди противно, почети ако време допусти 14. септембра“. Инсистира на потреби да се не одлаже овај напад због атмосферских прилика у планинама које би могле да постану неповољне и да се не да непријатељу, чија се пажња почиње већ будити, времена за појачавања.

Овај је рапорт стигао у Париз сутрадан по повратку ђенерала Гијома из Лондона где је добио од британске владе пристанак за офанзиву. Министар је међутим одговорио ђенералу Франше Д'Епереу да не почиње ни у ком случају пре но што добије од њега заповест.

Остаје још да се тражи пристанак италијанске владе. Ђенерал Гијома, коме је у дужност пала ова нова мисија, отпутовао је 7. у Рим, и његов је успех био потпун.

10. септембра у вече, командант савезничких војска на истоку добио је од Клемансоа тако жељено овлашћење: „У сагласности са британском владом примих јутрос пристанак италијанске владе. Према томе овлашћујете се да отпочнете операције кад ви будете налазили за најбоље“.

Ђенерал Франше Д'Епере сада је имао слободне руке: а пет дана доцније имао је да куцне час слома бугарских армија и ослобођења Србије. Познато је с каквом је вештином и успехом ђенерал Франше Д'Епере водио трупе ка победи.

С француског
Ђ. Ђирић,
потпуковник.

РАЗЛИЧНОСТИ

КАКВА НАМ ЈЕ КОЊИЦА ПОТРЕБНА.

Général Robillot.

Пројекат преустројства војске, који ће бити изнет пред парламенат, још једном ставиће у питање судбину коњице.

Чланци, по некад врло интересантни, који су се појављивали после рата за и против њене корисности и њеног одржавања, пројекти, званични или не, публиковани у погледу њене организацје, не изгледа да су у довољној мери расветлили моћ расуђивања оних, који ће бити позвати да одлучују о њеној судбини.

Према томе изгледа, да је згодан моменат да се ово питање поново расмотри, слободно од сваког другог предубеђења, које би потицало из наклоности или из осећаја.

Треба ли нам коњица? — У овоме случају, каква треба да буде њена јачина, правац њене обуке, њена организација како у времену рата тако и у времену мира?

Такав је проблем, чије ћемо решење покушати да овде изнесемо, не обазирјући се ни на шта друго, до једино на испитивање опште користи војске.

Одржавање једног рода оружја не оправдава се, у времену најстрожије економије у коме живимо, обзирима према кокарди или поштовања традиције.

Услуге учињене у прошлости нису довољне саме за себе, да би ангажовале будућност.

Само потреба може натерати на одржавање једног рода оружја.

Један род оружја је пак потребан само тада, ако може у развоју операција у рату да изврши неизбежне задатке, које други родови оружја нису у стању да изврше или је он у стању да ове задатке изврши успешније но други.

Разлози, који налажу одржавање коњице.

Примењено на коњицу, проблем се дакле намеће на следећи начин:

Има ли при данашњем стању доиста неизбежних задатака, који не могу да изврше други родови оружја до коњица?

Обезбеђење мобилизације. — Извиђање

У почетку рата, командовање има задатак да заклони — заштити мобилизацију и концентрацију, да им створи безбедност.

У овоме ће се успети само са истакнутим заклањањем и осигурањем, чија су права средства истраживање података (извиђање и откривање).

Који ће род оружја моћи задовољити ове службе?

Врло ваљани и спремни официри одговарају: авијатика. У њиховом поверењу у нови род оружја они се удаљују од стварности.

У ствари, авијатика види само дању, кад је време погодно, кад облаци нису сувише ниски.

Истраживање података о непријатељу, безбедност, коју она треба да створи, не могу бити доведени у зависност од климатских услова.

Чак и кад је лепо време, надмоћнија авијатика не види ништа друго до оно, што јој непријатељ хоће да покаже. То су нам Немци доказали у времену концентрација снага, које су извршене непосредно пред велике офанзиве у 1918. г. а нарочито пред офанзивом према Шмен де Дам (Chemin des dames).

За тим, није довољно само да се гледа на крупно. Обавештеност је потпуна само онда, ако је омогућена потврда помоћу заробљеника или докумената.

До онога дана, док Хеликоптер не буде могао ићи да зароби једног човека и да га донесе, авијатика ће моћи дати само непотпуне податке и то кад их буде могла дати.

Други су замишљали извиђање одељењима, која се транспортују на аутомобилима, док ови, чак и аутомобили са митраљезима, зависни од путева, захтевају да буду обезбеђени. Избачени далеко унапред, они су стављени на милост и немилост непријатељу.

Борбена кола (тенкови) не могу да се користе путем, она маршују само преко поља, а уз то њин круг дејства је ограничен; стога један једини род оружја, а то је коњица, може ићи далеко и брзо по сваком терену, са ватреним средствима тако рећи борбеним, моћним, она сама може остварити своју личну безбедност, а по потреби и оних трупа, које јој као потпора буду придате, борити се, заробљавати. Авијатика, телеграфија без жица, омогућиће јој да скоро тренутно пренесе своје извештаје.

Није довољно само обавештавати, треба и заштићавати. Ма какво да буде време, коњица може не само задовољити потребу безбедности наше мобилизације, него и пометити безбедност непријатеља и принудити га да помери у назад своју концентрацију.

Она сама може ово извршити на једном довољно великом одстојању, те да операција буде успешна.

Наше више командовање у то је тако убеђено, да је пре неколико месеца предвиђајући окупацију рурске области, одмах формиран један коњички корпус и избачен унапред.

Начини вођења борбе код коњице и њена покретљивост дозвољавају јој да буде слободнија у својој акцији, да води борбу далеко, а при том да ништа не излаже опасности.

Ако нам се рече: безбедност ће бити остварена држањем Рајне, ми ћемо одговорити, да ми можда нећемо имати увек овај ров на нашем расположењу; да је пасивна заштита рђава заштита, да у осталом није довољно само да се осигуравамо, већ да треба и да узнемиравамо непријатеља, да га брзо лупамо, наносећи ударе његовим живим силама и његовој нормалној снази, и да, и ако признајемо способност авијатике под нарочитим атмосферским приликама за извршење ових задатака и мислимо да је њена кооперација успешна и неопходно потребна, ми знамо тако исто, какву мирноћу уживамо на фронту у времену облачном и да ми најзад претпостављамо самим авионима топове, митраљезе, топове на аутомобилима и лаке пешадијске потпоре коњичких дивизија и корпуса.

Даљно обезбеђење

Посмотримо ток операција: концентрација је свршена, армије се крећу унапред и извршују марш-маневар.

Ко је тај и на који ће начин да им осигура слободу дејства, т.ј. ко ће им и на који начин створити услов безбедности с погледом на приближавање и маневар непријатеља?

Може ли то бити пешадија? Она не може бити истурена сама за себе унапред, сем тога њени делови истурени унапред могу добити потребно одстојање само тако, ако главнина буде непокретна или се заустави. Може ли то бити артиљерија? или ће то бити можда авијатика?

Није довољно само бити извештен о приближавању непријатеља, но је потребно да се армији што боље омогући кретање и одмор у потпуном миру.

Ако им авијатика без мало може створити потпуну безбедност из ваздуха, коњица може сама до момента уласка

обостраних пешадија у додир, успорити кретање непријатеља, и испунити услов даљне безбедности великих као и малих јединица.

Она сама, благодаречи својој покретљивости, способности да свуда прође, да маневрује, да се бије скоро на сваком земљишту, моћи ће да оствари безбедност стратегијских покрета, па било то, да се ови врше железницом или камионима, када ови покрети буду имали за циљ да продуже наш фронт, као што то бејаше у 1814. години или да надкриле непријатељски.

Без овога коњичког осигурања, избаченог тако далеко, и тако дубоко колико је то могуће према непријатељу, наша искрцавања, немогућа под претњом непријатељске пешадије, па чак и непријатељског топа, мораће тражити своју безбедност у одстојању од непријатеља; ми ћемо изгубити у времену и терену, који представљају два фактора битна за успех.

Операција у бок и позадину непријатеља.

Додир је успостављен, битка отпочиње.

Она се неће отпочети само са једним ударом на једном непрекидном и утврђеном фронту. Између армија и група армија имаће незаузетих, празних простора, имаће бокова више или мање повредљивих и комуникација више или мање приступачних.

Каква ћемо имати средства и који ћемо род оружја имати на расположењу за угрожавање ових бокова, ових комуникација?

Против бокова пешадија може бити довољна, ако је закриљена и осигурана коњицом; против комуникација, коњица сама у свако доба, а авијатика дању, нарочито и једино на лепом времену, могу успешно интервенисати изван границе домета наше тешке дугачке артиљерије. Ова последња у своме кругу дејства, а авијатика без ограничења даљине, могу узнемиравати саобраћај и комуникације непријатеља, но оне их никад нису могле прекинути за дуже време.

Први од ових двају родова оружја дејствује само на непосредну позадину бојишта; други, када буде оперисао ноћу и у циљу бомбардовања, наћи ће се пред задатком, који ће бити услед напретка оствареног ваздушном одбраном знатно тежи; дању његова чак и озбиљна дејства биће више морална но стварна.

Дотле, док фронт није непрекидан, док су бокови откривени, само је један род оружја довољно брз, довољно снажан у погледу својих ватрених срастава да их угрожава,

или да озбиљно пресече непријатељске комуникације, а то је коњица.

Не дајмо се заплашити од стране оних, који верују, да је коњица изгубљена чим буде удаљена од других родова оружја. Дотле, докле коњица буде имала простора, она не излаже опасности ништа друго сем последице својих погрешака или да се судари са једнаким оружјем — са непријатељском коњицом.

Ми би се бојали ове случајности, коју смо увек тражили, само у том случају, ако је се коњица будућности одрекла да ову има у виду и да се за њу припреми.

Сем тога, ми овде не говоримо са претпоставкама: француска коњица у 1914. и 1918. г. на истоку, немачка коњица у Русији, Румунији показале су, шта су могле учинити када бејаху смело бачене на непријатељску позадину.

Интервенција у битци. — Корпусна коњица.

На фронту, битка бесни; и за то време фронтови се неких пешадијских дивизија ојачавају, са других се извлаче трупе или се исти проширују, побочне комуникације или оне по дубини постају несигурне; трупни сигнали се више не виде; телефонске жице су скидане..... пешадија се осећа усамљена.

Који је то род оружја, који ће јој повратити поуздање, осигуравајући јој везу и преношење извештаја и наређења, успостављајући изгубљени додир са непријатељем, запушавајући по потреби бреше?

Хоће ли то бити борбена кола? — Да, ако су ту прируци! — Привремено, у сваком случају и ако земљиште то допушта, а ако не допушта?

Још једном коњица, но не више коњички корпуси и дивизије, већ корпусна коњица, ескадрони дивизијске коњице; под условом, ипак да једни и други буду довољно снажни, довољно бројно јаки да би могли извршити њихов задатак; довољно лаки, довољно брзи, довољно окретни и способни за маневровање, да би могли живети на коњу, у сфери дејства непријатељског топа, — под условом нарочито да не буду растурени у маси другостепених задатака (спровођење и чување заробљеника, коморе, пртљага), да не буду употребљени као курири пешке, кад могу ићи брже на коњу, — да се упућивање у ров не појави првих дана будућега рата.

Коњица као стратегијска резерва

Рат се продужује; прве битке нису имале очекиване одлучне резултате: уништења једне или више непријатељ-

ских армија; растројство непријатељског стратегиског маневра; фронтови се подупиру—ојачавају; они се везују, утврђују; резерве се троше и смањују, могућности пробоја се све јасније оцртавају и узимају један још опаснији карактер; предвиђамо најгоре: после дуге битке одиграва се догађај.

Као и у 1918. години, железница и велики друм искоришћују се до крајности у циљу да се доведу последње резерве и појачања. — Ви знате, под каквим је се то условима по некад дешавало! — Ово није довољно!

Шта да се уради још... Које је то средство, који је то род оружја, који ће моћи отклонити опасност? —

Као и у 1918. год. коњица, она сама, без укрцавања, не користећи се ни великим претрпаном друмом, користећи се најмањим путевима, прелазећи по потреби и преко поља, моћи ће стићи на време са свима својим средствима па чак доћи и спремна да ступи у акцију одмах.

Не занемарујући: извршење коњопоја, исхрану и одмор људи и коња, она може једно за другим више дана преваљивати по 80 километара; она је као стратегијска резерва пресходна. Она је то потврдила.

Г о њ е њ е

Најзад, рат или једна од његових фаза ближи се крају. под притиском наших снага непријатељске се снаге повлаче; ослабљене било у неред, ако је битка пешадије и артиљерије била одлучна, било у реду, да би се извукла из загрљаја; да би нашла ослонаца на новим положајима, да се прибере, да се ојача, ако у битци није била растројена.

Који је род оружја способан да претвори неуспех у пораз, да пристигне, да се закачи за трупе у повлачењу, да им повлачење успори, да их принуди на борбу пре но што би оне хтеле, — и после решавајуће битке, да их гони до крајности, да учини победу неоспорном? —

Је ли то пешадија? — Она не може маршевати другачије до својом брзином, мањом од оне, којом маршује непријатељ који хоће да јој измакне. Она је добила битку, али она је не може искористити.

Је ли то артиљерија? — Она не води борбу сама. Авијатика? — њена узнемиравања, бомбардовања немају још довољну снагу да зауставе или да униште једну армију у повлачењу. Трупе које се транспортују на камионима? Борбена кола? — Рушење путева зауставиће их увек, но њихов круг дејства је сувише слаб. Митраљеви на аутомобилима не иду сами нити могу да постигну озбиљнијих резултата до једино са ослоном на коњичку потпору.

У овоме случају као и у другим, само је коњица довољно брза, довољно јака, довољно независна од пута, да пристигне и закачи непријатеља, да преобрази неуспех у пораз.

Заустављена услед примирја у Француској, само после пет часова гоњења, она га је вршила до краја на „Леванту“, на истоку, а ви знате са каквим резултатима и каквим последицама.

Коњица против коњице

У овоме излагању, несумњиво дугачком, али које нам је изгледало као потребно, да би учинили што разумљивијим потребу, због које коњица треба да постоји, ми нисмо узимали у обзир интервенцију непријатељске коњице.

Зар она неће више постојати? —

Ако наше размишљање, засновано на материјалним чињеницама, на прошлости, а нарочито на здравом разуму има вредности, коју му ми приписујемо, оно ће га имати свакако и за непријатеља, па ма ко он био, као и за нас.

Добро за нас, такво је и за њега.

Исте потребе садрже и иста средства за своје задовољење.

Следећег дана по закључењу примирја, зар Немачка није на француској територији на врат на нос покупила све јахаће коње? Да не беше то због културе? —

Није нам дозвољено да претпостављамо да непријатељ неће имати коњицу исто тако бројно јаку као и ми, да је неће употребити за исте задатке, и ми смо, према томе, дужни да предвиђамо могућност за нашу коњицу, да се сретне са непријатељском, да је туче да би јој онемогућила да дејствује противу нас на начин како ми хоћемо да дејствујемо противу непријатеља.

Ово је још један задатак, који пада у део нашој коњици и који је чини неопходно потребном.

Какав би био крај „трке ка мору“ са тежњом наткривавања у 1914. год. да француска коњица није постојала и да је немачка коњица имала потпуну слободу дејства на леви бок наших армија и да је пресекла наше железничке и суве путеве, путеве ка Соми, Канши (Canche) или ка Отији (Aulhie)?

Какве би биле последице пробоја нашега или енглескога фронта у 1918. години, да је непријатељ имао коњице?

Не мислимо, да је потребно да идемо и даље са овим излагањем.

Нама је коњица потребна. Она нам је потребна, јер командовање и пешадија без ње не могу бити исто онако, као

што не могу бити ни без артиљерије, авијатике, инжињерије, јер без ње армије су слепе или хораве, маневар открит, одлучан успех немогућ.

Јачина коњице

У којој нам је јачини она потребна па да би извршила ове многоструке задатке? —

У 1914. години два коњичка корпуса по три дивизије нису били довољни, било је потребно да се створи и трећи.

У 1918. години наша два корпуса могли су вршити гоњење само на две тачке — у два правца знатно удаљена један од другог.

Наши армијски корпуси, наше пешадијске дивизије, нису престајали ни једнога дана, од почетка покрета у напред, да траже јачу коњицу; није се имало могућности, да им се да задовољење, ми коњице не имајасмо довољно.

Дотле док наша граница буде на Рајни и док се буде протезала од Холандије до Швајцарске и док ми будемо предвиђали коришћење више мостобрана, дотле ће нам требати толико коњице као и у 1914. години да ставимо у покрет, тј. 9 дивизија, које се могу спојити у три коњичка корпуса; 1 коњичка бригада на армиски корпус, био овај активни или из резерве.

Извори француског годишњег рекрутног контингента можда за ово неће бити довољни, али ми ћемо наћи у северној Африци потребних коњаника и коња за поуну недостатка; под условом да ово рекрутовање буде не само предвиђено но и остварено.

Коњица се не импровизира.

Ми смо покушали да покажемо потребу да се има коњице, ми смо рекли о томе што смо хтели, али каква да буде ова коњица? —

Средства за дејство коњице

Која су то средства која ће јој бити бити потребна за дејство, да би могла извршити своје многобројне задатке? Како да јој их осигурамо?

Како ће бити она организована; снабдевена коњима, наоружана, опремљена?

Било то, да има да изврши прибирање података о непријатељу, било да има да врши извиђање, откривање заштићавање, обезбеђивање на што је могуће већој даљини, искрцавања на фронту или на боку наших армија; да угрози бокове или комуникације непријатеља, да на бојишту интервенише на време у случајевима кризе, да експлоатише успех

и изврши гоњење, коњица ће имати увек да поднесе исте напоре.

Увек ће требати да она може ићи брзо и далеко, да подноси за дуже време овај напор, шта више требаће да буде и способна да се туче успешно одмах чим стигне.

Требаће, дакле, да она буде увек покретљива, брза, издржљива, гипка и снажна.

Без брзине, без покретљивости коњица, чак и најбоље снабдевена борним средствима, неће моћи извршити ни један од својих задатака, она ће моћи да врши само оно, што и пешадија, но са мање снаге, она је слаба и стога некорисна.

Без моћних борбених срестава, без довољне бројне јачине, она више неће бити у стању да извршава свој задатак. Покретљивост и снага треба да буду сједињене.

Како? —

Покретљивост

Покретљивост у главном зависи од квалитета коња и ваљаности нашег ремонтовања. — Треба нам коњ, који има довољну величину, доста крви, добар горњи строј, добре ноге, да је добро израђен: коњ за јахање, а не за ношење.

Наши француски одгајивачи и они из северне Африке могу нас снабдети са оваквим коњем, то је само питање подстрека, који треба дати одгајивању, да му се даду извесне разумне олакшице.

Треба још да овај коњ буде од првога дана рата на расположењу, дакле да буде у пуковима; да буде вођен, храњен и негован од стране коњаника, да не буде сломљен теретом.

Ово питање о тежини, тј. паковање, за коњицу је једно од најважнијих.

Француска коњица од почетка рата до свога доласка на Изер имала је више губитака у коњима него ли у људима. Ови су губитци били толики, да је коњички корпус, у моменту када је приспео у белгиску Фландрију, био сведен на четвртину своје јачине.

Међутим, ови губитци су произашли само малим делом услед ватренога дејства. Скоро за све губитке, може се рећи, да су били последица напора наметнутог коњима сломљеним под дано-ноћним теретом и недостатка одмора и неге.

У 1918. год. у последњим данима рата, пукови 2-ог коњичког корпуса бејаху сведени на половину своје јачине и ово смањивање произашло је колико услед исцрпљености коња, толико и услед ватреног дејства.

Ови губитци били су попуњени.

Тежина је највећи непријатељ јахаћега коња.

Коњаник јако натоварен никад не стиже до краја своје мете, или ако и стиже, он стиже пешке.

Међутим, ма каква да је ова мета, она увек у извесном моменту захтева борбу, и мада је по некад борба са хладним оружјем довољна, што бејаше случај за време гдекојих рекогносцирања, за извиђачке водове и ескадроне, који су нас у 1914. год. обавештавали, и за пукове у изненадним непредвиђеним сусретима са непријатељском коњицом или пешадијом, што ће моћи бити и код већих јединица пред једном одушевљеном коњицом која хоће брзо да уништи свога ривала и решавајући се на напад, ипак је највећи део времена у 1914. г. до 1918. год. и код коњице вођена ватрена борба. То ће бити исто и у будућности.

Снага

Кад се пак каже ватрена борба, онда се ту разумеју: топови, митраљеви, пушке, муниција, дакле и тежина која се има носити.

Стога настаје питање, да ли је ова нова обавеза у супротности са покретљивошћу, са олакшањем коњице? — Повлачи ли она собом сатирање коња.

Која су то ватрена средства, која је коњица употребљавала у току рата? — Која су то, која ће им бити потребна у будућности? —

У почетку рата, наша коњица их тако рећи и не имађаше: 1 дивизион 75 мм. на коњичку дивизију, један вод митралеза на бригаду и неколико карабина код својих коњаника — то беше све.

У извиђању она се служила својим сабљама и ногама својих коња; доцније, при извршењу осигурања, она је прибегавала употреби својих топова и својих митралеза, који су били ретки. Од својих карабана, чији је број све више опадао, она је имала мало ојачање своје отпорности. Само својом упорношћу и издржљивошћу коњаници издржаваху потребно време у извршењу своје задаће.

У 1918. г. када је требало да коњички корпуси интервенишу у битци, њена ватрена средства су нарочито ојачана.

Ескадрон имађаше 6 пушкомитралеза, пук 2 вода митралеза; дивизија 1 дивизион митралеза на аутомобилима; коњички корпус имађаше их два, а сем тога добио је један дивизион топова 105 мм. један пук артиљерије 75 мм., који је преношен, и евентуална појачања у артиљерији, која би према приликама била тражена.

Само је број карабина смањен: особље које служи за одржавање веза, пренос извештаја и наређења, носиоци рањеника и болничари и пионири извучени су из ескадрона и у толико је број пушака смањен.

Када је коњица по повратку из Фландрије била поново уведена у борбу на Урку (Ourcq), она није могла попунити своје губитке.

Њена јачина бејаше смањена за једну трећину.

Она је имала довољно коњаника за искоришћење својих аутоматских оруђа и послуживање својих топова као и за одржавање веза; она је сачувала преимућство да може своје резерве премештати на коњима тј. брзо. Њени су јој карабини били од слабе помоћи. Па ипак коњица је испуњавала сваки свој задатак.

Према томе изгледа извесно, да код коњице као и код пешадије ватрена снага почива на броју аутоматских оруђа и на потпори артиљерије.

Међутим наше батерије са коњичком запрегом, чак и оне од 105 мм., пратиле су нас свуда и увек су стизале на време, наша коњица за ношење митраљеза никад нам није заостала. Што смо изгубили много коња јахаћих или товарних, који су носили пушко-митраљезе, то је дошло услед тога, што су били и сувише а при том рђаво натоварени.

Није пак ништа теже, да се и муниција носи на лаким колицима као и митраљези: за све је потребно имати кола.

Артиљерија је одавно нашла топ погодан за кретање по сваком терену. Овај, да би могао бити придат коњици, треба да буде мало олакшан.

И стога, што у опште ватрена моћ почива на аутоматским оруђима, није потребно тражити да коњаник носи више карабинских метака но пешак.

Данас наш коњаник и његов коњ су буквално сломљени и један и други под теретом огромног материјала, некорисног и штрудљивога, који је таман толики, да учини коњицу неспособном да изврши ма коју од њених задаћа.

Ово је једно питање, које се мора поново узети у разматрање, а лако га је решити, ако се усвоји то, да је коњ створен за то да пренесе далеко и брзо свога коњаника, да овај на коњу треба да носи најмање могуће са собом, да су кола увек била грађена за ношење материјала и најзад да све врсте материјала нису потребне, тако рећи сваког тренутка, те да транспортовање истог може бити ешелонирано.

Ово питање узето је у проучавање од стране одељења за коњицу у министарству војном и оно улази у оквир овога излагања.

Запамтимо само, да коњица треба да остане покретљива и брза, да коњица треба, а то је могуће, да уђе свежа у борбу и то не жртвујући ништа од својих борбених срестава.

Моћ ових последњих — борбених срестава, која у случају борбе на коњу лежи у срцима коњаника, снази њихових мишица, ваљаности њихових коња и оштрини њихових сабаља, у свима другим случајевима зависи од мере снабдевености коњице ватреним оружјем и од њене организације.

Организација коњице за време рата

Пројекат организације, предложен од стране коњичких ђенерала на свршетку рата и примљен од стране врховне команде, изгледа нам да ће остварити са врло незнатним изменама потребно и задовољавајуће решење.

Резиме — у крупним потезима — такав како га ми желимо, овај је:

Састав пука (корпусног или у саставу дивизије)

1 штаб;

1 нестројеви вод, који ће садржавати све особље за везе и пренос заповести и наређења, командно одељење, болничаре, занатлије—раднике итд.

4 ескадрона, подељена на два полупука.

Састав ескадрона:

4 вода од по 16 реда са по 2 пушкомитраљеза (по 4 када се лакши модел буде могао носити на коњу кога јаше стрелац).

1 вод митраљеза од 4 оруђа.

Састав бригаде:

1 штаб;

1 одељење за командовање;

2 пука истог састава (видети напред);

Састав дивизије.

1 штаб, који садржи и све особље командног одељења;

3 коњичке бригаде;

1 батаљон шасера—велосипедиста;

2 дивизиона 75 мм.;

2 дивизиона хаубичке и брдске артиљерије;

1 вод пионира—велосипедиста;

По потреби 1 ескадрила (када дивизија оперише одвојено).

1 одељење телеграфиста и радио-телеграфиста;

1 лаки мостови трен;

секција за снабдевање;

санитетска и

ветеринарска секција.

Коњички корпус, сједињење двеју или трију дивизија, треба да има све елементе једног армиског корпуса, који не припадају дивизијама; њена тешка артиљерија треба да буде састављена из топова 105 мм., он треба да има сопствена аутомобилска транспортна средства, његове станице телеграфије без жице, треба да буду јаче и многобројније него ли оне, које припадају једном армиском корпусу.

Таква ће бити наша коњица ратнога времена.

Каква ће нам бити наша коњица мирнога времена? — На који ће начин она прећи из мирнодопског у ратно стање?

Брзина мобилизације једног рода оружја или једне велике јединице треба да буде тако предвиђена, да јој дозвољава да изврши задатак, који јој је одређен за почетак непријатељства.

Велике јединице, које треба прве да ступе у дејство треба да буду прве и готове: оне, које имају да изврше обезбеђивање наше мобилизације или које треба да узнемиравају непријатељску мобилизацију, треба да буду тренутно мобилисане.

Ако наше коњичке дивизије Рајнске армије нису способне да уђу у рат на први знак, то ће бити немогуће да оне у окупираној земљи нађу резервисте и јахаће коње помоћу реквизиције за своју поуну.

Ако треба да их очекују из унутрашњости, оне ризикују много — да не буду брзо готове за извршење свога задатка заштићавања; оне поуздано неће успети да на време омету мобилизацију непријатеља. Ни озбиљна допуна са резервистима и коњима не тренираним неће их појачати; она ће их отромити и ослабити, пошто их је већ изложила задоцнењу.

Коњичке дивизије из центра француске неће пристићи довољно брзо, да би могле извршити заштиту мостобрана на Рајни.

Стога треба да ми имамо стално у близини места употребе и спремне, тј. са бројним стањем и наоружањем у потпуности, јединице, које треба прве да ступе у акцију: тј. коњичке дивизије.

Што се тиче корпусних бригада, које немају потребе да буду мобилисане пре својих корпуса, оне ће имати времена да приме своје резервисте, али оне треба да имају при себи већи део својих јахаћих коња, и како је потребно да их оне могу неговати и одржавати их у повољном стању за време мира, њихов ефектив не треба да буде и сувише слаб.

Издатак ће можда бити тежак, али ће издатак после једнога пораза бити још тежи.

У сваком случају, ако је неизбежно да коњица за време мира апсорбује велико бројно стање, она ће имати потребу за позив само једног малог броја резервиста.

Док ми не будемо осигурани са миром, дотле ћемо бити осуђени да подносимо жртве, потребне, да би ушли у рат са свима адутима у руци.

Научна спрема коњице

Овај пројекат нам даје бројну јачину коњице, која нам треба; ево је брзе, снабдевене свима потребним средствима, спремне за дани моменат. — Како ће она употребити та средства? — Како ће се она бити? — Шта треба коњица да зна? — Како да буде њена обука упућена?

Коњица маршује и маневрује јашећи док не дође у ближи додир; она се бори пешке или с коња према приликама. Дужност је њеног команданта да изабере начин, који ће пружити најодлучније резултате.

Не напада се једна ослона тачка, нити се пробија један пролаз на исти начин, као што се напада једна трупа, на коју се неочекивано и изненадно наилази.

Средства дозвољена при гоњењу, нису дозвољена при заустављању непријатеља на једном положају.

Коњаник

Коњаник, према овоме, треба да уме да се бори исто тако добро пешке као и са коња, исто тако добро у одбрани као и у нападу; он треба да уме исто тако добро да јаше и да се послужи својом сабљом, као и да се бори пешке са свима врстама оружја¹⁾ и оно што је истинско коњичко, то је код свих коњичких јединица од најмањих до највећих.

Велике јединице

Једна велика јединица не може се премештати на велике даљине ни по потреби преко сваког земљишта, развијати се под ватром и прегруписавати се за борбу, не умејући маневровати на један достојанствен начин. Моћ ватре учинила је маневровање тежим, али му није смањила потребу; више но икад треба се за исто припремати.

Пук, коњичка бригада армијског корпуса, треба да умеју да изводе еволуције исто тако као и пукови и бригаде у саставу дивизија, боље него пре рата.

¹⁾ Оквир рада не дозвољава излагање свега онога, што треба да зна један коњаник па да буде савршен.

Велике јединице, коњичке дивизије и корлуси, треба такође да знају борити се на коњу, као и пешке, било са свима својим средствима, било само са једним делом истих.

Када ми признајемо да ће и непријатељ имати коњице, када је извесно, да ћемо се са њом срести и када ми хоћемо, да је тучемо и уништимо, шта нам даје за право да речемо, да ће се борба водити само пешке?

Поука из 1914. године? — Ко нам тврди да се њоме немачка коњица поноси? Ми видимо да се она хвали употребом своје коњице у Русији и у Румунији, а никако оним што је она урадила у Француској.

А за тим, прилике одређују поступке, коњичко изненађење треба и може увек бити тражено и предвиђено; оно се не састоји само из отварања ватре, ништа не вели, да се то не може учинити и са коња са сабљом у руци. На то треба бити спреман.

Нема ничега несрећнијег од методе, која за будућност ствара закључке само из онога што је било у прошлости. Све оно, што је било учињено у рату, може се десити и у будуће; све оно пак што није било учињено, може се учинити; нико тиме не треба да буде изненађен.

Коњица, коју ми тражимо биће способна да изврши свој задатак и њено држање биће оправдано само тада, када она буде умела да се бори с коња као и пешке, у великим као малим јединицама.

Случај када се коњица бори као пешадија

Ми смо у овој студији, а нарочито у овоме последњем одељку, узимали у обзир само улогу коњице употребљене за извршење задатака, који нам намећу њено држање.

Треба ли рећи да коњица неће моћи и да неће требати исто тако да буде у стању у будућности, као и у прошлом рату, да у даној прилици замени један одсутан или исцрпљен род оружја, да се претвори у пешадију, да подржи друге родове оружја, да их снабде кадром, све оно што је она тако великодушно чинила за време од четири године? Неоспорно, да. И она треба за то да је спремна, али то није разлог, због чега Француска треба да има коњицу.

Ако је потребно да јој се улога ограничи на замену пешадије, било би знатно боље укинути је, а повећати број наших пешадијских пукова. Ово би била једна економија и ово би било и логичније.

Ми хоћемо коњицу само за улоге неопходне, које она само може извршити. Ми је снабдевамо само оним средствима, која су потребна за извршење њених улога.

Ми нећемо пешадију на коњима, она за ове улоге није способна.

Предвиђајући оно што је најгоре, ми ћемо је припремити за све видове борбе; материјална средства, која јој буду потребна, ако је принуђена да их употреби, могу се чувати у парку, она не може нити треба да се претрпава њима, пре но што јој иста буду потребна.

Онима, који више неће да верују у могућност, да ће се и велике коњичке јединице приближити бојном пољу и да ће оперисати на својим коњима због највеће моћи ватрених средстава артиљерије, авијатике, пешадије, ми ћемо поставити питање, да ли су коморе, артиљерија са коњском запрегом или на аутомобилима, небројени тренови потребни пешадији, мање повредљиви него ли коњица, и да ли факат, што су оне више везане за пут, мање брзе, мање гипке, повећава њихову поштеду од губитака?

Да ли ко због овога и помишља да их укине?

После пешадије долази одмах коњица, која се најмање боји ватре; у времену приближавања, она је се боји чак мање но пешадија, јер се она премешта брже.

Онима, који би се бојали да ће се будући рат појавити у истом облику као и прошли рат и да су пред стабилизацијом фронта многабројна коњица и издатци, које она повлачи, били бескорисни па према томе и опасни, ми ћемо одговорити, да је коњица дала доказа у 1914. — 1918. години, да је и у времену стабилизације умела замењивати друге родове оружја, не губећи своју вредност и да је тако исто увек потребна, јер нема фронта, који се једнога дана неће срушити; да Немци, услед тога што нису веровали у ову потребу у коњици, нису искоришћавали и претворили у одлучне своје успехе у марту, априлу и мају и да је се ово збило због тога, што се веровало да смо ми могли на време затворити продоре, који су се појавили на нашем фронту.

Ако би ме нетко запитао зашто, после три године ћутања, ја, коњаник срцем и душом, узимам перо у тренутку када се судбина коњице решава, ја бих рекао:

То је стога, што је тек пре неколико дана шеф владе потврдио пред целим светом потребу, да Француска одржи своју војску не само један њен део, већ целокупну своју војску. Дакле, опасност од рата постоји још увек.

Онога дана, када Француска буде принуђена да учини апел на своју војску за поновну одбрану свога опстанка, ако ви хоћете да се одречете извиђања, заклањања, даљног осигуравања т. ј. безбедности ваше мобилизације; ако хоћете да се одречете да узнемирујете непријатељеву мобилизацију,

ако хоћете да се одречете маневра на његове бокове и његове комуникације и да браните ваше; да у даној прилици изађете у сусрет могућим случајностима; ако хоћете још један пут да се одречете гоњења, потврде победе.....

Укините коњицу!

Ако станете на гледиште, да је се делимично треба одрећи.....

Смањите је!

Ако хоћете, да је поставите у немогућност да изврши задатке, које од ње захтевате.....

Оставите је непотпуну, тешку и рђаво анкадрирану до дана мобилизације.

Али, ако се ви не одричете ни једног елемента победе, ако хоћете да пођете у битку са свима адутима у руци.....

Одржавајте коњицу снажну и бројно јаку, нарочито мобилну, брзу, која ће умети да се бори с коња као и пешке, снабдевену потребним транспортним средствима, солидно снабдевену кадром и спремну да маршује са свима својим средствима, не после 15 дана након часа наређене мобилизације, већ чак овога часа, ако не и раније!

*

Када у будућности, коју ја не могу предвидети, напретци у науци буду дозвољавали, да се коњица замени каквим бржим родом оружја, окретнијим, моћнијим, који би дозволио под условима економичнијим и јаче задовољавајућим извршење улога, због којих она постоји, ми ћемо бити први, који ћемо тражити њено укидање.

Чинећи ово, ми нећемо изневерити коњанке и бићемо веома сретни да учествујемо у формирању једног рода оружја, који ће увек захтевати исти укус залагања па чак и особине иницијативе и одлучивања.

Превео: Љ. М

САВРЕМЕНЕ ТЕЖЊЕ НЕМАЧКОГ КОМАНДОВАЊА У ПОГЛЕДУ КОЊИЦЕ.

Версајским уговором утврђена је јачина немачке коњице на 3 коњичке дивизије, јачина сваке дивизије: 6 коњичких пукова и 1 дивизион (група) коњичке артиљерије; коњички пукови имају по 4 активна ескадрона и 1 деповски; осим овога 7 пукова имају по један допунски ескадрон, који су намењени за образовање дивизијских ескадрона код 7 пешадијских дивизија.

Таква је организација, која данас стварно постоји, а коју је Рајх превео у дело без нарочитог отпора.

Али, овде још мање него код других родова, министарство рајхсвера не тежи да се ограничи и искуствима, која би одговарала величини војске од 100.000 људи.

Генерал фон Seeckt шеф Heeresleitung-a (високог командовања) свечано изјављује, да је то и војска једне велике војничке силе модерног доба, која мора бити узета за основу за радове у ратно доба.

Каква је идеја високог немачког командовања, у сличној хипотези, за остварење организације коњице и каква ће бити њена употреба?

Податци црпени из званичних извора и једно правило нубликовано од стране министарства рајхсвера о „Командовању и борби свију родова“ допуштају да се сада доста тачно преставе савремене тежње немачке за решење ових питања и савремена доктрина немачког командовања у употреби коњице.

Ове тежње обухваћене су у два дела.

Први део даје такву *теоријску организацију* коњичких јединица, какву је жели немачко командовање, као последицу ратних искустава.

Други део резимира савремену немачку доктрину о *ујошреб* коњице, и излаже на прво место *задајке* коњице, затим *тактичку ујошребу* овог рада у циљу извршења задатака.

I. Организација коњичких јединица

Било да се тиче самосталне коњице или дивизијске, високо немачко командовање поставља принцип да свака јединица мора имати борбену способност која одговара њеној улози.

Организација коњице, карактерише се, дакле широким придавањем елемената других родова и савремених борбених машина.

1. Самостална коњица

Ескадрон. — Ескадрон који улази у састав коњичких дивизиона, имаће од прилике 185 људи и 200 коња.

Ескадрони ће, слично пешачкој чети, имати у своме саставу од аутоматских оружја шест лаких митраљеза.

Пук. — Пук немачке коњице (Reiter Regiment) састојаће се из:

- 1 *штаба* пука,
- 1 *секције* за везу;
- 4 *ескадрона*;

*1 ескадрона коњичких митраљеза од 12 тешких митраљеза;
1 вода пешачке батерије¹⁾.*

Пук може дакле образовати пешке један батаљон чији су извори у аутоматским оруђима једнаки онима код пешадијског батаљона.

Бригада. — Састојаће се из:

1 штаба бригаде;

2 коњичка пука.

Дивизија. — Коњичка дивизија обухвата:

1 штаб дивизије;

1 групу за везу;

3 коњичке бригаде;

1 групу ауто — митраљеза — топова (12 кола).

3 групе коњичких митраљеза, свака од 12 тешких митраљеза;

1 батаљон велосипедиста снабдевен митраљезима на аутомобилима и лаким бацачима мина на аутомобилима;

1 батаљон пешадијг за потпору, који може бити транспортован аутомобилима;

1 пук артиљерије састава:

једна група од три коњичке батерије;

једна средња група лаких пољских хаубица и топова 10 см. на тракторима; једна група за одбрану против аероплана;

1 одељење коњских пионира;

1 ваздушну ескадру, која ће бити или лака или нормална ескадра за осматрање (од 1 ескадриле за извиђање и 1 ескадриле за артиљерију);

1 санићейска група;

1 марвена амбуланца.

Укупни ефективни трупних јединица и за разне службе овако једне дивизије могу се ценити најмање:

500 официра;

12000 људи;

9.500 коња.

а њено наоружање, од прилике:

180 лаких митраљеза;

138 тешких митраљеза;

12 топова малог калибра (на аутомобилима за топове);

12 пешачких топова;

2 лака бацача бомби;

12 пољских топова од 77 м/м;

8 лаких пољских хаубица од 105 м/м;

2 топа од 10 см.

¹⁾ Наоружаног вероватно топом 77 м/м.

Топова за контра-авионско дејство у довољном броју, да би се могли придати свакој бригади, 12 до 14 авиона.

Осим тога, дивизија ће имати један терен са колском запрегом и један аутомобилски.

Коњички корџус. — Додирнута је употреба *коњичког корџуса*, који се формира спајањем више коњичких дивизија, али изгледа да високо немачко командовање не намерава да им органски придаје елементе ван састава коњичких дивизија.

2. Дивизијска коњица

Изгледа да коњица додељена великим пешачким јединицама неће бити раздељена на дивизијске одреде. Ови неће бити више само дивизијски *ескадрони*, него ће образовати праве *одреде од свију родова*.

Типичан састав једног таквог одреда био би:

1 штаб одреда;

2 ескадрона;

1 чета велосипедиста;

1 аутомобил за митраљезе — топове;

1 секција за везу коњичког типа.

Свака пешачка дивизија имаће један такав одред.

II. Употреба коњице

У погледу њене употребе, немачка коњица дели се на две велике категорије:

а) Армијска коњица „(Heereskavallerie)“, организована у дивизије или корпусе, које могу или стајати под командом врховног командовања, или бити придате односно придати армијским групама, а изузетно армијама.

Кад су неколико коњичких дивизија обједињене у једом корпусу, командант регулише инструкцијама њихову употребу, али „оставља дивизијама избор начина извршења. Ипак је најчешће потребно, да он тачно утврди циљеве извиђања, границе сектора и путева за маршевање“.

б) „*Групна коњица*“ (Gruppenkavallerie), одговара, обзиром на њену употребу, нашој корпусној и дивизијској коњици, и организована је у дивизијске одреде.

Високо немачко командовање опредељује на следећи начин основна правила за употребу коњице:

„Осим извиђања, велика стратегијска и тактичка важност коњице проистиче из њене способности да брзо отвори снажну ватру против тачака, које су осетљиве за неприја-

теља; она се оснива на великој покретљивости и обилном придавању бојних средстава и муниције сваке врсте¹⁾

Ово неколико реди садрже у суштини задатке коњице; у исто време они привлаче пажњу на начин њене битне употребе: *вајру*.

Задачи коњице

а.) Армијска коњица. — (Heereskavallerie).

— Напред цитиран параграф истиче на прво место *извиђање*. Немачко командовање остаје дакле непоколебљиво, да сматра извиђање као основни задатак коњице у почетку покретног рата или после када буду, према потреби, отворена врата на застору или организованим положајима непријатеља, било то дејство коњице појачане пешадијом и артиљеријом, било услед надмоћности других јединица.

У овом циљу, чим коњица у почетку рата буде замењена другим елементима у застору, она ће се прикупити у близини у циљу заузимања места у операцијама.

Даљно извиђање (Fernaufklärung), стратегијско — врши се авијатичком и армијском коњицом, оба ова рада допуњују се у извршењу овог задатка, јер сваки од њих може прибављати високом командовању само један део потребних података остављајући авијацији даљње извиђање непријатеља; коњица ће разветлити детаље, наиме, извиђајући земљиште, шуме, места, чије поседање има тачно одредити. Најпосле, она ће чувати контакт.

Сем тога, у потребним случајевима, коњица ће због немања или немоћи сопствене авијатике имати да допуни извиђање.

Рејон дејства коњичких дивизија, услед тога што у свом саставу имају авијатику која ради искључиво за потребе дивизија, повећан је.

Правило фиксира 40—50 километара ширину зоне извиђања, која може бити додељена коњичкој дивизији.

У задацима извиђања, коњици се такође ставља: *да борбом одбаци непријатељску коњицу*, и у извесној мери *да створи заслон* (Verschleierung) сопственим пријатељским трупама, спречавајући непријатеља било офанзивним, било дефанзивним поступцима да приближи своје земаљско извиђање.

Сем тога армијска коњица треба, од почетка операција, да тежи да изврши *обухваћ непријатељског крила*, што омогућава према приликама „заустављање и прикивање овог крила операције у циљу спречавања транспорта и доласка

¹⁾ Командовање и борба свију родова.

појачања, предузећа против железнице и чворова комуникација или у циљу одсецања одступнице непријатеља“.¹⁾

Реиди коњичких корпуса на железничке линије непријатеља такође су истакнути као корисни.

Армијска коњица јесте, дакле, пре свега *орган за извиђање и маневар на расположењу високог командовања.*

Али затим њој је додељена маса задатака, које има да врши у тесној вези са осталим родовима: *заустављање првих непријатељских делова, заштита једног крила, повлачење везе између две одвојене армије, учествовање у бици, било на крилима, било уметнута, чување сектора широког фронта и удаљених од одсудне тачке, окружавање утврђених зона.*

Армијска коњица учествује дакле у битци офанзивно или дефанзивно, било као маневарски орган користећи се својом брзином — и тада је нарочито способна да офанзивним или дефанзивним начином води борбе „ради страха и преваре“ (*Hinhaltendes gefecht*) — било „да се ангажује према потреби, као пешадија, распоређена по дубини на једном уском сектору“.¹⁾

После срећне битке, она првенствено учествује у *гонјењу*, које води „до последњег даха људи и коња“¹⁾, тежећи да надкрили непријатеља, да пређе његове колоне и да им одсече одступницу.

После несрећне битке, армијска коњица треба да *олакша одступање*, било „користећи брзину, нападом у бокове непријатеља, било приморавајући га да се развије испред заштитнице, које широко распоређене на природним теренским одсецима свијају се на време и припремају отпор на новим положајима.

Фиксирајући тако различите задатке армијској коњици, правило, у бризи да не компромитује борбену вредност овог органа за извиђање и маневар, уноси у њену употребу овде резерве:

Не употребљавати је у скупим операцијама, као што су форсирање непријатељских организованих положаја, пре него што је коњица извршила сопствене задатке.

Не тражити њено ангажовање испред армије, кад нема места да тамо ради као коњица; њена је употреба тада на крилима, или држати је у резерви.

в) *Трупна коњица.* — Трупна коњица (*Truppenkavallerie*) учествује у *блиском извиђању* (*Nahaufklärung*) и у *непосредном обезбеђивању*. Правило о „командовању и борби свију родова“, јасно опредељује да ова два задатка могу само изу-

¹⁾ „Командовање и борба свију родова“.

зетно да буду осигурани истим системом патрола“, и да треба „потпуно одвојити ове патроле, с тим да једне иду до непријатеља и да буду врло покретне, а друге имају да остану у тесној вези са својим сопственим трупима; али не изгледа да Немци предвиђају постојање различитих коњичких делова, којима би били додељени ови задаци, слични нашој корпусној и дивизијској коњици, ти двојни задаци пашће, дакле, у део дивизијским одредима.

Блиско извиђање, одговарајући захтевима тактике, тражи наине „тачке које су достигли први непријатељски делови у једном одређеном моменту, важност непријатељских колона, протезање његовог фронта, склоп положаја, места искрцавања итд.“¹⁾ Сем тога она обавештава о земљишту.

Блиско извиђање је на првом месту ствар авијатике, коњице и велосипедиста, али сви родови учествују у њему. Што се тиче коњице, она врши главни задатак *Truppenkavallerie*, од којих је основни задатак да очува једном ухваћен додир.

Truppenkavallerie помаже још делове свију родова који врше *непосредно осигуравање* колона.

Она осигурава даљно извиђање, ако нема армијске коњице.

Најпосле, дужност је сваке коњичке јединице да осигура *борбено извиђање* у борбеној зони њене јединице и на отвореним боковима, кад се тиче јединица које нису уметнуте (анкадриране), како би се имао сталан надзор над непријатељем и отклонила свака опасност од његове стране.

Тактичка употреба коњице

Извиђање. — Да би се добило преимућство над непријатељском коњицом, употреба извиђачке коњице је увек офанзивна. „У принципу треба тежити борби против непријатељске коњице“. Свака коњичка јединица закључно до патроле, треба да напада непријатељску коњицу у могућности у колико јој то дозвољава задатак и ситуација“, вели поменуто правило. Офанзивно извиђање служи у исто време да прикрије кретање армије и да олакша службу обезбеђивања.¹⁾

„Главни елемент за земаљско извиђање јесу *извиђачки одреди*, јачине од једног ескадрона до пука¹⁾“. Да би били стварно способни за борбу, овим одредима придају се: велосипедисти, пешадија, тешки митраљези на аутомобилима, поједини топови са муницијским сандуцима, или батерије, кола са точковима, кола са митраљезима и лаке бежичне станице¹⁾“.

¹⁾ „Командовање и борба свију родова“.

Одред састављен од 2 ескадрона, велосипедиста, тешких митраљеза и топова изгледа да ужива нарочиту пажњу; он се истиче као пример и правило му предвиђа зону извиђања ширине највише 15 до 20 километара.

Извиђачки одреди деле се и деташују: *извиђачке делове*, органе за додир, који оперишу у тесној вези са извиђачким одредима.

Извиђање на великој даљини остаће као изузетак¹⁾“.

„*Осмајрачке ескадре* коњичке дивизије олакшаће овој извршење сопствених задатака и омогућиће јој да дубље види на зонама извиђања¹⁾“; ескадра ради, дакле, за рачун коњичке дивизије и нема да врши даљне задатке, који спадају у надлежност авијатике високог командовања.

Ауто-митраљези коњичке дивизије могу такође бити употребљени у извиђању за нарочите задатке или се употребљују за подржавање (као потпора извиђачких одреда).

Главнина коњичке дивизије служи као ослонац извиђању.

Пренос извештаја (прикупљених података) осигурава се у опште ордонасима између извиђачких делова и одреда; техничким средствима а нарочито бежичном телеграфијом између извиђачких одреда и коњичке дивизије.

Verschleierung (застор). — Улога коју има коњица у стварању застора биће најуспешније постигнута офанзивом, задобијајући победу над непријатељском коњицом.

У циљу запречавања продора и спречавања извиђања непријатељу, армијска коњица користиће за врло кратко време дефанзиван начин борбе.

Маршевање и становање. — Одредбе правила, које се односе на маршевање и становање коњице, могу се свести на следеће:

1. *Шидиши коње*, да би се могао захтевати крајњи напор у одлучном моменту;

2. Потреба заштите *прошив извиђања и најада из ваздуха*: због чега треба природно избегавати покрете дању, или ако су неизбежни, вршити их малим групама. У кантонману избегавати нагомилавање по местима.

Страх од напада из ваздуха утиче на високо командовање, да узима у обзир придавање коњичкој дивизији контра-авионске артиљерије.

3. *Безбедности* коњичких колона истиче потребу образовања претходнице способне да сломије слабије отпоре, те, природно, састављање пре свега од покретљивих јединица са великом ватреном моћи, као што су велосипедисти, тешки митраљези, артиљерија, затим такође пионири, ауто-митраљези, одељења за везу, и бежичним станицама¹⁾“.

¹⁾ „Командовање у борба свију родова“.

У одступању, заштитница ће бити обилно састављена од артиљерије и јединица тешких митраљеза.

Служба безбедности на боковима биће у свима приликама аутоматски организована од крилних јединица.

За време становања, коњица се окружује одредима који имају тешке митраљезе и велосипедисте и истура далеко патроле на опасним правцима.

4. *Организација маршева*. коњичка дивизија принципијелно маршује по бригадама ако то допушта мрежа путева и под условом да садејство свију бригада не буде компромитовано.

Нарочита одредба одређује марш пешадије, која је додељена коњичким дивизијама. Она ће маршевати често између претходнице и главнине, или ће бити чак са једним или више ескадрона истурена напред, како би у току марша била достигнута остатком дивизије.¹⁾

Блиско извиђање. — Одредбе правила, које се односе на начин употребе „групне коњице“ у блиском извиђању мало садрже нарочитих тачака

Елементи ове коњице морају задржати довољну борбену способност, што захтева велику уштеду у одашиљању извиђачких делова и патрола.

Исто тако и ова коњица може бити ојачана врло покретљивим одредима пешадије и велосипедиста, тешким митраљезима на камионима; „ово ојачање биће, на пример, кад трупна коњица има, сем блиских извиђања, да обезбеди задатке као што су: да држи прелазе, да брани продоре или кад и она има да осигура даљно извиђање.“¹⁾

Борба. — Ма колика била коњичка јединица, њен задатак ће увек довести до борбеног ангажовања.

Изгледа да су у војним круговима немачким после рата заступљене различите теорије односно борбе коњице, и да су те теорије мање или више, према потребним моментима, и званично подржаване.

Одмах после рата изгледало је да је борба пешке била једино допуштена и коњица је била упућена, готово искључиво, на употребу ватре.

Али ускоро после саветовања компетентних официра, коњица је опет добила копље, и чињаше се да се повратила част хладног оружја. Борба пешке оста начин главне борбе коњице, али и борба на коњу не изгледаше искључена чак ни за велике јединице. Остале су, дакле, у важности две крајње теорије, мада потребна деоба између њих није била јасно повучена.

¹⁾ „Командовање и борба свију родова“,

Правило од 1 септембра 1921. о „Командовању и борби свију родова“ потпуно решава ствар, говорећи: *„Ефикасност ватреног оружја искључује борбу на коњу за велике јединице, али мање јединице, коњички одреди безобзирно ће јуришати у повољним приликама, као на пример против одступајуће пешадије или у изненадном сусрету са коњицом“*.

Пошто је ово утврдило и одредивши акције на коњу, правило помиње употребу великих коњичких јединица само као јединица способних, благодарећи њиховој покретљивости „да произведу велико ватрено дејство против осетљивих тачака непријатеља.“¹⁾

Развијање и маневар на коњу изводи се, дакле, да би се прејекао непријатељ брзином покрета¹⁾.

Офанзивно дејство на крила и позадину непријатеља даје најбоље прилике коњици да искористи своје особине. Најчешће она се ангажује, у почетку, по засебним групама, али, спремна да пружи потребан наслон у фронталном нападу, уводи слабе ефективне доводећи своју главну ватрену снагу на решавајућу тачку.

У дефанзивној борби, коњица такође дејствује по групама, које су распоређене на широком фронту, тежећи фланкирању ватреним дејствима, а чувајући покретне резерве да у повољном моменту дејствују на бок нападача.

Врло способна за борбе „за страх и обману“ (Hinhaltendesgefecht), она ту дејствује офанзивно узастопним нападима на непријатељска крила, или дефанзивно изазивајући прерано развијање непријатеља, затим повлачи се испред јуриша.

У сваком случају велике јединице армијске коњице увек треба да сачувају своју покретљивост; коње треба држати далеко у позадини само у случају кад је коњичка дивизија ангажована у позицијској војни.

III. Закључак

Инструкцијом за коњицу као оном за целокупну садању војску високо командовање хоће да интелектуално припреми командни елеменат и кадар у употреби оруђа и машина који су Версајским уговором формално забрањени.

Образовање јединица, које смо овде цитирали, обилно снабдених разним средствима јесте само чисто теоријско, али факт, да се о томе говори у једном званичном органу који је намењен да осигура „једнообразно упуство и да води рачуна о искуствима рата“¹⁾ доказ је, да се то односи на

¹⁾ Командовање и борба свију родова.

оријентацију и савремене тежње, о чему се мора водити рачуна.

У теоријској организацији коњице једне модерне армије, високо немачко командовање остаје верно принципу, који од коњичке дивизије ствара „борбену јединицу која има у себи сва средства, која је омогућавају независно извршење свију задатака“. Значи да коњички корпус, кад исти постоји само као орган за командовање чија је улога да регулише однос снага али који не располаже сопственим средствима.

Желећи према томе да коњичкој дивизији осигура *велику ватрену моћ* командовање се оријентише за тешку дивизију која је обилно снабдевена различитим материјалом и ватреним машинама, али у исто време оно тражи, да јој осигура састав, који омогућава лакоћу њених покрета и који ће јој сачувати довољну покретљивост, коју командовање сматра као битну особину за коњицу.

Састав ове коњичке дивизије биће окарактерисан органским предавањем ватрених састава тако, да ће с једне стране командант имати у својим рукама знатне и покретне резерве за ватру са којима може располагати према потребама, а с друге стране тај састав ће лако дозвољавати организовање ватре по дубини.

Сем тога, осигураће у борби потпору артиљерије разних калибара и пружиће одбранбена средства против напада из ваздуха, којима Немци придају огромну важност.

Авијација, коју има дивизија, увеличава моћ извиђања дивизије дозвољавајући јој да комбинује извиђање земаљско и извиђање ваздушно; и у исто време пружа јој средства осматрања из ваздуха у корист артиљерије.

Најпосле дивизијски тренови омогућавају велике транспорте; специјално, њен аутомобилски трен, омогућиће јој вероватно транспортовање пешадијске потпоре (1 батаљон) сопственим средствима.

Иста брига, да се коњичким јединицама да стварна борбена моћ, огледа се у организацији дивизијске коњице, која је претворена у праве одреде од свију родова, снабдевене свима средствима, која је чине способним за борбу.

Улога коњице, тако како је дефинисана правилом о „командовању и борби свију родова“, обухвата, на основу искустава из рата на врло различитим бојиштима, све задатке који су били предвиђени за коњицу у 1914.

Коњица остаје орган извиђања, застора, маневра и борбе, нарочито способна за обухватне маневре и за акције на бокове и позадину непријатеља.

У овом последњем случају изгледа да предузећа на великим даљинама против непријатељских комуникација вра-

ћају се у милост, доказана као „врло плодносна“, мада их је немачко правило од 1909 сматрало као одвраћање коњице од њеног главног задатка и која су могла бити захтевана само у случају изобиља у коњици.

У низу задатака, коњица треба да тражи прилику да задобије надмоћност над непријатељском коњицом и да је одбаци ван бојног поља.

Што се тиче *тактичке употребе* може се рећи да *директиве издаше немачкој коњици јасно је упућују ка маневру на коњу и ватреној борби.*

Идеја борбе на коњу — коњичке борбе — није ипак потпуно напуштена; она је чак јасно задржана за мале јединице, *ради искоришћења „повољних прилика“*, и у инструкцији *посвећено је велико место* за рад и еволуцијама на коњу.

Закључак: Немачко командовање заснива своје поверење у коњицу претворену, додавањем других родова и различитог материјала, у моћни орган ватре и вођену принципом, који је још сада примењен, да се до последњег тренутка користи потпуна покретљивост коња, како би се осигурале многобројне користи у борби ватре.

Овој коњици оно отвара велико поље дејства.

С француског

мајор **Миливоје Алимпић.**

UPOTREBA POLICIJSKIH PASA U RATNOJ SLUŽBI

Kako je pas vrlo privržen i odan čoveku u opće i kako s njim od vjeka živi, privikava se on i prilagođuje svim prilikama, pa je uvijek spreman i sposoban, kako valjda nijedna druga životinja, da čovjeku u svakoj zgodi pomaže i da ga podupire, da ga prati i da ga čuva, pa makar pri tom i svoj život na kocku stavio. Ovo vanredno svojstvo psa pokušalo se već odavna da izrabi u ratu u opće, a osobito pri traženju ranjenika po bojnom polju i u prenašanju raznih prijava i izveštaja.

Mnogi stari narodi othranjivali su i obožavali pse, jer su se u premnogim prilikama uvjerali, da su im od vanredne koristi, da su se uz njih borili i stradali, da su im do zadnjeg časa vijerni ostali, pa da su s njima i ginuli.

Kad su Rimljani ratovali sa Cimbrima i potukli ih, imali su trista jada i neprilika pri zauzeću njihovog tabora; mnogobrojni psi branili su prtljagu svojih gospodara upravo junački, pa dok ih Rimljani nisu nakon žestoke borbe potukli, nisu se mogli doći tabora.

U opće su ratoborni i osvajački narodi redovno uz sebe

imali pse, pa tako su Španjolci tek pomoću svojih pasa konačno savladali i upokorili bili Indijance u Meksiku, a poznato je, da Englezi od vjkada, pa još i dandanas upotrebljuju uspješno pse na svojim kolonijama kako u ratne svrhe u opće, tako vlastito za hvatanje begunaca i lopova.

U Rusiji se je bio latio posla, da pse izobrazi za ratnu službu u opće, a sanitetsku napose kapetan 125. kurskog pješačkog puka Melentjef, dočim je u Njemačkoj opet god. 1891. zagovarao dvorski slikar Bungartz zavedenje pasa za sanitetsku službu na bojnopolju, pa je u tom pravcu počeo bio da i praktično djeluje. Međutim se je tečajem vremena došlo do uvjerenja, da onakovim načinom, kako su to navedeni pokretači zamislili bili, nije moguće poželjnog uspjeha postići. Stavljali su se sve veći zahtjevi, a samo ustrojstvo vojske, gdje se osobe razmijerno vrlo često mienjaju, otešćavalo je valjanu izobrazbu i upotrebu pasa, jer čim pas nije svestrano i u svakom pogledu valjano dresiran, postaje nesigurnim i nepouzdanim, a u tom slučaju je onda kadar više štete nego koristi da prouzrokuje.

Kako način dresure, tako i prilike, pod kojima su se psi dresirati imali, a navlastito *zahtjevi*, koji su se stavljali na dresuru pasa, pokazali su se tečajem vremena u praksi upravo neprovedivima. Tako se je tražilo od pasa, da za vrijeme bitke nose municiju u bojnu liniju, da u noćno doba svjetiljkom zavaravaju neprijatelja, da dapače u stanovito vrijeme i na stanovitim mjestima *pucaju*, nebi li time uznemirili i zaveli neprijatelja itd.

U sanitetskoj službi je se opet tražilo od pasa, da nose razne zavoje za ranjenike, napitak, lijekarije, hranu, dapače i pišaći pribor, da ranjenik uzmogne napisati i po psu poslati prijavu, gdje se i u kakovom stanju nalazi, pa da moli pomoć itd.

— Na prvi pogled se razabire, da se je od pasa očekivala i zahtjevala takova djelatnost, koje oni u prkos najpunijoj dresuri nisu mogli da ispune ili ako su i ispunjavali, to je bilo samo djelomično, pa se je po tom došlo do uverenja, da su ti zahtjevi neprovodivi, te se je malo po malo skoro posve napustila misao upotrebe pasa na bojnopolju, a to je baš pogrešno.

U novije vrijeme nepobitno je dokazano i iskustvom utvrđeno, da se pas *valjanim i stručnim načinom dresure*¹⁾ može vrlo dobro da upotrebi kako za službu javne sigurnosti uopće, tako i za sanitetsku službu, pa se prema tomu može izdašno da upotrebi u raznim prilikama i u ratnoj službi, kao što n. pr. pri odašiljanju

¹⁾ Pisac ovoga članka dao je u štampu II. preradjeno izdanje svoga dela „Dresiranje pasa“, pa skrećemo pažnju na belešku u ovoj svesci „Katnika“ pri kraju Prikaza. Uredn.

izvestaja pri pretraživanju terena, pri čuvanju raznih stvari i osoba, a navlastito pri traženju ranjenika i očuvanju pojedinih straža od iznenadnih i zasjednih napadaja, pa ne ima dvojbe, da bi dobro dresirani policijski pas postao upravo nenadoknativim na bojnopolju.

Danas već nije u opće više ni potrebno da se podržavaju i vježbaju *posebni ratni psi*, jer djelatnost policijskih pasa tako je očevidna i nedvojbeno da bi ti psi potpuno bili kadri i u slučaju rata na opće zadovoljstvo i na opću korist vršiti svoju dužnost. Policijski pas je naučen, da neprestano traži i pretražuje, pa čim n. pr. nadje ranjenika, on će zalajati, a saniteti će biti tim lajanjem upozoreni, te će ranjenika pronaći; ovim načinom biti će moguće po policijskim psima u razmijerno kratko vrijeme pretražiti i velike površine bojnog polja, te stotine i stotine ranjenika pronaći i tako im život spasiti.

Isto tako su policijski psi već dresirani, da u interesu službe javne sigurnosti nose razne prijave i izvještaje, a ta njihova vještina može se onda da izdašno upotrebi i u ratnoj službi.

Policijski psi slušaju i slijede na prvom mjestu i najbolje *svoje vodje*, pa radi toga nije ništa laglje, nego vodje, koji su još *obvezani na vojnu dužnost*, upotrebiti na bojnopolju sa svojim uvježbanim psima, pa će uspjeh biti u svakom slučaju siguran.

Kako već danas ima vojnih obveznika koji svoju vojnu dužnost vrše kao biciklisti, automobilisti i zrakoplovci, mogu se isto tako upotrebiti korisno i vlasnici i vodje policijskih pasa. Vojnoj upravi otpada time trud i briga oko izobrazbe i izdržavanja ratnih pasa, a u slučaju potrebe dobiti će dovoljno skroz valjano dresiranih pasa i izobraženih vodja, na koje se može u svakom slučaju osloniti i koji će svoju dužnost bezuslovno izvršavati.

Glavno je sada samo to, da se kao što u drugim državama (Francuskoj, Nemačkoj, Čehoslovačkoj i t. d.) *i kod nas općenito zavedu policijski psi* kao pomoćnici sigurnosnih organa u opće, a navlastito žandarmerije i granične trupe i da se potpuno dresiraju po valjanim vodjama i po jednakoj metodi, a postignemo li to jednom, imati ćemo u slučaju potrebe valjane pse i za bojno polje i za ratnu sanitetsku službu u opće. Korist pak, koju će od policijskih pasa u tom slučaju imati naša vojska ne da se za sada još ni predvideti, ali da će biti izdašna, o tom ne može da bude dvojbe, jer svatko, tko samo makar i donekle prouči cilj i potanki način dresiranja policijskih pasa, uvjeriti će se, da je sve ono, što pas nauči, u istinu u praksi i provedivo, pa da se sve dade kako u interesu službe javne sigurnosti, tako i na bojnopolju svestrano, a u opću korist izdašno i izrabiti.

Potrebno je samo, da se i naša široka javnost što više zainteresuje za podržavanje i dresiranje policijskih pasa za svoju vlastitu zaštitu i odbranu, te da se što izdašnije poradi, da naša

žandarmerija, granična trupa, carinski službenici i stražari i t. d. što prije dobiju za što bolje vršenje svoje službe valjano i jedinstveno dresirane policijske pse, pa ćemo onda imati i svoje odlične ratne pse.

Žandarmerijski pukovnik,
Milan A. Mizler.

О МЕРАМА ПРЕДОСТРОЖНОСТИ ДА СЕ ИЗБЕГНУ ЕКСПЛОЗИЈЕ БАРУТА ЕКСПЛОЗИВА И МУНИЦИЈЕ.

Експлозиви се могу сматрати као огромна количина резервне латентне енергије сконцентрисане на врло малом простору.

И најмања количина енергије вишег потенцијала у стању је да претвори ову резервну — латентну — енергију у кинетичку енергију — експлозију која према приликама послужи, кад ми хоћемо — корисно, или кад ми нећемо — врло штетно.

Узроци експлозије

Експлозију могу да произведу:

- 1.) Механичка енергија — која се производи: ударом, трењем, притиском и т. д.
- 2.) Топлотна енергија — топлота.
- 3.) Електрична енергија — електрицитет.
- 4.) Светлосна енергија — светлост.
- 5.) Хемијска енергија, произведена дејством киселина, база, воде и т. д. на експлозиве.

Кад се хоће барут или експлозиви да употребе корисно, запалење — експлозија производи се са капсом — детонатором. Капса — детонатор није ништа друго до мања количина једног експлозива, који лако експлодира ударом, трењем, електрицитетом и т. д. Експлозијом капсули производи се и експлозија других неосетљивијих експлозива и барута.

Класирање експлозива

Кад се експлозиви изложе разним енергијама: трењу, топлоти, електрицитету, светлости, разним хемикалијама, неки експлодирају лакше а неки теже. Неки су осетљивији а неки неосетљивији.

Осетљивосћ експлозива према удару, трењу, прилиску и ш. д. ојда код експлозива приближно слвдећим редом.

- 1.) Експлозиви за потпаљивање — за капсуле и детонаторе: а) азиди, фулминат живе, тетрили и т. д. најосетљивији су.

Код ових експлозива наступа експлозија и при најмањем удару и трењу. Зато се ови експлозиви морају чувати и транспортовати најпажљивије упаковани (по могућству у гомене судове).

2.) *Тринитроглицерин, динамити и експлозиви који садрже веће количине тринитроглицерина.*

3.) *Нитроцелулоза.*

4.) *Пикринска киселина (екразит, мелинит и слична тела).*

5.) *Барути и експлозиви са перхлоратом и хлоратом (шедити).*

6.) *Тринитротолуол — тротил и слични експлозиви.*

7.) *Црни барути и други слични црни барути.*

8.) *Експлозивне смеше за произвођење светлости дима итд.*

9.) *Нитроцелулозни барути.*

10.) *Експлозиви сигурности који не садрже тринитроглицерина као и шнејдерит, динамом, камниктит итд.*

Тако на пример:

1.) *Азотов јодид, азид живе, фулминат злата и т. д. експлодирају и при најмањем додиру руке или чега другог.*

Кад се постави мало експлозива на наковањ и пусти да на њега падне тег од 2. кгр. — експлодира:

2.) *Диазо-бензолперхлорат, ако падне тег са висине од 0,1 см.*

3.) *нитро-диазо-бензолперхлорат од 0,4 см.*

4.) *хекса-метилен-пероксид-диамин од 0,9 см.*

Горе поменути експлозиви под 1, 2, 3, 4 због своје ужасне осетљивости и не употребљавају се у пракси.

5.) *азотов сулфид од 2,0 см.*

6.) *ацетлин сребра 2,2 см.*

7.) *фулминат сребра 2,5 см.*

8.) *фулминат живе 4,0 см.*

9.) *азид олова 9,0 см.*

Ови се пак експлозиви под 5, 6, 7, 8 и 9 употребљавају за капсуле и детонаторе.

10.) *нитроглицерин 12,0 см.*

11.) *динамит желатинисан са 70% нитроглицерина 20,0 см.*

12.) *тетра-нитро метиланилин 30,0 см.*

13.) *пикринска киселина (пикрит, мелинит, екразит) 40,0 см.*

14.) *тринитротолуол од 110,0 см.*

15.) *црни барут од 120,0 см.*

16.) *динитро-бензол од 150,0 см.*

17.) *шнајдерит, камниктит, динамон и остали експлозиви сигурности преко 180,0 см.*

Ова би била скала кад би експлозиви били сасвим чисти, али се често пута деси да и н.пр. у тринитротолуолу—тро-

тилу који је врло неосетљив има трагова од осетљивијих експлозива те се у опште мора пазити да се избегне свако трење, удар и т. д. са експлозивима.

Осетљивост експлозива у толико је већа у колико је температура већа и обратно.

2.) Постојаност—стабилност барута експлозива на топлоти

Поједини барути и експлозиви изложени већој температури од обичне почињу у почетку полако да се распадају. Продукти распадања делују—реагирају хемиски у почетку слабије а по том јаче на нераспадут и распаднут барут или експлозив, услед чега се производи топлота и повећава температура тако да наступи запаљење па и експлозија. Довољно је да се и најмањи делић загреје на високу температуру па да цео експлозив експлодира.

Излази да барути и експлозиве треба чувати у хладним магацинима и проветравати их стално како би ваздух однео продукте распадања.

Осетљивост распадања на толико је већа следећим редом.

1.) Тринитроглицерин и експлозиви у којима се налази тринитроглицерин (динамит) као и тетра—нитро—анилин најнестабилнији су.

2.) Нитроцелулоза и тетрил.

3.) Нитроглицерински малодимни барут.

4.) Нитроцелулозни малодимни барут.

5.) Азид, тетра нитро-анилин и други слични експлозиви такође се временом распадају. Фулминат живе, пикрит, миленит, екразит, сви експлозиви сигурности (шнајдерит, камниктит, динамон шедити и црни барути) који не садрже горњих 5 врста експлозива, практични су и постојани на обичним температурама од 20°C до 60°C.

Да напоменемо да се тринитроглицерин може да смрзне на 2°C—13°C и претвори у кристал. Кристали експлодирају при најмањем трењу и удару, зато треба избегавати транспорт по хладном времену.

Магацини са динамитом морају имати најмање 2°C.

Варница и пламен запале и учине да врло лако експлодирају: фулминат живе, азиди, црни барут, нитроцелулоза, тринитроглицерин, малодимни барути. Остали експлозиви као: пикрит, тротил, камниктит и експлозиви сигурности теже се пале и експлодирају.

3.) *Електрична струја и електричне варнице* могу тако исто да произведу експлозију. Спроводници су обично врући,

те дејствују својом топлотом. Услед промене у напону струје често се појављују варнице на саставцима двају спроводника које проузрукују експлозије.

4. *Јака сунчана светлост* може тако исто да проузрокује распадање, запаљење и експлозију код барута и експлозива нарочито кад светлост пролази кроз стакло (које није равно) и пада на експлозиве.

Светлост дејствује загревајући експлозив, а има нарочито дејство те чини да се експлозив распада и ако није довољно загрејан.

5.) Хемијска енергија. Разне хемикалије: киселина, зној, соли, вода утичу на баруте и експлозиве и кваре их.

Тако на пр. зној, који има соли и воде учини да се барути и експлозиви почну да кваре и на обичним температурама.

Искусством је доказано, да од сто несрећних случајева 99. несрећних случајева проузроковани су услед непажљивог руковања са барутима и експлозивима (трења, удара палидрваца, кресева, механичке енергије) а само 1%, несрећних случајева настају услед тога, што барути и експлозиви нису добро израђени — што су нестабилни те услед тога лоше експлодирају.

Да би се избегли несретни случајеви мора се обратити нарочита пажња на:

I. Израду барута и експлозива

Барути и експлозиви морају бити израђени од најчистијих и најбољих сирових материјала. Морају бити израђени чисто и по свима научним и модерним принципима барутне и експлозивне технике.

II. Паковање експлозива

На паковање се мора обратити огромна пажња.

У колико су барути и експлозиви осетљивији на трењу, удару, притиску и осталим енергијама, у толико и паковање мора бити јаче и солидније.

Тако на пр. фулминат живе мора бити спакован у бакарне чаурице (пошто је бакар мек) како би се избегло трење при руковању и потресу капсули. Детонатори и капсуле морају бити добро упаковани у сандуцима да би се избегло свако клађење при преносу и транспорту. Ови се обично пакују у лимене кутије а ове у дрвене сандуке.

Свако паковање мора се извршити под надзором мајстора пиротехничара или мајстора баруције.

На месту где се врши паковање а нарочито затварање не сме се држати више од једног сандука.

Не смеју се затварати сандуци ексерима већ шрафовима. Обручи на бурадима са црним барутом удараће се при потежању са дрвеним чекићима.

2.) Динамит и сви експлозивни који садрже тринитроглицерина морају се прво упаковати у фишеке и око фишека метнути струготина дрвета или који други материјал који упија тринитроглицерин; потом се све спакује у картонске кутије а ове обавију јаком хартијом, потом завежу и спакују у сандуке.

Пре ма каквог транспорта једно стручно лице мора да констатује да се није динамит ознојио т.ј. тринитроглицерин исцурио из фишека. У овом случају морају се фишеци препаковати најпажљивије под контролом стручног лица, па тек онда транспортовати. О неком лупању и закуцавању ексера на сандуцима несме бити ни помена. Разлупани сандуци при транспорту морају се ван магацина распаковати, поправити и за тим наново спаковати.

3.) Тако исто мора се обратити пажња при паковању и на нитроцелулозу, пикрит а нарочито соли пикринске киселине.

4.) Хлоратни барути, шедити и црни барути морају се паковати са највећом опрезношћу.

5.) Исто тако мора се обратити пажња при паковању и на остале експлозиве.

6.) Нарочито, тако рећи, научно треба спаковати отровне и загушљиве течности и гасове: хлор, хлорацетон, фосген, дихлордиетил-сулфид („хиперит“), арсине, циановодоник, цианоарсине итд.

Чистоћа при паковању мора се строго одржавати, тако рећи, свака трунка експлозива мора бити херметички упакована.

7.) Експлозивни и барути у муницији морају бити тако исто добро спаковани. — Нарочита пажња мора се обратити на осигураче, упаљаче и у опште на капсуле и детонаторе.

У опште при паковању мора се обратити пажња, како при руковању и транспорту не би ни трунка барута и експлозива била изложена јаком потресу, удару, притиску итд.

8.) Материјал и само паковање мора бити тако удешено, да би се избегло загревање барута и експлозива.

Дрвени и бело обојени сандуци одлични су јер не концентришу топлоту. — Метални су сандуци рђави, јер спроводе топлоту, зато их треба споља офарбати белом фарбом.

9.) Баруте и експлозиве паковане у металне сандуке треба чувати од сунчане светлости у опште, јер лако спро-

воде и концентришу на барут или експлозив сунчану топлоту. 10.) Да напоменемо, да се при паковању мора обратити пажња и на то, да се не употребљавају разни елементи који би могли образовати електрични елемент нити пак термо-електрични елемент.

11.) Материјал за паковање не треба да је од материјала који штетно утиче—реагира на сам експлозив. На послетку, у једном сандуку може бити спакована само једна врста барута или експлозива. — Нарочито се морају спаковати засебно фулминатске капсуле а засебно експлозив.

III. Транспорт експлозива

1.) *Да се избегне експлозија од пошреса, шрења, итд.*

1.) Ниједан се барут или експлозив не сме транспортовати, док није од стручног лица констатовано да је барут или експлозив спакован прописно и да је способан за транспорт.

Ма колико се обратила пажња на добро паковање, ипак, ако се при транспорту не пази, паковање се поквари, прашина од барута или експлозива испадне кроз пукотине, буде изложена трењу, удару (прашина се врло лако пали) запали се и произведе експлозију целе количине барута или експлозива.

2.) Раденици који рукују барутима и експлозивима морају се прегледати пре рада, да немају палидрвца, кресива, и других запаљивих ствари.

Руковање, утовар и истовар барута и експлозива не сме се поверити оним раденицима, који пију или су болесни. Сваки раденик мора имати најмање 16. година.

Улаз у магацин и вагон раденицима, који имају потковане ципеле клинцима треба забранити: најбоља је обућа за ове непоткован опанак или дрвене непотковане сандале.

3.) Најстрожије се забрањује тумбање сандука. Сандуци се морају узимати полако рукама. Транспорт је дозвољен у магацинима само на колима са гумом, бакром, месингом или кожом постављеним точковима.

4.) Утовар и истовар барута и експлозива не сме се вршити ноћу. Употреба петролеумских лампи по магацинима и запаљивих ствари најстрожије се забрањује.

5.) За време грмљавине треба обуставити сваки рад са барутима и експлозивима.

6.) Сваки ће се вагон пре утовара очистити а по могућству застрти ћебадима. — Пријем сандука или буради у вагон вршиће два изувена раденика или обувена у ципеле без клинаца или дрвене сандале.

Сандуци или бурад учврстиће се у вагону са дрвеним подлогама, да се не могу помицати сместа при транспорту.

7.) У вагону се не сме утоварити ништа друго до барути или експлозиви. Нарочито се забрањује да буде у вагону пратилац.

У вагон не сме се утоварити више од $\frac{2}{3}$ тонаже, то јест у вагон 10.000 кгр. тонаже може се утоварити само 6000. кгр. барута или експлозива. Више од 20.000 кгр. барута или експлозива мора се транспортовати засебним возом.

8.) Кад је вагон напуњен, затвориће се катанцем и бломбом.

9.) Одбијачи на вагону морају бити потпуно исправни—федерирани; вагон потпуно исправан.

10.) До вагона са барутом или експлозивом морају се поставити најмање два вагона који не садрже запаљивих предмета као што су: кучина, алкохол, бензин, вуна, сено, слама, сува дрва итд.

11.) Сваки се вагон са барутом или експлозивом мора спроводити са једним оружаним спроводником, који је упуњен како ће спроводити вагон са експлозивом.

12.) Шеф станице са које се одашиље вагон са барутом или експлозивом мора се известити 24 сата унапред тако, да би могао да направи места за вагон тамо, где нема много саобраћаја нити друге робе на прузи. Спроводник мора чувати вагон за време док је на станици.

Сваки шеф станице мора известити суседну станицу пре него што се крене воз са барутом или експлозивом до његове станице. Возовођа мора бити обавештен да има вагон са барутом или експлозивом.

Овај вагон мора бити што даље од локомотиве и на репу воза како варнице неби упалиле барут или експлозив а нарочито прашину, која и при најбољем паковању кашто испадне из сандука.

Чим вагон дође на станицу мора се сместити што даље од пруге којом ће проћи други возови. Ако воз стоји дуже на једној станици, спроводник тражи помоћ за чување вагона од команданта станице или шефа станице и не дозвољава да се нико приближи вагону са ватром, цигаром, и др. зап. предметима. У сваком случају чим воз стане спроводник долази до вагона и чува га.

14.) За истовар из вагона и смештај у магацин важе иста правила као и за утовар.

14. На пругама где постоје само мешовити возови са путницима може се транспортовати у засебном вагону до

100 (сто) кгр. барута или експлозива, само се вагон мора одвојити са најмање 5 вагона од вагона са путницима.

15.) Маневровање се мора вршити најпажљивије тако да не удара јако вагон о вагон. Локомотива мора бити одвојена од вагона са барутом експлозивом најмање са 10 вагона. За време манервовања несме се ватра у огњишту подстакивати.

2.) *Да се избегне загревање барућа или експлозива за време транспорта.*

У летњим врућим данима треба избегавати да остану вагони са барутима или експлозивима на сунцу, јер се лако загреје барут или експлозив и на температури од 60°C. А на овој температури почињу поједини барути или експлозиви да се распадају а нарочито динамит.

Да би се ово избегло треба обелити кречем или фарбом вагоне и транспортовати што брже. Лети се препоручује транспорт нестабилних барута или експлозива у вагонима за месо.

У вагону мора бити вентилације. Добро је попрскати вагон на појединим станицама хладном водом. Вода не сме ући у вагон.

Вагоне треба тако удесити да не продиру сунчани зраци директно на сандуке од барута и експлозива а нарочито на баруте и експлозиве спаковане у металне сандуке.

IV. Чување експлозива по магацинима

Магацини за баруте, експлозиве и муницију треба да одговоре свима условима како би се избегли несретни случајеви при чувању барута и експлозива, њиховом утовару и истовару из магацина. Барути и експлозиви у магацинима не треба да буду изложени никаквом:

- 1.) Потресу, удару, трењу (механичкој енергији);
- 2.) Топлоти и јаком загревању;
- 3.) Морају бити сачувани од светлости;
- 4.) Магацини морају имати громобране а поред тога препоручује се да се постави у близини изван магацина једн јачи громобран него што је на магацину. Никакве жице нити пак електрично осветлење не сме бити у магацину.

5.) У магацину мора бити највећи ред и чистоћа: Не сме бити влажно, мора бити вентилације и т. д. Посебна правила за магацине са барутом експлозивима и уопште муницијом следећа су:

А. Конструкција магацина.

Магацин мора бити сазидан солидно и од материјала који не гори и који није спроводник топлоте. На зидовима мора имати отвора за вентилацију.

Патос магацина мора бити солидан, издигнут толико од земље да ваздух лако циркулише под патосом. Сваки квадратни метар патоса несме се оптеретити више од 50% јачине патоса. Мора бити крупним словима исписано на зиду са којом се тежином може оптеретити патос.

Врата морају бити од дрвета и снабдевена добром бравом.

Ексери морају бити утиснути увек за 2 см. Глава од ексера мора бити покривена мастиком или фарбом.

Прозори морају бити од мат стакла. Унутра снабдевени мрежом од жица. Прозори морају бити тако удешени, да их стражар може и споља лако отворити по лепом времену.

Кров треба да буде од таквог материјала да тешко спроводи топлоту: бело офарбан блех испод кога дрвени кров. Кров мора имати отворе за вентилацију кроз које не може ући киша у магацин.

Патос треба да је асфалтиран или од јаког дрвета. Нарочиту пажњу обратити на израду патоса. Даске морају бити тако састављене да између њих не може западати прашина. Унутрашњи зидови морају бити обојени бело. Сви делови од жељеза морају бити обавијени, како се неби произвеле варнице при случајном удару.

Сваки магацин мора бити снабдевен добрим олуцима за одвођење кише. Спроводнике од громобрана треба контролисати сваких 6 месеца у погледу отпора.

Магацини треба да су опкољени јаким зидом или грудобраном висине крова магацина.

На 40 мет. од магацина треба удаљити све предмете, који могу да се запале: лишће од дрвећа, дрва, сено, слама, и т. д.

Нарочито лети удаљити кошену траву од магацина да се не запали. У близини магацина имати увек воде.

Б. Ушовар, исшовар и рад у магацину изложен је у транспорту експлозива.

Поред тога не смеју се вршити никакве поправке у магацину пре него што се испразни магацин.

У магацину се не сме ништа радити. Једино је дозвољено да се у магацин унесе и изнесе на рукама или нарочитим колицима суд са барутом експлозивом или муницијом.

У магацине се може улазити само по дану. Судови са барутом или експлозивом морају бити у реду, добро утврђени на патосу и могу се дизати највише за 1.60 мтр. од патоса. Између сваког реда судова оставља се простор од 0.70 мтр. за пролаз.

У магацину не сме се оставити ништа друго до судови са једноименим барућима и експлозивима или са иском врском муниције.

Алати и други предмети који се употребљавају за одржавање магацина у исправности могу бити само од дрвета, бакра или месинга.

Кад се хоће да отвори неки суд са барутом или експлозивом ради прегледа или у ком другом циљу, мора се изнети ван магацина.

В. Провешравање магацина.

Као што смо напоменули, поједини се барути и експлозиви кваре на великој врућини и развијају гасове, који утичу на још непокварен барут и експлозив.

Научно је доказано, да поједини барути и експлозиви двапут мање трају (живе) на температурама за 5°C вишим. Тако на пр. ако барут траје (остане непокварен) на 25°C 40. година, на 30°C остаће непокварен 20 год. на 35°C 10 година, на 40°C 5 година, на 45°C 2—5 год. и т. д.

Зато је потребно по великим врућинама држати магацине затворене и кад њадне температура отвориши прозоре сјоља да се расхладе.

Добро је засадити око магацина на 10 мтр. дрвеће. Пошто и влага утиче рђаво на трајање барута и експлозива не треба магацине држати отворене по влажном и магловитом времену.

Све што је речено за баруте и експлозиве важи и за муницију, јер у њој има и барута и муниције а нарочито упаљача.

Потпуковник Мил. Г. Обрадовић.

НОВОСТИ И БЕЛЕШКЕ

I. Из ратног искуства

Борба на коти 550. 1913. године (Из мојих сећања). — Ноћ 15/16. јуна била је лепа, мека и топла као срце мајчино. — Хладовинасти поветарац пиркао је из хладова Осогова и Пљачкавице; небо је било осуто звездама; беласали се шатори у провидном сутону, а код 12. пука, који је славио своју славу, музика је свирала увертиру „Освећено Косово“.

Баш те ноћи 1913. године, напали су нас Бугари. — Прво се чуо појединачни прасак пушака, а за тим чешћи и чешћи, прекидан и опет понављан, и тако је трајало све до зоре. — А кад је сунце грануло, Жежево поље и Злетовска река били су окићени цвећем бугарских шрапнела. — Разјарени бугарски „лев“ — режећи јурио је напред, док је крвава река наших рањеника текла вијугавим путевима ка *Куманову* слави наших дана од Косова до данас.

Тако је прошао 16. јуни, такав је био и 17. — Бугари су нападали, ми смо оступали, али горко, тешко, бранећи сваку стопу, корак по корак.

Кажу, да је 17. јуна у вече, командант IV бугарске армије известио главну квартиру: „Немам резерве, циљ није постигнут“.

Кажу, да је ђенерал Терзић те исте вечери на питање армијске команде одговорио: „ја мислим да нападам“.

И сутра 18. јуна, када је сура шајкача пошла у напад, у подне рањени бугарски „лев“, штекћући почео је да бега, док је двоглави орао раширених крила крстарио изнад главе наших ратника и кликтао „напред“.

— Тога је дана добијена битка на Злетовској реци и Брегалници, тога је дана уништена уображена хегемонија Бугара на Балкану, тога је дана уништена и легенда о Балканским Јапанцима, а изнад њих се истакли они мали и незнани Срби, који су ћутали и радили, трпели и чекали.

Нека ми је дозвољено, да из својих сећања извадим оно што ме сећа свих рана и крви, свих мртвих и рањених, свих знаних и незнаних, који као светле сени посећују ову земљу, у којој се још чује глас: „Братство са Бугарима“.

И ја се сећам:

XI пук I позива био је у резерви на Асаници. Командант је добио наређења да дивизија 18. јуна има да напада и заузме Дренек, а пук је у првом борбеном реду.

И у праскозорје 18. јуна, као змије танке и вијугаве, кретале се колоне у правцу непријатељског положаја. Јутро је било пуно паре, тмурно и тешко. Ражана и пшенична поља отежавала су кретање, а запара се осећала пре, но што је сунце иза тамних летњих облака показало свој црвени котур.

На висовима се оцртавали бугарски ровови, и баш кад је пук имао да пређе један поток, један расцветани бугарски шрапнел прште изнад наших глава, а њему је следовао други, трећи и не знам који.

Из моје чете паде неколико војника, а цео ред средца и без команде потрча напред. — Од оних што падоше, двојица се подигоше, па и сами потрчаше за нама, док је од оних осталих, један бауљао и привлачио се једном камену.

Једно Циганче, рекрут, лежећи огребао се на остругу и видећи крваву руку, поче да кука да је рањен.

Улепљене косе, задихани, раширених ноздрва, зауставили смо се на гребену првог ватреног положаја и војници без команде, љутито отворише ватру.

Дан је освајао. — Стрелци су већ ушли у пушчану ватру, а са Црнога Врха кашљући проговорила је наша градска батерија. — Почело је да ври. Митраљеци су изводили своју бојну песму, пушке су секундирале а као њихов интермецо артиљерија је упадала. — Ово је био пролог једне велике трагедије, која је добила свој епилог после пет година.

Сунце се издигло изнад копља, врелина је притискивала, зној је капао, и баш када је отпочело пребацивање и покрет напред, пук је добио наређење да напада не на Дренек, већ на коту 550.

У армијској заповести стоји: „Лево крило Дринске дивизије не успева, — потпомогните га нападом на коту 550“.

И зајапурених лица и официри и војници, окрећући леђа Дренеку, кренули су се ка коти 550.

Анри Барби у својој књизи „Битка на Брегалници“, врло лепо примећује, да је у овој битци, напосе, на Злетовској реци, била битку историја српскога народа, и ми смо морали победити. Јер поред пука Карађорђевог борио се пук Књаза

Михаила, а поред пука Краља Милана борио се пук Престоноследника Александра. — Сени са Косова оличене у пуку Обилића, дошле су са славом Цара Душана. — Ја мислим да су ту биле и авети са Марице и Девола.

Дренек је пао у 11 часова пре подне, а кота 550 још је била у бугарским рукама.

Три пута је јуриш 11. пука одбијен; три пута је понављан. — Преполовљени, заморени, проређени, стрелци су остали позади карпи и пуцали ретко и уморно.

Само су се још чули митраљеви капетана Лукића.

Један командант батаљона рањен, шест официра погинуло, о осталима се и не зна. И кад је четврти јуриш требао да почне, командант пука приведе резерву и сам са ађутантом, гологлав, са револвером у руци, страшан као јунак из старих прича, уђе у стрељачки строј.

— Где је командант? — упита.

— Рањен!

— Командир?

— Погинуо!

— Водници?

— Рањени и погинули!

— Ко је најстарији?

— Ја! рече један поднаредник.

— Крени чету напред!

— Разумем! — и поднаредник крете чету.

Сунце је већ било на зениту, кад је капетан Душан Ђорђевић отпевао своју последњу песму „Хајд' сад напред браћо“, и онда кад је смртно погођен пао, наши су изашли на коту 550, а неуређене гомилице Бугара, одступале су преко Злетова.

*

Дан је био на смирају. — Велике сенке ретких дрвета оцртавале су се на прашљивим пољима наше Македоније; оморина је попуштала, пуцање пушака престајало је, а топови су већ давно умукли.

Из душа наших, после борбе, изашао је сваки страх и сласт живота осећала се код сваког и сваки је на душак пио. — Умор се заборавио. Поред мртвог бугарског војника седео је Шумадинац и љуштио краставац, који је убрао кад је прелазио Злетово, можда баш онда када му је друг погинуо. Један официр са марамчетом пуним зелених шљива, које му је војник место вечере донео, са пуно хвала говорио је о том посилном, његовој вредноћи и верности.

Један рањени рекрут, са привезаном руком, не може да се одвоји од старијег брата, који га хвали како се храбро

борио и поручује му шта ће да каже кад стигне дома.

— И сви су весели. — И командант који прима заповест за сутрашњи рад; и они официри што леже на једном бугарском шињелу и играју санса „пару штих“.

И Пашона армуникаш, који је из позадине дошао да се види на положају, — и сви. — А позади једног жбуна, на положају, један каплар удешава на фрули неку арију, која га сећа његових шумадијских лугова.

И у том времену, на шаторском крилу снели су умирућег капетана Душана Ђорђевића. Мртви су купљени, а рањени се преносили, а доле у јарузи, старачким гласом, певао је поп Маша из Вел. Пчелица погребну песму над мртвим телом мајора Туфегџића и капетана Милутина Милосављевића, и његов је глас чудно одјекивао у жагору веселих војника, на одмору, после страшне борбе и лепе победе.

Мајор **Сава Витошировић.**

Везани балони у операцијама 1918. године код Немаца. — Јануара месеца 1918. године решила је немачка врховна команда, да нападне Енглезе у другој половини марта на простору између Ла Фера и Араса. У овоме циљу, поред 2. армије, која је била на фронту, доведене су за напад и 17. и 18. армија.

Поред осталих огромних припрема за ову офанзиву, прикупљени су били аеронаутички официри са свију ратишта у Намиру, где су имали да измене мисли према дотадањим искуствима о употреби балона у тактичком и техничком погледу у покретној војни. Балон је у рововској војни био искључиво орган артиљерије, за осматрање њеног дејства, док у покретној војни преовлађују чисто тактички задатци.

На овим конференцијама дошло се до следећих закључака:

1) *Организација балонских јединица.* Борбена јединица балонске трупе је вод, који треба тако организовати, да може непосредно пратити пешадију у наступању, ван путева, преко терена разривеног левцима граната, а с друге стране, да има код себе потребна средства за рад, те да буде мање зависан од дотура из позадине. Према томе вод треба да има два дела: сам балон, утврђен на ваљку, који се креће преко поља, и бојну комору, која се креће друмом. Ваљак се може заменити којим трактером. Бојна комора треба да има коњска кола, која носе флаше са гасом за пуњење балона, те да би вод могао данима да издржи без дотура гаса из позадине.

Два оваква вода образују балонско одељење, које се придаје свакој нападној дивизији.

2) *Обука људства*. — Балонска послуга, поред чисто стручне обуке, треба да је навикнута на тешке напоре на маршу, на савлађивање препрека разних врста; она треба да је извежбана у постављању телефонских спроводника, у брзом уређењу станица за дизање балона, у преносу балона у равници и по брдовитим крајевима. У колико је боље изведена обука у овоме правцу, у толико се повећава борбена вредност балона.

3) *Средства за везу*. — Ова су средства неопходно потребна, јер је без њих илузорно и најбоље осматрање, пошто се не може саопштити и искористити.

Балонски вод је везан телефоном са местима команданата: дивизије, артиљерије, дугачке тешке артиљерије и са штабом балонског одељења. Ако нема телефона или се он поквари, употребљава се безжична телеграфија, ордонанси пешке или на коњу, велосипедисте, мотоциклисте, путнички аутомобили, оптичка телеграфија и голуби писмоноше. Сем тога један официр из балонског одељења придаје се дивизијском штабу са задатком: да прима балонске извештаје и подноси их начелнику дивизијског ђенералштаба и команданту артиљерије, као и обратно: прима наређења из дивизијског штаба и шаље их балонском одељењу; потом он се стара, да балони буду увек обавештени о општој ситуацији и водирачуна уопште о што успешнијем искоришћењу балона.

4) *Употреба балона у напад*. — Пре почетка напада привуку се балони што ближе полазним рововима за напад и обично у току ноћи, уочи напада, диже се један по један у тишини.

У току напада задатак је балона да прати непосредно пешадију и осматрач из балонске корпе има да јавља телефоном:

- 1) дејство сопствене артиљеријске ватре;
- 2) место првих својих стрељачких стројева, које се обележава светлећим сигнаlima;
- 3) простор који непријатељ не туче довољно и у коме се могу кретати своје резерве;
- 4) спремљене непријатељске противнападе, које треба сопствена артиљерија да растури;
- 5) помоћ, коју тражи пешадија од артиљерије при наступању;
- 6) непријатељски артиљеријски положај и излазак нових непријатељских батерија;

7) појачања, која стижу непријатељу, односно одступање истог с положаја и т. д.

Сваки балон има нарочите своје батерије, којима он јавља ове податке и које се одмах ангажују. У овоме циљу балон треба да буде у сталној телефонској вези са овим батеријама.

Примери:

1) Битка код Араса и Ла Фера у марту 1918. год.

Према закључцима на конференцијама у Намиру Немци су врло успешно искористили балоне у операцијама 1918. год. а нарочито у овој битци, где је произведено изненађење, те и одбрана од ових балона није била припремљена. Доцније су ови балони имали јаче губитке; тако, код 17. немачке армије оборено је од противничке артиљерије 100%.

Колико је у овоме времену цењена важност ових балона код Немаца и колико се очекивало од њих, може се видети по овоме:

Један ђенералштабни официр у штабу дивизије стално је пратио на карти места појединих балона;

Дивизијски штаб је слао по 6—10 ордонанаса на коњима балонским одељењима, да би се што сигурније добили извештаји, мада је била оскудица у ордонансима коњаницама;

Балонским водовима су придавати и пионири да им помогну при савлађивању препрека у кретању.

„Дељи Хроникл“ се пак са супротне стране овако изражава о раду ових балона:

„Време је за Немце у овој офанзиви на жалост повољно. Јасно осветљење дозвољава многим везаним балонима изврсно осматрање. Изгледа да овој околности треба приписати изванредно дејство непријатељске артиљерије“.

Сама пак немачка пешадија осећала је јаку помоћ од ових балона, те их је добровољно сама помагала, кад год би они застали у кретању и одавала им је захвално признање на услугама у борби.

2) Битка западно и сев. западно од Љиља у априлу 1918. год.

Прва три дана битке атмосферске прилике су биле неповољне за осматрање из балона, те су операције извођене споро и пешадија је с муком пузила кроз глибав терен у Фландрији. 12. априла се време пролепшало и одмах се јако осетило дејство осматрача из балона, који су једини од свих осталих извиђачких органа послали овога дана тачне извештаје о непријатељском артиљеријском положају, о саобраћају иза њега и о наступању немачке пешадије. У овој битци су често прекидане телефонске везе, те су с употреб-

љавали за пренос извештаја ордонанси пешке и на коњима.

3) *Битка код Соасона и Ремса, крајем маја 1918 год.* Овде су балони такође врло добро искоришћени. Нарочита је пажња обраћена средствима за везу, те је брижљиво спремљена телефонска и оптичка веза. Помоћу осматрача из балона тешка артиљерија је ометала саобраћај на комуникацијама а поједине батерије су ућуткале многа митраљеска гнезда, те олакшале наступање немачке пешадије.

30. маја јавио је један балон са друма: Плоази — Шоден, о непријатељској коњици, која се развијала ка Шоделу, затим о промени њеног правца кретања и прикупљању исте за напад. Исти овај балон је посматрао затим приближавање ескадрона за напад и растурање њихово ватром хаубичких немачких батерија.

Следећег дана открио је један други осматрач из балона 5 батерија, које су задржавале наступање пешадије и које су брзо ућуткане; потом је он јавио о одступању непријатеља, но одмах затим је био оборен од стране једног аероплана. Напади аероплана на балоне у току ових бојева били су све многобројнији и жешћи; 5. јуна су оборена четири балона.

Нагло наступање предњих делова пореметило је телефонске везе балона, те су употребљавани голуби писмоноше за везу.

4) Последња нападна битка немачка била је средином јула, с обе стране Ремса, на Марни и у Шампањи.

Балони 7., 1. и 3. армије пратили су непосредно пешадију. Балонски осматрачи код 7. армије јавили су о снажној непријатељској артиљерији, распоређеној по дубини иза другог положаја и потврдише, да постоји и ова, јако отпорна линија.

Балонски видови 1. и 3. армије били су предмет јаких аеропланских напада; но не обзирући се на ово балони су успешно вршили своју задаћу у садејству са артиљеријом, последица чега су биле многе експлозије и пожари код непријатеља. 15. јула, на пример, балони 3. армије, у пркос јаком ветру, регулисали су 60 гађања артиљеријом и открили су 189 непријатељских батерија у дејству. X.

Далекометни топ „Берта“. — Ово чудо од топа, које је у Паризу 23. марта 1917. године задало онакав страх, јесте последње дело немачке оружне индустрије. О њему је и данас шира јавност мало обавештена. Што се ипак и после закљученог мира свет о њему јако интересује, сасвим је разумљиво, јер је то природно, да се мора човек бар у неко-

лико да упозна са подацима таквога једног топа. Што се пак тако доцкан о механичким условима гађања сазнало и конструктивним путем ово гађање извело, треба тражити узрока и повода у томе, што балистичка дата и формуле још не беху јасни и што је атмосфера, која се налази око земље, а нарочито различите густине ваздуха у појединим ваздушним слојевима, имала утицаја на зрно. Тек дакле у рату случај и практични опит науке показали су право стање ствари.

Опитом се доказало, да се при елевационом углу од 50° могла постићи много већа даљина терања. Објашњења налазимо у томе, што су зрна избачена са великом елевацијом допрла врло брзо у ваздушне слојеве незнатне густине, па шта више тако рећи у безваздушни простор. Услед овога је сасвим природно, што је противство ваздуха као компонента путања сасвим отпала, јер је у безваздушном простору противство тако рећи равно нули. Из овога се пак јасно да закључити, да се највећа даљина терања може достићи, кад се елевациони угао изабере тако, да зрно улази у скоро безваздушни простор тако, да је од тога момента путања облика параболе. Зона пак приближног безваздушног простора налази се на 50 км. над земљом.

Удаљење овога топа, што је гађао Париз, било је 128 км. На овоме месту елевациони угао гађања био је 50° . Теме путање лежало је од прилике над пределом код Нантајла и на 40 км над земљином површином. Почетна брзина била је 1500 мет. Цев топа била је 100 калибара ($L/100$) што значи, да је била дуга око 20 м., јер је калибар износио 21 см. Да прође зрно кроз цев требало је $\frac{1}{2}$ секунда, а до циља, (у овом случају до Париза) летело је око 3 минута. Као последица овако особито дугог летења зрна била је и та, што се при нишањењу морало водити рачуна о окретању земље и имати у виду за оваку велику даљину гађања и саму кривину земљине површине, због чега се морало узети, да је циљ био за $1\frac{1}{2}$ километар испод хоризонталне линије, повучене кроз место, где је био постављен топ.

По француским подацима оваквих је топова било 3 и то на северној падини Mont de Joie (северо-западно од Стéру-а) дакле само 10 км позади Сигфридовога положаја а на растојању од по 800 метара у бетонираним просторима. Они су се наслањали помоћу жељезничког крака на пругу Laon—La Fére а били су најбрижљивије маскирани против аеропланског извиђања. Да би се спречило Французима да утврде помоћу разних справа за мерење светлости и звука као и помоћу сеизмографа где су места топовска, Немци су против тога применили разна помоћна средства у циљу опрезности

и мере сигурности. Тако, они су сољу, коју су придавали баруту, угушивали светлост и ватру, или су топове обвијали магличастим димом отварајући у исто време ватру из више батерија, које су биле постављене близу једна поред друге и т. д.

Па и поред свих примењених средстава француским авијатичарима није испало за руком да ове топове униште бомбама. Тврђења пак, да су ови топови пали Французима у руке, како Немци наводе, нису правилна и истинита.

Пуковник **Никола Аранђеловић.**

Праћење пешадије артиљеријом. — О овом француском материјалу, употребљеном у рату, износе се ови податци у стручној штампи:

Топ кал. 75 не одговара идеалу топа за праћење пешадије. Врло је гломазан, не пролази свуда, јасно се види, биће пронађен одмах првим метцима. Сем тога путања му је сувише ниска за захтеве који му се стављају.

Топ кал. 65.. брдски, одговара свима захтевима. Они који су пратили алпинске маневре, знају да пролази свуда, било по друмовима, било демонтиран и ношен на рукама. Његов је шрапнел врло силан; путања зрна, виша него код топа 75, допушта му маскирано гађање. Врло је мало видан и мазге се могу са њиме приближити пешадији више него ли топ са запрегом.

Према томе: треба пешадији дати вод од „65“ на пук. Смањити барутно пуњење остављајући ипак довољно количине за домет од 2000 м. и више. (Данас до 7 км.) Олакшати топ, а пре свега лафет тако, да ручне муниције не буде потребно више од 100 кг.; смањивање пуњења допустиће то.

Најзад, желети је да овај топ, овако олакшан, замени онај „од 37“, као и мерзере за праћење пешадије, које последње превазилази у сваком погледу.

(France Mil.)

II. Из организације војсака

ЕНГЛЕСКА

Војска, наука, индустрија: Министарство за научна и индустријска истраживања. — При преустројству војске, које је предузето после рата, команда британске војске отворила је широм врата индустријским и научним истраживањима, која би могла бити корисна за усавршавање војске.

Ради тога се у војним комитетима приступило позајмици грађанских техничких и научних снага, те се и у томе прибегло понова управо снази народа. Од комитета, који су се овим путем снабдели, ваља истаћи ове: управа хемијских ратних средстава, комисија за хем. истраживање, комисија за огледе тенковима, комисија за усавршавање електричних средстава (телеграф итд.), интендантурски комитети за војску, морнарицу, ваздухопловство и војно-грађанске гране. — Грађански органи су, у осталом, груписани у једно нарочито министарство: *министарство научног и индустријског истраживања* (са одељењима за: хемију, механику, физику, радиографију итд.) Са овим министарством војска, као што се и из досадањег види, одржава најтешње везе, ради чега постоји један нарочити одсек у том министарству, који општи са истим одсеком министарства војног. Оваке одсеке (за одржавање везе са тим новим министарством) има у осталом и свако друго министарство краљевине. Интересантно је, да у том новом министарству има поред 152 грађанска сгручњака и 11 војних лица, узетих директно из војске.¹⁾

Стручна (занатлијска) и грађанска обука у војсци. — У британској војсци води се брижљиво старање и о професионалном и грађанском обучавању војника, чиме она хоће да врати нацији ону помоћ и услугу, коју од ове добива. То је, у осталом, међусобни однос, слагање оба фактора народног опстанка. Јер се већ у току рата опазило, колико је лакше у војсци употребити оне елементе који су већ у грађанству стекли извесне способности. Сада бива и обратно: војска даје народу лица савршенија и за грађанске позиве. (У јунској свесци Ратника, стр. 117—120, ми смо већ указали на везу која постоји у Енглеској између војске и науке, официрског кора и универзитета).

Краљевом уредбом од 1920. г. основан је „војно-васпитни кор“ (Army Educational Corps), чији су чланови, — официри, офиц. приправници, подофицири, — спремани у војним школама. Ове школе дају сталне војне наставнике, који у миру и рату иду са трупом, уз војску, — у миру ради руковања обуком, у рату ради одржавања морала и пожртвовања. Сваки батаљон има, у резервном стању, по једног официра и подофицира наставника из војно-васпитног кора. Батаљони у

¹⁾ Ово министарство, у осталом, није тако ново. Основано је још 1915., у току рата, као одељење (scientific and industrial Research Department) у опсегу једног комитета, па је 1916. постало независном струком. Године 1918. основан је у њему нарочити војно-физички одсек, који између осталог ради и на ваздухопловству.

колонијама и иностранству имају сем тога још и једног приправника. У бригадним и вишим штабовима постоје официри са задатком да врше надзор а специјално да олакшају рад занатлијско индустријским курсевима. Ови курсеви издају сведоџбе 3., 2. и 1. класе и сведоџбу специјалну. Ова последња има вредност матуре, и оспособљава војника за упис на универзитет. Овим је створена нова веза између овог и војске. Сем тога уредба тражи, да се стварају индустријско-занатлијске радионице и научне лабораторије, зашто не треба пропустити ниједну згодну прилику.

(Rev. Mil. Fr.)

СЕВЕРНА АМЕРИКА

Дрвеће као антене за бежичну телеграфију. — Генерал американских телеграфских трупа, George O Squier, вршио је покушаје, да дрвеће искористи као антене. У том циљу он је за време великог светског рата у Сједињеним Северо-америчким Државама уредио више станица са антенама по дрвећу, Том приликом успео је, да ухвати вести са бежичних станица у Науену, Лиону, Паризу и Полду.

Дрво је за антену корисно на овај начин:

На две трећине његове висине он је избушио једну рупу, у њу је утиснуо један метални (бакарни) штифт, који је једном бакарном жицом везао за пријемни апарат. Да би функција ове антене била што боља и трајнија употребљено је шест оваквих штифтова који су сви били везани за ону жицу, што је спојена за пријемни апарат. На овај је начин повећана моћ примања и сигурност њена.

При овоме дрвеће је вршило просто улогу металних антена. Овакве антене горе су примале дању него ноћу а по чистом времену боље него по магли. Суседно дрвеће није утицало на ове дрвене антене. Једно дрво у сред шуме као антена понашало се исто тако као да око њега није било ни једног дрвета.

Дрвеће са лишћем показивало се осетљивије него оно без лишћа. Дрвеће умртвљено, тј. које се осушило, није се могло употребити за антену.

Генерал Squier покушао је да помоћу оваквих антена врши и слање телеграма. Шта више успео је да врши телефонисање без жица.

Н. А,

Радиотелеграфна на аутомобилу. — Америчко сигнално одељење за време рата имало је и два аутомобила за бежичну телеграфију, који су одлично вршили своју намењену улогу. Тип 1, тако звани дивизијски бежични телеграф на

аутомобилу, престављао је једна мања аутомобилска кола, која су имала једну мању динамо-машину за наизменичну струју од 1 киловата. Ова динамо-машина била је везана за мотор аутомобила. На овоме аутомобилу био је и један рефлектор за сигнаписање. Целокупна тежина аутомобила износила је 2250 килограма. Послуга његова састојала се из 7 људи. Катарка бежичне станице била је висока 18 метара а могла се подићи за 5 минута. Даљина домета при телеграфисању износила је 150 километара а при повољном времену до 240 километара.

Тип 2 била је армијска бежична станица на аутомобилу, који је био тежи, а домет станице већи. Н. А.

БЕЛГИЈА

Кратак опис блиндираних аутомобила и њихова тактичка улога. — Блиндирани аутомобили, као и блиндирани жељезнички возови у прошлом рату 1914—18 доста су употребљавани.

Изгледа да су од свих држава Белгијанци имали најбољу организацију панцирних или тако званих блиндираних аутомобила.

Задатак им се састоји у томе, што се они појединачно или по два и више њих придају коњичким или пешадијским јединицама као помоћни органи. Више њих састављени у једну целину чине самосталне јединице. Као такве оне су способне да и на већим одстојањима и без помоћи других родова војске изводе задатке у циљу извиђања, или борбе, или кварења појединих техничких објеката: мостова, вијадуката, жељезничке пруге и т. д.

Ове самосталне јединице имају аутомобиле као чисто борбене јединице, као осматрачка кола, помоћна кола, као и амбулантна. Поред тога оне су попуњене велосипедистима и мотоциклистима.

Код Белгијанаца за време рата били су образовани аутомобилски корпуси са овом формацијом: 10 борбених кола, 3 официрска осматрачка кола, 1 покретна радионица, 2 муницијска кола, 3 помоћна кола и једна амбулантна.

Сваки корпус делио се на два одељења, од којих је свако имало половину борбених возова, муницијских и помоћних кола као и половину бицикла и мотоцикла. Сваки део добио је по један осматрачки аутомобил. Остала осматрачка кола стајала су на расположењу штаба.

Болница и радионица биле су заједничке. Посада је бројала укупно 100 људи. Јачина целога корпуса, људи и официра,

износила је преко 200 људи. Људство је бирано са највећом брижљивошћу у погледу на његове стручности.

Аутомобилска кола била су са моторима четвороцилиндричним и са 18 и 20 PS. Точкови су имали паоце од жица. Ради лакше замене употребљавала се само једна врста гума и обруча. Задњи точкови аутомобила имали су дупле гуме.

Борбена кола имала су једно оклопљено одељење ојачано са 5 мм. челичном плочом. Ово одељење имало је над седиштем шофера повијен кров. Послужиоци су морали да ускачу у кола преко бочних страна, пошто није било никаквих врата.

Наоружање им је било 2 топа калибра 40 мм. Они су намештени на челичној платформи, која је покретљива, те је дејство топа било могуће у свима правцима. Поред тога по 1 митраљез налазио се изнад једнога топа. Он се може сам окретати и дејствовати бочно, док топ испод њега дејствује у сасвим другу страну.

Оклоп с предње стране има један продор, кроз који је шофер могао гледати. На боковима кола су два отвора за осматрање са огледалима тако, да би се могла видети и она просторија која је пређена. Кола имају два седишта за терације и два пара педала. Механизам за управљање налази се на средини тако, да резервни шофер може заменити одмах рањенога шофера и да при том не губи у времену.

Мотор је спреда и са стране покривен челичним плочама а само је озго незаштићен. На систему механизма за хлађење има шест правоуглих отвора, који су заклоњени челичним плочама одвојеним за три до пет см. што и чини, да се са два вентилатора добија што веће расхлађивање. Бензин, зејтин, резервни делови и алат носе се на разним местима у колима. Рефлектори се осветљавају помоћу акумулатора. Но ипак се носи и ацетиленска лампа као резерва.

Осматрачка су кола скоро овако исто оклопљена, но она се разликују од борбених у томе што су подељена у 3 одељка. У првом одељку седе шофер и његов помоћник, који су обојица споља заштићени. Други ужи одељак, који је такође оклопљен, може примити два човека. Он је покривен купастим сводом, чији су бокови снабдевени отворима за осматрање у виду шалона и при том тако удешени, да су отвори, кроз које се не гледа, затворени. Водни официр и његов помоћник осматрају из те куле помоћу перископа, карте и компаса. Задње одељење није оклопљено и оно може примити 4 човека. Овде је и официрски пртљаг.

Кола за покретну радионицу престављају један обичан теретни аутомобил, који је остраг отворен. У њему је: 1 машина за бушење, што се окреће ногом, ковачница, наковањ,

потпун комплет бургија и остали алат. Једна велика тезга заузима једну страну кола. Алат се носи у јаким сандуцима, који се могу извадити из кола, чим се она покваре.

Муницијска кола имају исту опрему као и теретна.

Само су помоћни возови нешто другојачији. То су обична теретна аутомобилска кола подељена унутра на одељења, да би се у њима могли сместити цилиндрични судови са бензином. Поред тога има и нарочита места за канте са зејтином као и нарочите полице за резервне точкове. На доњем делу са обе стране имају 6 сандука са вратима, која се могу и споља отворати. Разни потребни делови тако су унутра поређани, да се могу лако наћи и узети.

Напад са борбеним аутомобилима изводи се на тај начин, што се прво пошљу велосипедисти или мотоциклисти, да извиде и утврде јачину непријатеља и његове положаје, а нарочито да се упознају са конструкцијом пута и вештачких објеката као и са солидношћу њихове израде. Тешка кола остају позади. Чим мотоциклисти донесу извештај о извиђању, борбени аутомобили ступају у дејство. Напад се обично изводи у ешелонском распореду на тај начин, што један воз иде десно страном пута, други за њим на одстојању од 50 метара левом страном итд.

При рововској војни употреба ових блиндираних аутомобила је мала, но при одважним и смелим испадима или у повлачењу, ради заштите пешадијских маса што се повлаче, они могу учинити драгоцених услуга.

Овако једну лепу сјајну улогу извршили су немачки блиндирани аутомобили у походу кроз Влашку 1916. године. На пример: пошто је заузет кланац Сурдук, један се блиндирани аутомобил кренуо ка Вадени, где је отворио ватру на патроле. Источно и северно од Вадени Румуни су били заузети око утврђивања положаја. Блиндирани аутомобил изненадио је 1 батаљон пешадије, који је баш тада наилазио у маршевој колони. За нешто мање од једног минута а са одстојања са 100 метара аутомобил је са своја три митраљеза покосио овај батаљон, који је оставио 300 мртвих и 150 рњених на том месту а остатак батаљона се разбегао. Пошто је аутомобил прошао Вадени отворио је бочну ватру на радове и конструкције, одакле су се Румуни повукли на врат на нос.

Један други блиндирани аутомобил, пошто је прешао за 15 км. прве коњичке претходничке делове, дошао је у место Беука, где су била откривена кретања трупа на железници. Народ мислећи да је то руски аутомобил поче га житити цвећем нудећи послугу овога аутомобила чак и

пићем. У сред тога дочека у станицу улазе и 3 локомотиве.

Аутомобил сместа отвори на њих жестоку ватру из својих митраљеза. Народ румунски, увидевши ову превару, разбеже се на све стране, а локомотиве покушаше да побегну и поред претрпљенога квара. Но аутомобил стиже пре њих код Балачи, где поквари пругу испред самих машина.

3-ћи један блиндирани аутомобил, идући на 18 км. испред немачких трупа, допрео је до жељезничке пруге Оршава—Филијаше и успео да поруши све сигналне инсталације заробивши при том један румунски аутомобил.

Превео и средио

Пуковник **Никола Аранђеловић**.

ХОЛАНДСКА

Нов војни закон од 1922. — Овај закон, назван „Закон о војној обвези“ почео је да важи од 1. марта о. г. Односи се на војску (сувоземну) и морнарицу.

Рекрутовање (упис и преглед). — Сваког Холанђанина, у години, у којој се он 1. јануара налази у 19. години живота а седиште му је у Европи, председник дотичне општине уписује у обвезнике. У случају рата упис може да буде за једну годину раније. Уписнике прегледа ревизиона и суперревизиона комисија. Уписник, оглашен за неспособног, има по други пут да предстане идуће године.

Ослобођавања предвиђена су доста обилно: а) ако је један брат на року (опште узев само половина синова породице служи); б) ако је обвезник хранилац; в) ако је његово присуство незаменљиво у некој средини; г) ако врши извесне (наведене) дужности, нпр. у духовенству или на припреми за то; д) ако се са њим веже уговор; њ) ако код њега постоје изузетни случајеви.

Искључења из војске бивају у случајевима: а) ако је обвезник коначно осуђен одједном или у неколико махова на затвор преко 6 месеца било у земљи, било на страни; б) ако је већ искључен судском пресудом због нечасног дела; в) ако је дисциплинском казном уклоњен из војске.

Вучење коцке. — Сви способни приступају извлачењу коцке, изузев оне који су на дан извлачења били проглашени за неспособне.

Увршћивање. — Сви који су учествовали у вучењу коцке сматрају се да су одређени на службу у војсци или морнарици, изузев: неспособне, искључене и оне који имају „уговор“.

Од људи предвиђених за службу („сматраних да су одређени“ за то) највише 19.500 позивају се на редован рок као *редовни милицијски обвезници*; овом се броју додају они милицисти који су били одређени у претходној класи али који се нису одазвали до краја те године.

Сви се ови обвезници распоређују тако, да 1000 прелазе у морнарицу, остали у војску.

Обвезници предвиђени за службу али не узети у „редовне милицијске обвезнике“, распоређују се у *ванредне милицисте*. — Редовни обвезници се увршћују према реду како су коцку извукли почев од најнижег броја.

Активна служба. — Редовни милицијски обвезници одслужују: а) период обуке; б) вежбе; в) у случају или опасности рата или других ванредних прилика према позиву.

Ванредни обвезници служе активно само у времену рата, ратне опасности или ванредним приликама.

Период обуке траје:

А. У војсци: $5\frac{1}{2}$ месеца највише за трупе снабдевене коњима;

12 месеца код артиљерије неснабдевене коњима, код болничара (који се после више не позивају), код ваздухопловства;

18 месеца највише код коњице.

У некоњичким трупама обвезник, који је предвиђен за подофицира (изузев болничаре и ваздухопловце) служи 9 месеца.

Б. У морнарици: највише 8 месеца. — „Претходно вежбани“ у сувоземној војсци (*gréexercés*) задржавају се 4 месеца мање на редовном периоду обуке, дакле овај за њих износи свега $1\frac{1}{2}$ месеца, али само у оним родовима оружја у којима се то право искључиво даје. Као „претходно вежбани“ сматрају се они, који су пре редовног рока добровољно учествовали у вежбањима ландштурма (последње одбране) под постављеним условима и ако су постигли тражене успехе.

Вежбе. — Трајање највише 40 дана. У сувоземној војсци у два периода и то првих шест година по одслужењу рока. Болничари и ваздухопловци не позивају се на вежбе.

Превод у колоније. — Обвезници сувоземне војске преводе се у колоније само по свом пристанку. Маринци могу бити употребљени у служби ван Европе или у случају опасности рата. Они могу бити употребљени и у редовној служби с тим, да им се она ради тога не продужи.

Привремени ошћуси. — За све време док обвезници нису у активној служби, уживају „неограничено осуство“.

Исѝис. — Милицисти отпуштају се из војске: а) у 40. години ако су прости обвезници; б) у 45. години ако су подофицири; в) у 50. години ако су официри. — У случају рата, ратне опасности и ванредних прилика обвезници могу се и дуже задржати под заставом.

Мирнодопска формација војске према новом закону биће овака:

А. *Врховна команда* војске у Хагу.

Б. *Пешадија.* — Она има четири дивизије. Дивизијски штаб; 1 ђенералмајор командант, 1 ђенералштабни потпуковник или мајор као начелник штаба, 4 официра. — Седишта те четири дивизије: 1. Хан, 2. Арнхем, 3. Бреда, 4. Амерсфорт. — Сем тога:

8 бригада (2 на дивизију); свака бригада има: 1 штаб, 3 пеш. пука и 1 формацијску чету (за попуњавање кадрова и опште потребе),

2 јуришне школе,

1 наставни батаљон (за подофицире и официрске приправнике),

4 наставне чете за велосипедисте,

2 школе за резервне официре,

1 школу гађања,

1 гимнастичку школу.

Коњица: 1 штаб за род оружја,

2 хусарска пука по 4 ескадрона,

1 хусарски депо, у исто време еквитациона школа,

1 ремонтски депо,

1 школа за резервне официре.

Артиљерија: 1 штаб за род оружја,

4 бригаде пољске артиљерије по: 1 штаб и по 2 пука од по 3 „наставне“ батерије; 1 одељење коморе.

1 тешки арт. пук по 2 наставне батерије (армијска армијска артиљерија),

1 наставна батерија за подофицире официрске кандидате,

1 школа за рез. официре,

1 ремонтски арт. депо,

1 градско-арт. пук, (у Утрехту): 1 штаб, 4 наставне чете, 1 чета школе гађања, 1 формацијска чета (за попуњавање кадрова и спец. службе), 1 школа за рез. официре,

1 пук обалске артиљерије: 1 штаб, 2 наставна батаљона (на два разна места), 1 формацијска чета,

1 арт. школа гађања,

Артиљерија против ваздухопловства у Утрехту,

1 одељење коњичке артиљерије.

Инжињерија: 1 инж. штаб за целу војску,
1 пук од 3 наставна батаљона,
1 кор понтоњера и торпиљера: 1 штаб, 2 пон. чете, 1
торпиљерска чета.

Ваздухојловство: 1 секција (3 ескадриле).

Укујно.

80 пешадијских чета,
4 велосипедске чете,
8 ескадрона,
39 наставних батерија,
8 инжињерских чета,
3 понтоњерске и торпиљерске чете,
3 ескадриле.

Све су ове јединице искључиво наставне.

Обвезници се позивају под заставу у две партије. Прва четири месеца посвећују се јединачној обуци, остатак периода (1½ месец) посвећен је заједничким вежбама у логорима, у месецима јулу, августу и септембру.

Велике вежбе вршиће се и у месецу септембру. Постоји намера да се на овима прикупљају сваке друге године четири класе.

(Rev. Mil. Fr.)

РУСИЈА

Људске жртве у руском грађанском рату. — Бољшевички војни стручњак на ђеновској конференцији, А. Верховски, који је за време привремене руске владе био министар војни, саопштио је, шта је руски грађански рат стао људских жртава. Према његовом тврђењу у грађанском рату *пало је, било је рањено или умрло од зараза два милиона људи*; Стотине хиљада грађана, радника и сељака убијених од совјетске владе преко разних чета и револуционарних судова, очигледно нису урачунате. (Нису то биле само стотине хиљада).

Бољшевичка влада је међутим, према „Шлеским Новинама“ објавила *званичну листу о погубљенима* од 1917. на овамо. Погубљено је: 815.100 сељака, 192.250 радника, 355.250 интелектуалаца, 260.000 војника, 54.650 официра, 48.500 полицијских војника, 100.500 полицијских чиновника, 8.800 лекара, 6.775 учитеља (вероватно урачунати и професори), 12.950 велепоседника, **укупно 1,764.775 људи**, не само грађана, него поглавито *сељака, војника и радника*.

Пошто је ово на основу званичних података а по немачком изводу (M. W. Blatt), то се целини горњих бројева може без великих скрупула додати бар једна трећина. То би

значило да је овим путем страдало око 6 и по милиона људи, односно породица.

Бољшевички блеф. — Г. Ону, бивши руски дипломата, пишући у Temps-у о организацији бољшевизма и њеној фактичкој снази, назива целу бољшевичку опасност блефом. По њему Лењинова влада може свој опстанак продужавати само са два средства: 1) златном готовином државне царске банке и румунским златом, 2) од разних сопственика украденим дијамантима, златом и скупocenим предметима (и уметничким).

Од ове готовине, — од прилике 4 милијарде златних франака, — они одевају своје војнике и купују ратни материјал. Тиме плаћају своју спољну пропаганду, издржавају своје начелне пријатеље у Немачкој и у другим земљама. Плаћају комунистичку штампу скоро свуда; али свему има краја. Са финансијског гледишта бољшевичка готовина је утрошена и они могу постати за Европу опасни тек кад им Европа својевољно и понова стави на расположење новце.

Свуда се пита: како стоји са црвеном војском? Каква је то мистификација са шумом од милион и по бајонета? Пољска војска била је 1920. г. сасвим слаба па је ипак успела да за кратке две недеље одбије навалу црвених трупа према Варшави. Ђенерал Јуденић, који мал' те не заузео Петроград, борио се са 15.000 војника против 60.000 бољшевика. Ђенерал Дењикин, са 100.000 добрих војника и од прилике са толико исто резервиста слабог квалитета, потиснуо је преко 300.000 црвених војника до Орла, т.ј. скоро до у близину Москве. У таквим околностима нема се шта много говорити о црвеним војскама; оне највише ако могу да упадну у Пољску или Румунску, да тамо злостављају становништво, али се не могу ни тренутка борити против једне европске војске. Једном речи, црвева је војска један велики блеф, онако исто извештачен, као и т.зв. совјетска влада. Ова војска и ова влада имаће да се боре са несавладљивим тешкоћама, ако им Европа не притекне у помоћ. Према једној старој изреци; ако нема пара, нема ни Швајцараца; ако се не пуне у оптицај међународни зајмови, неће бити ни совјета у Русији; њих ће тако исто брзо нестати, као што су се и појавили на политичкој површини.

(Magy. Kat. Közl.)

МАЏАРСКА

Војно устројство. — Трианонски уговор (од 4. јуна 1920.) наметнуо је Мађарској услове, према којима може др-

жати само 35.000 људи под оружјем с јединим задатком, да одржавају поредак у земљи и чувају границе њене. На основу тог уговора војно је устројство изведено овако:

Редовна војска. — Бројно стање: официра 1750, подофицира 2324, војника 30.916 укупно 35.000. — Оружана спрема на сваку 1000: пушака 1150, митраљеза 15, топова малог калибра 3 (испод или равног 10.5), рововска мерзера 2 (калибра испод или равног 26 см), укупно пушака 40.250, митраљеза 525, топова 105, мерзера 70. — муниција: 500 метака на пушку (20.125.000), 1.000 метака на митраљез (5.250.000), 1.000 метака на топ (105.000).

Рекрутовање: о томе види неколико саопштења у прошлим свескама Ратника. У главном добровољно врбовање на 12 година.

Полиција и жандармерија, финансијски и царински стражари, чувари шума: види Ратник за јун, стр. 140.

Доњи преглед показује број утврђен међународном контролном комисијом 1919. и број повишен дозволом њеном 1922. год.

Стални кадар	Број у 1913.	Број одређен контролном комисијом	Број постигнут у марту ове године
Жандармерија	7984	12000	15155
Полиција (урачуната и речна полиција)	10530	13620	12109
Царински стражари	—	4500	4428
Финансијски стражари	4848	3000	3050
Шумски чувари	—	624	588
Свега	23362	33744	35630

До доласка контролне комисије, која је почела свој рад 26. јула 1921., Маџарска је поступала тако, као да су јој остављене одрешене руке да може своју војску организовати по својој слободној вољи. Навлаш прећуткујући опомане Антанте она је редом позивала под заставу све контингенте, који би према ранијим предратним законима имали долазити на обуку и вежбе, дакле као да рата није ни било. Све су ове класе, од примирја на овамо, прошле средње узев кроз једногодишњу обуку. Овим је начином Маџарска, противно одредбама уговора, осигурала себи јаку резерву састављену

од обучених људи. Стање њене војске, коју је међусавезничка комисија имала контролисати, било је дакле далеко од онога што се могло очекивати од једне државе, која је обећавала испуњење уговора мира, којим се хтело да се обезбеди мир средње Европе.

Формација војске. — Редовна маџарска војска била је званично реорганизована указом од 4. маја 1921. (стварно много раније).

Данас има: 7 мешовитих бригада (по 2 пука од по 3 батаљона и једног одељења артиљерије); 4 коњичка пука; 3 пионирска батаљона; 1 секцију ауто-митраљеза и ауто-топова; 1 независно арт. одељење; свега: 42 батаљона, 7 батаљона велосипедиста, 25 ескадрона, 24 батерије, 7 минометних чета.

Ове формације су, опште узев, установљене према Трианонском уговору, али су у току извршења чињена многа одступања, тако н.пр. бригада није требала да има одреде ни за везу ни за комору, ни аутомобилски. Међутим за поменути указ од 4. маја 1921. може се рећи, да он даје војсци врло мало еластичну организацију; најмање повећање бројног стања нанело би вреда уговору. Стога је контролна комисија допустила извесне потребне модификације. Према томе данас је

Састав мешовите бригаде:

- 2 пешад. пука по 3 батаљона,
- 1 велосипед. батаљон,
- 1 ескадрон,
- 1 арт. одељ. по 3 батерије,
- 1 минометна чета,
- 1 одред за везу,
- 1 одред коморе,
- 1 аутомобилски одред.

Територијална подела: 1. бригада Будимпешта, 2. Ђур, 3. Суботиште (Szombathely), 4. Капошвар, 5. Кечкемет, 6. Дебрецин, 7. Мишковац.

Наоружање. — Пешадија: манлихерка 8 мм; коњица: исти карабин 8 мм; артиљерија: топови 80 и 90 мм, хаубице 105 мм; миномсти 7.5, 9 и 12 см.

Војни закони. — У тренутку када је контролна комисија почела дејствовати, ситуација била је овака: 1. Рекрутовање се још вршило редовним путем позивања преко власти, 2. Пређашњи (предратни) закони нису били ни укинута ни преиначени, 3. Уговором мира условљени закон о рекрутовању добровољном пријавом и са роком од 12 година још није био изгласан. Стога је комисија сматрала за прву своју дужност тражити од будимпештанске владе да своје законодавство доведе у ред: 1. са војним одредбама Трианонског мира, 2.

са решењима Амбасадорске конференције о бројном стању оружаних људи (мимо редовне војске), које Маџарска може имати према 107. тачки уговора. — Овај задатак контролне комисије данас је завршен, јер је маџ. нар. скупштина изгласала 16. фебр. 1922. доле наведене војне законе, одобравајући њихове одредбе у сагласности са уговором миру.

Закон о хонведу (домобранство), т.ј. о рекрутовању и броју редовне војске. Овај је изгласан још 7. фебр. о. г. и са изменама савезника садржи ове одредбе:

1. Име војске: Краљевска маџарска војска домобранства. Бројно стање: 35.000 са највише 1750 официра и 2334 под-официра. Питомци Лудвиковете академије (вој. ак.) урачунавају се у бројно стање војске.

2. Војска се *установљава и попуњује* једино добровољном пријавом на 12 година обвезе. После 6 година службе обвезници могу бити преведени на привремени отпуст, али се и даље воде на редовном бројном стању.

3. Официрски кор је састављен искључиво од официра по позиву. Обвезују се на 20 година непрекидне активе.

4. Рекрутовање бива, начелно, преко општинских управа. Влада ће их повремено извештавати о потребном броју добровољаца, које треба ангажовати.

5. По лекарском прегледу добровољац одслужује један месец ради огледа и тек после тога има војна власт да одобри пријем у војску. После тога месеца и пријавник има права отказати обвезу. Овај огледни месец урачунава се у редовну обвезу од 12 година.

Војни закон о жандармерији и полицији од 13. фебр. 1922.:

1. Бројно стање:

Жандармерија: офиц. 600, жандарма 11.400; свега 12.000.

Полиција: званичника 1.500, агената 10.500; свега 12.000.

2. Рекрутовање бива једино врбовањем на 20 година за офицере, на 6 година за војнике. Одведеног времена у активној војсци признају се највише 10 година за офицере, 3 за војнике. — Допуштен је и поновни рок увек само на по 1 годину. Отпуштања због породичних разлога, здравља и дисциплинског поступка не сме да прелазе $\frac{1}{20}$ бројног стања; ако би то ипак наступило, мањак се не може попунити преко те $\frac{1}{20}$ новим врбовањем.

3. Оружање: Жандарми имају пушку (или мускетон) или сабљу или револвер; полицаисти пиштољ или револвер. Једна двадесетина целог контингента може бити наоружана митраљеским пиштољем.

Војни закон о рекрутовању, броју и наоружању царинских и финансијских стражара од 13. фебр. 1922.

1. Бројно стање:

Финансијски стражари: 2000 званичника, 2800 агената, 3000 људи. Царински стражари: 400 званичника, 4100 агената, 4500 људи, укупно оба: 16.800.

2. Рекрутовање: једино врбовањем; обвеза као и код жандармерије.

3. Наоружање: на граници пушка или карабин, у унутрашњости пиштољ или револвер; али финанс. стражари могу имати само кратке пиштоље или револвере.

Закон о речној полицији, од 16. фебр. 1921. — Бројно стање: официра и званичника 96, подофицира и полицаиста 1525, људи 1620. Услови обвезе као код жандармерије. — Наоружање:

17 топова од 7 см. и 4 рез. топа = 21,

2 топа од 4.7 см. и 1 рез. = 3,

28 митраљеза и 7 резервних = 35,

566 пушака и 84 резервних = 650,

100 пиштоља и 15 резервних = 115.

Допуштени број лађа:

8 извидница (шалупа) од 125 тона највише,

2 велике моторне стражарке од 20—30 тона,

10 моторних (аутомобилних) стражарки од 12—20 тона.

Закон о чуварима шума од 7. фебр. 1922. — Бројно стање свега 624. Рекрутовање и обвеза као и код жандармерије. Наоружање: само ловачка пушка искључујући свако ратно оружје.

Сем горњих изгласани су још ови војни закони:

Закон о војно-васпитним домовима (старе војне реалке) од 7. фебр. 1922.,

Закон о школској спреми официра (Лудвикова Академија) од 13. фебр. 1922.,

Закон о уклањању официра прелазнога стања, од 13. фебр. 1922., и најзад:

Закон о разоружању (види ниже).

(Rev. Mil. Fr.).

Закон о разоружању, који је изгласан 13. фебруара о. г. одређује уједно и то, колико и каквог оружја може Маџарска имати. То се види из овог прегледа:

О Р У Ж Ј Е	Војска	Жандар- мерија	Полиција	Царин- ски стра- жари	Финан- сијски страж.	Речна полиц.	УКУПНО
Пушака и карабина	40250	13110	—	3767	—	650	57777
Сабаља	3700	690	13800	960	3400	—	21556
Пиштоља или револ- вера	11067	690	13800	900	2250	115	28822
Митраљеза	525	—	—	—	—	35	560
Топова	105	—	—	—	—	24	129
Митраљес. пиштоља	—	—	600	—	—	—	600
Рововских мерзера	70	—	—	—	—	—	70

Преглед целокупног бројног стања маџарске оружане силе. — Из свих горе наведених војних закона, изгласаних у духу Трианонског мира, излази овако целокупно бројно стање маџарске земаљске одбране:

Хонвед (редовна војска)	35.000
Жандармерија	12.000
Полиција	12.000
Речна полиција	1.620
Царинска стража	4.500
Финансијска стража	3.000
Шумски чувари	624
Свега	68.744

Као што се види, Трианонски је уговор јако прекорачен предусретљивошћу победилаца, што се правда географским положајем, међународним односима и јако разгранатим границама земље.

ЕСТОНСКА

Војни листови. — У Естонској излазе два војна листа: *Sõdur* (Војник), двонедељни. — *Sõduri Liza* (Војна Читанка), месечно. Уређује их ђенералштабни пуковник Н. Рек.

ЛЕТОНСКА

Војни листови. — У овој новој држави излази један дневни војни лист под именом *Latwijas Kaveirkis* (Летонски Војник) и уз њега недељни часопис *Militarais Peelikums* (Војни извештаји, управо „прилози“).

ЛИТАВСКА

Војни листови. — Литавска има свој месечни војни часопис *Mūsų Žinynas* (Наш Весник), врло богате садржине. затим *Karys* (Војин), који излази недељно новинарског формата. Врло је лепо и богато илустрован и недељни часопис *Atspindžiai* (Отсеви), који се шаље уз овај последњи. — Пошто је наше уредништво примило сва ова три листа, то њихову садржину саопштавамо у прегледу листова и часописа.

НОРВЕШКА

Организација војске. — Норвешка је војска милиција са повременим позивањем под заставу и чисто обласним рекрутовањем. Сталне војске у општем смислу нема, изузев гарду, посаду неколико утврђених места и трупу главног генералштаба, свега 2000 официра и војника (сталног кадра). Јединице се формирају само у времену позивања под заставу (обука и вежбе).

Рокови. — Војна је служба лична и обвезна и траје 24 година. Норвешки војник припада 12 година *линији* (активи), од своје 20. до 25. године, затим *ландверну* (домобранству) од своје 32. до 44. године. У случају националног рата (непосредне опасности по отаџбину) образује се *ландштурм* (последња одбрана), у који Норвежани улазе од своје 18. до 20. и од своје 44. до 55. године старости закључно. Према томе војна обавеза почиње са навршеном 20. годином.

Годишња принова обвезника износи 34.000, од којих се узимају само 17.000 на војну обуку. Активна је служба врло кратка и своди се на извесан број периода. По првом позивању војник пробави на периоду рекрутске школе 48—100 дана, према роду оружја. Затим долази на периодске вежбе четири пута, сваки пут на по 20 дана, и то 1., 2., 3. и 7. године. Прва овака вежба, прве године, је допуна рекрутске школе. Али и у времену, кад обвезник није позват, има сваке године да се вежба у гађању под официцским надзором, избацујући сваки пут бар по 30 метака.

Обвезници могу се при првом позивању на вежбу условно ослободити даљих војних обвеза у том погледу, тј. ако се у том случају преводе у гардијски батаљон или у тврђавске гарнизоне, где су потребни стални кадрови.

Старешински кадар. — Да би се добила накнада за кратке рокове, влада се потрудила да створи официрски и подофицирски кадар бројно што већи и спреман што је више могуће. Овај стареш. кадар показује три разне категорије:

1. Тако звани *гарнизони* кадар састављен од војних лица по позиву и на сталној служби. Има их око 300 официра и 160 подоф., распоређених у ђенералштаб, тврђавске посаде и војне установе.

2. *Обласни* кадар, назван *ѿлаѿежни*, који се позива сваке године за време периодских вежаба, од прилике 3 месеца годишње. Ван тога времена ова војна лица имају право да врше какву професију приватне природе, у трговини, индустрији итд. Овај старешински кадар, који је врло брижљиво одабран, чини солидну основу војске.

3. *Неѿлаѿежни* кадар одговара нашим резервним официрима и подофицирима.

Све ове категорије, како официри тако и подофицири, произлазе из својих специјалних школа. Те су школе двојног карактера: чисто војничког и индустријско-трговачког. Прве оспособљавају за војску према разним степенима (до највиших наука), друга за индустријске и трговачке гране.

Формација. — Норвешка је војска формирана у 6 дивизија разнога састава, према локалним приликама и намењеној улози: Нормалан је тип дивизије од 3 пука пешадије, 1 коњице, 2 одељења (групе) пољ. артиљерије, 1 одељења тешке артиљерије, 1 чете инжињерије, 1 чете са велосипедима и скијевима, 1 митр. чете.

Три дивизије на југу имају јачу коњицу и артиљерију. Две дивизије на западу имају само брдску артиљерију а немају коњицу. Шеста је дивизија расејана по целом северу земље и има само брдску артиљерију а нема коњицу и велосипедисте, али јачи број митраљеза.

Авијатика, новија творевина, чини предмет озбиљног старања, не само као борбено оружје. већ као и средство за везу у једној брдовитој земљи, где су комуникације тешке. Сада има око 30 аероплана.

Најзад, велики број стрељачких, гимнастичких и спортовних друштава, потпомогнутих од државе, старају се под врло повољним условима о усавршавању омладине.

(Rev. Mil. Fr.)

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Борбе око Београда 1915. године. — Један прилог историји наших ратова. *Мил. Д. Лазаревић*, бив. ђштабни пуковник, Београд, Издавачка Књижарница Геце Кона 1922. (са једном скицом у прилогу).

Као бивши начелник штаба команде Одбране Београда, бивши ђшт. пуковник Милутин Лазаревић недавно је написао књижницу под горњим насловом, у којој је изнео ток борби вођених око Београда у 1915 год., у доба када нападнута са три стране далеко надмоћнијим непријатељима, наша војска и држава преживљаваху најмучније дане ужасног страдања.

У 63 странице мале осмине писац је збио опис догађаја око Београда у времену спреме за напад и напада Макензенове армије на Београд и положаје за непосредну његову одбрану, т. ј. од 23. септембра до 1. октобра.

Тих седам дана агоније Београда писац је описао детаљно, скрупулозно верно и без трунке пристрасности ма у чију корист, на супрот недавно преведеном истом делу „по подацима аустријског ђенералштаба“ у свескама Ратниковим за јануар, фебруар и март ове године.

Није ми намера да критикујем ово делце, већ баш због горе наведеног превода хоћу да читаоцима мало детаљније прикажем ову лепу студију.

После једне врсте увода, у коме је писац на врло леп и јасан начин изнео важност и стратегијски значај Београда, који је налазећи се на месту „где је почињао да се одлучује Запад од Истока“ био од свога постанка на ударцу свима могућим струјама, док напослетку у јесен 1915. год. није „подлегао ударцима Макензенове армије, или боље речено њених страшних машина, писац прелази на одбранбени систем Београда, износићи значај његов, његово пространство, опис и тактичко-толографску јачину. Сва су ова разматрања врло поучна а изнесена у таквој форми, да човек не мора бити

нарочито стручно спреман да би могао да увиди све разлоге које је писац навео.

Изnoseћи стратегијски значај Београда, писац је као узгред додирнуо питање одбране Београда код нас, непосредно пред рат. И ако би данас то питање могло бити предмет нарочите дискусије, ипак онако како га је писац изнео могло би изазвати да се посумња у верност тог навода. Мени није познато да ли је тачно да „све до овога рата наши војни стручњаци нису били начисто да ли се Београд због свог положаја на самој граници може бранити или не,“ и ако знам да је о том питању много говорено и у јавности и у званичним круговима, али о томе, „да ли Београд под тадањим околностима треба бранити или не, а не да ли се он у опште може бранити или не“.

Може, дакле, изгледати, да је писцу било потребно да тако каже због тога, да би могао да изнесе заслугу ондашњег команданта Дунав. дивизије I. поз., чијој одлучности треба приписати решење да се Београд упорно брани, пошто је он у последњем тренутку „кад је рат већ био отпочео“ добио наређење „да то тугаљиво питање реши по свом нахођењу“.

Колико писац воли Београд и колико љубави и жара уноси у своју студију о његовој одбрани види се из пасуса на стр. 4. где, закључујући увод своје студије, вели: „И тако је Београд, свестан своје велике историјске улоге, коју му беше доделило Провиђење у овој гигантској епоси нашега племена, куражно остао на предстражи да по цену страшних губитака и огромне материјалне штете, шта више под ризиком да буде срањен са земљом, обогати повесницу једним од најсјајнијих примера до које се мере треба жртвовати за остварење једне велике идеје. Мученичка пак слава, коју му тај херојски подвиг беше донео, више је него довољна да му освешта и овековечи право да буде на челу државе ослобођених и уједињених Срба, Хрвата и Словенаца, која је створена нечувеним напорима онога дела нашега народа, коме је он био глава.“

Прелазећи даље на одбранбени систем Београда, писац износи разлоге због којих је тај систем био сада проширен. Од негдашње одбране која се није простирала даље од градских бедема сада је, по захтевима модерног ратоводства, одбрана проширена толико да је систем испунио цео лук Саве и Дунава између Остружнице и Винче.

Као отпорна тачка Београд држи најистакнутији део граничног фронта између Голупца и Обреновца, врло важна зона која затвара богате просторије у захвату В. Мораве и

директно заклања Средиште Србије. У непријатељским рукама опасна полазна тачка за паралисање наших операција ма на ком другом делу фронта. На самом улазу у нашу земљу, Београд држи у својој власти чвор железничких пруга или састав наших и непријатељских пруга — као саставни део непрекидне комуникационе линије која је имала неодољиву привлачну снагу за тежиште непријатељских операција у Србији.

И без велике политичке вредности само ове две околности биле би довољне да га учине моћним фактором у свима стратегијским комбинацијама обеју страна. Да је био спреман да издржи прекид везе са позадином и опсаду, утицај Београда осећао би се и онда када би га операције оставиле за собом. Али одбранибени систем Београда био је импровизирана група положаја, природно јаких, но способних само за борбу с фронта, и то под условом да му позадина буде осигурана другим трупима, и зато се од њега није ни могло тражити више него да „херметички затвара, што је могуће дуже, једну од најопаснијих капија на нашем војишту“.

Затим објашњава у врло кратким цртама план прве офанзиве аустријске 1914. год. обилазак Београда и напад преко Дрине, и кад су већ дошли до Рудника морадоше тражити ослонца на Београд рокирајући у лево, кад их је и затекла и разбила наша сувоборска офанзива.

Што нису смели учинити 1914. Аустријанци учинили су Немци удружени са Аустријанцима и Бугарима 1915. год.

Тада се код Београда одиграше догађаји који због „необичне разлике у снази и средствима код нападача и браниоца дају типичан пример једне савремено неравне борбе,“ која је предмет ове студије.

Прелазећи на јачину и састав трупа које су поседале положаје за одбрану Београда писац детаљно разматра ситуацију и распоред у моменту напада Макензенове армије:

1. Комбиновани одред пуковника Душана Туфегџића поседа т. з. Београдски одсек од Миријевског потока до карауле Јарца у Макишу — свега 6 батаљона и 26 оруђа.

2. Остружнички одсек — од карауле Јарца до Остружнице 4 батаљона и 14 оруђа;

3. Велико-селски одсек — од Болечке реке до Миријевског потока 4 батаљона и 14 оруђа;

4. Грочански одред од Орешачке механе до Болечке реке 4 батаљона и 16 оруђа и

5. Општа резерва (на Торлаку, у Кнежевцу и Белом потоку) 2 батаљона, 2 ескадрона и 4 топа.

Томе треба додати један ескадрон, сремачки добровољачки одред и одред београдских жандарма са неколико рефлектора, француском аеропланском ескадрилом (до појаве немачких аероплана на Бањици а потом у Раљи) и импровизовану речну флотилу од 4 моторна чамца и 1 лађе и једног блиндираног шлепа — позади велике аде Циганлије.

И тих 20 батаљона требало је да се ухвате у коштац са десним крилом Макензенове армије, а они су једва били довољни да изврше најпотребније осигурање предње линије на несразмерно широком фронту од Орешачке механе до Остружнице. Минимална општа резерва могла је указати прву помоћ тамо где се укаже потреба. Задовољавајући само донекле тактичку потребу овим је распоредом указана мало већа пажња најважнијем одсеку, т. з. Београдском, „који је имао највише предиспозиција да буде објект главног напада и коме је било суђено, да на своја плећа прими највећу тежину првих бораба код Београда“.

Објашњавајући даље важност тог дела одбраненог фронта и износећи чињенице које опредељују јачину поседања тог одсека писац необично јасно уочава све чињенице тактичног значаја. Али одмах и сам констатује да је целокупна одбрана Београда у таквом стању више личила на какав кордон граничног осигурања него на јединицу која треба упорно да брани најважнију тачку против два корпуса са неколико стотина оруђа свију калибара најсавременије тешке артиљерије. Истина могло се рачунати на помоћ Тимочке дивиз. II. позива која је била на нешто више од једног дана марша позади. Питање је било, да ли ће такав кордон моћи издржати до доласка те дивизије. И показало се да је тако и било, тј. сви повољни моменти за успешну интервенцију њену неповратно су ишчезли пре него што је на разбојиште стигла. Исти је случај био и са осталим појачањима.

Једном речи одбрана Београда није имала снаге да задржи навалу поред свег пожртвовања. Сем 13 обалских оруђа, 3 хаубице 12 см. и 2 хаубице 15 см. није било ничега што би ма и приближно могло послужити као еквивалент непријатељској тешкој артиљерији „која је одиста играла пресудну улогу у овој крвавој драми“.

И све остале мере на суву и води биле су апсолутно недовољне, чим је овај „колос артиљерије био ступио у акцију“.

Ко што се види у објашњавању припрема писац и сам констатује недовољну спремину за одбрану. Нарочиту пажњу поклања непријатељској артиљерији коју на једном месту карактерише као ватру какву је могла произвести савремена

техника дотле страна за балканска бојишта. Упоредо са артиљеријом и њеном моћном ватром писац се задржава и на начну њене употребе и нарочито на аеропланима који су је регулисали и који „благодарећи својој бројној и конструктивној надмоћности дефинитивно загосподарише ваздухом“.

Сам ток догађаја од почетка септембра до почетка главне акције 23. септембра писац сумарно износи врло сликовито констатујући врло важну чињеницу: да је главни напад, како при прелазу тако и у доцнијим борбама изводило свакад крило гди су били Немци.

Главну акцију писац је поделио у три фазе: прелаз и заузимање положаја за непосредну одбрану Саве и Дунава; заузимање ужег мостобрана и заузимање ширег мостобрана.

Опис догађаја од 23. септембра у 7 часова па до 26. септембра изјутра за које се време одиграла прва фаза: прелаз преко Саве и Дунава и заузимање положаја за непосредну одбрану прелаза, писац је изнео врло детаљно описујући тако рећи сваки моменат. Уз опис појединих ствари писац је изложио уједно и своју оцену и констатовао резултат и једне и друге стране са толико објективности да може да служи за пример непристрасности. И ако није наводио тачно минуте појединих догађаја ипак је јасно одвојен сваки догађај. И у овај опис писац је унео свој песнички начин описивања често врло пластично и сликовито.

„23 септембра, тачно у 7 часова, настаде из чељусту оне грдосије од тешке артиљерије, уз пратњу многобројних пољских батерија, примакнутих ближе обали, права ерупција која запљусну све наше положаје од Винче до Остружнице читавим ураганима од огња и гвожђа и која није престајала ни дању ни ноћу све до 25 истог месеца увече, док није био пао Београд“.

„А од стократног треска оних небројених експлозија земља се једнако тресла и ваздух са ужасном ломњавом проламао далеко у унутрашњост земље где се све то сливало у једну непрекидну грмљавину“.

Материјалних је губитака наравно било много; писац их наводи, а што се тиче моралног ефекта „може се с правом рећи да није био ни приближно онакав каквом се надао непријатељ“.

24 септембра пред зору артиљеријска ватра достиже врхунац и непријатељске трупе „помоћу великог броја понтона“ почеше пребацивање преко Дунава ка Небојши кули и Дунавском кеју и преко Саве на ади Циганлији и караул Јарцу.

Затим живим бојама слика борбе на Дунаву и на Сави, не изостављајући ништа, ни похвале ни неуспехе.

Неуспели контра-напад писац приписује дејству монитора, који се у критичном моменту појавише и несметано почеше да туку наше нападне трупе, што поколеба елан наших и донесе спаса непријатељу. Сем тога монитори регулишу ватру артиљерије и наводе је на наше трупе, што поред блиске ватре из монитора учини да „напад поче нагло да слаби, док није сасвим малаксао“.

На малој ади Циганлији цела посада од 1½ чете у 15 часова би заробљена.

На великој ади Циганлији до ноћи цела посада повлачи се у последње ровове.

Код карауле Јарца непријатељ се полако пребацује, очевидно очекујући свршетак борбе на великој ади Циганлији. „Али и наше трупе према њима нису биле ништа активније од њих, пошто их артиљеријска ватра на откривеном земљишту Макишке равнице стално држаше на пристојној даљини у чисто осматрајућем положају“.

Артиљеријска ватра никако не престаје, тукући са нарочитом прецизношћу све приступе у ближој и даљој позадини нападнутих тачака не штедећи више ни унутрашњост вароши.

Тај бараж лепо је описан, нарочито покушај двају баталјона III. позива да прођу кроз бараж.

Затим опис ситуације у вече тог дана кад је почела да пристиже Тимочка дивизија II. позива и уједно и објашњење да је тад био моменат њене употребе — али она је доцкан стигла. Згодан моменат прошао је.

25 септембра — критичног дана — артиљерија је извршила „грандиозан задатак“ проваљивања бреше „са импозантном истрајношћу“. Београд је пао. Детаљан опис догађаја тих дана, китњаст и страшан пун је врло лепих описа и тачних запажања, без претеривања и хвалисања, врло је поучан.

Даље писац констатује „нагло напуштање Бановог брда и Чукарице; престанак сваког утицаја командовања на даље вођење борбе; одсуство сваке везе и са трупама на фронту и са позадином што је и убрзало нагло напуштање тих положаја“.

Затим прекид везе траје од јутра до 16 часова. У штабу се ништа не зна шта се на фронту догађа. Слути се, по ћутању артиљеријске ватре да се на Бановом брду и Чукарици „нешто крупније дешавало“. И то крупније видело се око 16 часова. Немачке трупе „почеше неочекивано да се пењу уз Топчидеско брдо“. У размаку од јутра до 16 часова оди-

грала су се три врло важна догађаја: наступање Немаца од карауле Јарца ка Бановом брду; напуштање Бановог брда и напуштање Чукарице.

И одмах писац објашњава ток тих догађаја, наравно онако како је вероватно морало бити, пошто о томе није имао података.

Констатујући прелом у ситуацији тј. прелаз тежишта борбе са пешадије на артиљерију, писац изводи закључак да је непријатељ заузео два важна положаја Баново брдо и Чукарицу „формално без борбе“, јер је артиљерија и то тешка стварно освојила те положаје.

Упоређујући нашу и непријатељску пешадију писац констатује превласт наше пешадије, и све док је према себи имала пешадију она се са лакоћом са њом мерила, али чим је почела да се бори са артиљеријом она је подлегла, јер „апсолутно није имала начина ни да се бори ни да се заклони, осим да трпи и чека док је не издаду нерви. И у томе је и лежала сва трагика ове идеалне борбе, којој је мало примера у светској историји; не помогоше јој ни њена легендарна храброст, ни јачина положаја на коме се налазила“. На основу тога писац тврди „да је Баново брдо и Чукарицу освојила непријатељска тешка артиљерија“.

Даље описује догађаје после прве кризе. Једна за другом тачке дотле упорно и снажно брањене прелазе у руке непријатељске. И најзад око 16 часова криза је у највећем жеку. Сви напори официра узалудни су. Одмах после тога на целом бојишту престаде артиљеријска ватра. Непријатељ се задовољио заузећем Бановог и дела Топчидерског брда, где се утврдио, и Душанове улице у Београду где се барикадирао.

Наше трупе повукле су се ка В. Врачару и Дедињу поседајући делом и Мајур, Стражевицу и Петлово брдо.

Цела је Тимочка дивизија у првој линији не употребљена у смислу „давања тона целокупној тактичкој ситуацији“ већ у смислу „повиновања за догађајима“.

Београд је напуштен. Предат на милост и немилост победиоцу. Неисказани бол за овим губитком писац износи подужим ставом у коме се јасно осећају бол и туга, понос и сјај и нада на бољу будућност. Једним јецајем писац се опрашта са официрима руске и енглеске поморске мисије и француске обалске батерије „чији је одлазак у овом трагичном тренутку сувише рељефно давао израза суровој истини о нашој потпуној усамљености“.

Другу фазу, тј. заузимање ужег мостобрана писац је мање детаљно разрадио, мада је и овог пута обратио главну пажњу тактичким разматрањима. Проценивши ситуацију ство-

рену 26. септембра изјутра, писац, пошто је навео податке за процену, доноси закључак о важности крила и положаја и на њима појединих тачака, износећи уједно вероватан циљ непријатељевог рада у овој фази. Најзад у процени ситуације писац износи и суштину задатка одбране која је лежала у томе да се авизираним појачањима (2 пешад. пука и 2 дивизиона) створи време „или за груписање на Дедињу ради извршења контра-напада, ако то у опште буде могуће, или за поседање торлачких положаја, ако се до њиховог доласка, што је било врло вероватно, не буду могли одржати Велики Врачар и Дедиње“.

Затим тактичка расматрања за парирање разних случајева напада и онда распоред трупа, њихова јачина и најзад опис догађаја.

До подне није било борбе. Аустријанци у Душановој улици не показују ни знака живота „докле год их није отргло из летаргије једно немачко одељење, које овога јутра бејаше дошло са Топчидерског брда и прво истакло своју заставу на краљевском дворцу“. Тек тада напустише своје барикаде. (Испореди опис по подацима аустр. ђенералштаба „Заузеће Београда 1915. год.“, Ратник св. за март стр. 73., 74. и 75.)

На Кнежевачким кречанама један батаљон 15 пука II. позива послат у насилно рекогносцирање био је одбивен.

У подне артиљерија почиње да бије Дедиње, најпре логано а по том све јаче. Види се да је сад Дедиње објект главног напада. Одмах почиње пешад. напад. Аустријанци нападају Велики Врачар и Пашину чесму а Немци Дедиње. Напад Аустријанаца пред вече, после јаких пешад. бораба беше одбијен. Али Немци избију на Дедиње. Наша енглеска батерија са Вратница згодно их дохвати и наше трупе, прибравши се одмах преотму Дедиње и врате ситуацију каква је била до подне. Ноћ прекиде борбу. Појачања са нишавског војишта почињу да стижу. Преко ноћ једна цела аустријска дивизија понова предузе напад на В. Врачар и Пашину чесму, али понова бива одбијен. Немци извршише два снажна напада на Дедиње, оба без успеха.

27. септембра Немци понове напад на Дедиње, са јачим снагама и уз садејство јаче артиљерије највећих калибара. Овог пута они га и заузму, изишав пешадијом на празне положаје, које је наша пешадија у нереду напустила. И овог пута енглеска батерија понови своју ватру, али сада више наше трупе не бежу у стању да се прикупе и понова преотму Дедиње, пошто одступаху у нереду ка Мокром Лугу.

Панично бегство са Дедиња и напад Немаца писац је врло лепо описао.

Чим је пало Дедиње, штаб Одбране Београда пресели се са Торлака у мех. Дашчару под Авалом, и командант предузе мере за повлачење на главну линију одбране Ерино брдо—Торлак—Петлово брдо.

За време тог повлачења ноћу 27—28 распоређивала су се појачања са Нишавског војишта на Доловима, Стражари и Торлаку, којима „онако исто као и Тимочкој дивизији II. поз. пре њих, не беше суђено да се појаве на бојишту онда, кад је ситуација за њихову успешну интервенцију у смислу активног дејства још била повољна“.

Најзад завршујући ову другу фазу писац рекапитулира догађаје и изводи понова закључак о непријатељској пешадији и артиљерији констатујући и овог пута да је артиљерија решила ситуацију на бојишту за тај дан. Радом тог дана непријатељска артиљерија је довршила „свој грандиозан задатак, који је почела изводити 23. септембра у јутру“.

Трећу фазу писац почиње са проценом главне линије одбране. Тактичка процена теренског комплекса чије је средиште Торлачки положај изнесена је на зналачки начин, објашњавајући уједно и потребу онаквог распореда трупа на њима.

Надања наших трупа, сада ван домашаја тешке артиљерије са Бежанијске косе и од Старе Борче, да ће у будуће преовладати пешадијске борбе у којима ће „једва једном добити прилику да ставе у покрет своју осведочену храброст, дотле пригњечену и пригушену огромним притиском дејства непријатељске тешке артиљерије“, нису се испунила, јер, као што ће се доцније видети, непријатељ је пребацио на Дедиње довољан број, да може и опет тешком артиљеријом да чисти једну по једну тачку положаја, док га целог не заузме.

Затим је сумарно изнесен распоред трупа и распоред непријатеља.

29. септембра изјутра почиње напад. XXII немачки резервни корпус напада лево крило — Петлово брдо и Стражевицу и центар Торлак—Јајинце; XVI аустријски корпус напада десно крило са по једном бригадом — Стражару и Долове и Чолин гроб, Клупе и Ерино брдо. Према десном крилу и центру непријатељ долази до блиског одстојања, ту се укопава и чека задовољавајући се само притиском. Према левом крилу, где је био главни напад, непријатељ је урадио то исто, чекајући да тешка артиљерија својим дејством истера браниоца па да поседне испражњени положај.

Са Дедиња тешка артиљерија батеријским плотунима прво уракли Петлово брдо и Стражевицу а затим од 10 часова обасу га снажном ватром после које наше трупе почеше да се повлаче ка Орловици и Девојачком гробу, али тако

полако да су последњи делови напустили положаје тек у вече. Непријатељ је са почетком повлачења обуставио ватру, и стрпљиво чекао да наше трупе напусте положаје да би их одмах посео.

Врховна команда наређује Моравској дивизији II. поз. да се крене са Уба ка Мељаку и ставља је на расположење команданту Одбране Београд. Суштина ситуације сада је у томе да се бар тој дивизији осигура ступање у борбу са изгледима на какве позитивније резултате. Њена је улога напад у десни бок непријатељев — али она у опште и не стиже на бојиште јер добија други задатак.

За време повлачења левог крила и поседања положаја од стране резерве штаб Одбране Београда сели се на Солинске баре. Непријатељска артиљерија узнемирава ту сеобу. Писац наводи свој разговор са Врховном командом у коме се официри из Врховне команде чуде откуд такво попуштање од стране наших трупа и објашњава артиљеријску ватру и њен ефекат, као и доцније уверење Врховне команде о ваљаности наших трупа.

30. септембра дошао је ред и на Торлак. За време јаких пешадијских борби на десном крилу, у којима су се старци III. позива држали исто онако као и пре годину дана на Варовници непријатељска тешка артиљерија вршила је на Торлаку своје.

Све до 14 часова браниоци су одолевали тој ватри, али тада наста колебање. Непријатељ мислећи да је већ решење сазрело, похита да искористи, али буде бачен натраг контранападом. То колебање трајало је до год, изгубив око 30 официра, пук који је бранио Торлак није био принуђен ватром тешке артиљерије да се коначно повуче на Ђурђин гроб и Разбојиште, где је остао до мрака неузнемириван од непријатеља.

Због пада Торлака повучене су преко ноћ и остале трупе Одбране Београда ван ширег мостобрана и Немци су успели да за 7 дана заузму Београд и осигурају прелаз преко Саве и Дунава.

Писац на крају ове фазе износи значај артиљеријске ватре и метод борбе који су Немци употребљавали за заузимање свих досадашњих тачака и положаја као и констатацију да се ни сада нису испунила очекивања наших трупа да ће имати посла са пешадијом.

Најзад у закључку своје студије писац износи завршетак серије „недавних бораба, јединствених у својој врсти по томе што је у њима Голијат на супрот праћки Давидовој имао у руци гром“.

Непријатељ је 1. октобра посео празне положаје и тиме „задобрио сигуран и јак мостобран“ и на тај начин завршио операцију прелаза преко Саве и Дунава имајући од тада „отвореи пут за продирање у срце наше отаџбине са наслоном на главну жезезничку пругу, чији се чвор налазио у средишту тога мостобрана“.

Даље писац у крупним потезима прелеће преко операција Одбране Београда и непријатеља до „легендарног марша кроз Црну Гору и Арбанију“.

Затим писац износи оцену рада наших трупа у овим борбама, њихове изванредне напоре „да би само одбраниле праг своје отаџбине и на њему престоницу Србије и центар идеје ослобођења и уједињења целог нашег племена. Но све то није вредело ништа пред страховитом ватром артиљерије, која им није дала могућност „да своје високе моралне особине искористе до краја.“ А све што им је остало после тих страха „била је утеха, да су својим жилавим отпором сачувале част своје војске и целе нације и да су паду Београда дале ону трагичну пажњу, која је доликовала његовој великој историјској улози у овом бурном времену“.

Све је дакле учињено да се задовољи „веома развијени национални понос“ наш, да се лако не упусте столетне тековине, да се задовоље и политички захтеви: да се ма и узалудним али јуначким отпором привежу симпатије целог културног света, али није задовољена „хладна стратегија“ која признаје само оне напоре који теже остварењу позитивног циља.

И онда прелази на стратегијску оцену свег рада те страшне године, резимирајући укратко, шта је учињено а шта је требало урадити. И природно долази до закључка да „у место једне битке са груписаном снагом и у друштву са армијом ђенерала Сараја, па макар то било у Маћедонији или испред самог Солуна, цела се наша операција онако разапета на два фронта, била распала на безброј појединачних врло крвавих епизода“, које су постепено упропастиле снагу наше војске док је нису довеле до катастрофе.

Катастрофа, којој ипак наша војска није подлегла, била би нам уштеђена да су нам Савезници осигурали десни бок или бар да су нас пустили да ми сами то учинимо кад је било томе време као што је и хтела наша Врховна команда, и кад већ ни једно од тога није учињено да су нас у место „варљивих обећања“ о помоћи позвали да напустимо Србију, па да се повучемо у Маћедонију где сједињени са савезницима да примимо битку.

И борбе око Београда у низу осталих, поред свег пожртвовања, спадају у ред „стерилних борби, које су унапред

осуђене на неуспех и које стратегија немилосрдно одбацује као узалудне и неумесне“.

Но посматране са наше тадање ситуације оне су израз потребе, јер „представљају величанствене очајне напоре једног маленог али славног народа, унапред решеног да не клоне па макар каква га судбина постигла.“

Као што се из овог доста широког приказа види, писац је своју студију врло лепо обрадио. Без и мало хвалисања, без оних навода разних детаља, заповести, рада појединих мањих делова, као што се обично излажу операције, он је на достојанствен начин изнео верну слику страшних борби око Београда.

Сви су описи врло живи, сликовити са пуно поезије одајући велику љубав пишчеву и према Београду и према војсци која га је бранила.

Све процене и тактичке и стратегијске зналачки су изнесене тако да могу пружити лепе поуке онима који буду књижицу прочитали.

И ако је књига написана за ширу публику, више као приповетка него као чисто стручна студија, она има велике вредности за нас војнике, нарочито кад се упореди са студијом „Заузеће Београда 1915. год.“ која је преведена и у Ратнику штампана, и зато је препоручујемо као ваљану, лепу, корисну и поучну.

Б.

Напомена Уредништва. — Поред горе објављеног приказа књиге „Борбе око Београда 1915.“ наше је Уредништво примило исправку од г. Феодора Живковића писмом у којем се у главном вели:

„Почетком 1922. год. изашла је у издању књижарнице г. Геце Кона књига под горњим насловом, која третира вођење операције око наше престолнице 1915. год.

Аутор је бив. ђен. пуковник г. Мил. Д. Лазаревић, тадањи нач. штаба команде Одбране Београда, који је једна од најмеродавнијих личности за опис минулих догађаја око прелаза код Беотрада. С правом се стога може од писца изискивати, да тачно изложи све догађаје и да пружи јасну слику, како у погледу самих операција, тако исто и односно распореда наших и непријатељских снага.

Сматрам за петрабно да у интересу Ратне историје констатујем једну грешку, која се можда омашком поткрала у овој књизи. Наиме, на страни 16. наводи писац следеће:

„Прва и друга група припадале су XVI. аустријском корпусу, који је био распоређен са двама дивизијама према самом Београду у рејону Старе Борче и око Земуна и двама самосталним бригадама даље источно до иза Панчева“.

Међутим, XVI. аустријски корпус није био тако распоређен.

За офанзиву противу Србије 1915. год. биле су сконцентрисане са непријатељске стране 2 армије под командом маршала Макензена и то:

III аустријска армија ђенерала Кевеша састојећа се из VIII. и XIX. аустријског и XXI немачког резервног корпуса и

XI немачка армија ђенерала Галвица, састојећа се из III. IV. и X. резервног корпуса.

Армија ђенерала Кевеша била је распоређена на десном крилу са задатком, да изврши прелаз код Београда (из правца Земун-Панчево) Обреновца и Купинова, са истуреним крајњим десним крилом на Дрини око Бјељине (бригаде ђенералмајора Штрајта) и 62. дивизијом око Вишеграда.

Галвицова армија пак распоређена је у Банату са задатком, да изврши прелаз код Смедерева-Костолца имајући у главном правац Моравску долину.

Према томе XVI. аустријског корпуса тамо није било и писац је требао да наведе, да је прелаз код самог Београда вршен од стране трупа VIII. аустријског корпуса са својом 59. пеш. дивизијом са источне стране и са XXII. нем. корпусом (26., 43. и 44. див.) са западне стране“.

Потребно би било, да писац поново разгледа детаље вођених операција, упознавши се и са књигама: Штегемана, Фалкенхајна, Лудендорфа, као и са податцима бившег аустријског ђенералштаба, те да изврши потребну исправку своје књиге. — Београд, 1, августа 1922. — С поштовањем *Феодор Живковић*“.

Љубиша П. Борисављевић, мајор у пенсији: Пад Ловћена и капитулација Црне Горе о Божићу 1915. и Новој 1916. години. Београд 1920. Штампарииа „Млада Србија“. Цена 4 динара.

У Светском рату црногорска је војска кооперисала са нашом војском борећи се за остварење народних идеала, за ослобођење и уједињење нашег племена.

Мајор г. Борисављевић у лепој намери и у циљу да се унесе што више светлости у братску заједничку акцију србијанско-црногорске војске за ослобођење 1915—1916. г. и скине вео таме о паду Ловћена и капитулацији Црне Горе предао је, како у свом предговору од речи до речи каже, јавности ову књигу према забелешкама из дневника и неким званичним документима.

Писац се најбоље својим темпераментом и карактером види из ове књиге. Она га потпуно и јасно приказује. Све што је из свог дневника узимао, сва његова тумачења, резонавања, рефлексије, запажања која читаоцу у обиљу износи, све то заиста одаје писца онаквог какав је у његовој тако рећи природној позитури.

*

Према простору којим располажемо, узимајући најважније, ми ћемо покушати да укратко реконструишемо догађаје што их писац уз потребне и непотребне, излишне често појединости, анегдоте и др. у књизи на 64 страни износи.

У уводу нам се приказује општа ситуација србијанско-црногорске војске на обалама Јадранског мора, у Арбанији и Црној Гори пре Божића 1915. г. Ту су укратко, ради бољег оријентисања читалаца, побројани претходни важнији догађаји, за тим су наведена имена главнијих команданата црно-

горске војске, у којој је, узгред буди речено, и мајор г. Борисављевић са осталим одаслатим официрима у то време из наше војске, имао једну улогу.

Ево, према једном из књиге извађеном а званичном податку, какав је био задатак целокупне црногорске војске у Црној Гори и остатка србијанске војске на обалама мора у Арбанији, а на основу писма начелника штаба црногорске Врховне команде пуковника (сада ђенерала) Петра Пешића: *„Српска војска на Јадранском Мору нема да се бије већ да се одмара и реорганише под заштитом црногорске војске. Зато црногорска војска заузима положаје на старој граници, који су врло јаки и где ћемо Божјом помоћу нашој драгој војсци створити могућност да се опорави и усисоби за новне операције“.*

Како су према овоме пак дакле догађаји текли, то се у даљим редовама књиге говори. Дневник почиње с излагањем догађаја о Божићу 1915. г. Писац је био у бригади Кучко-братоношкој под командом бригадира Луке Гојнића, који се налазио у резерви. Интересантно је читати разговор вођен на телефону између краља Николе и бригадира, који је наведен у свој потпуности како је текао. И управо од момента кад је према краљевом наређењу наређен покрет на Ловћен, другог дана Божића у вече, догађаји се износе онако како их је писац могао пратити и у свој бележник уносити.

Штаб црногорске Дринске дивизије — опште резерве — стигао је на Цетиње 27. децембра, трећег дана Божића у вече, одакле се сутрадан кренуо Ловћену.

За познавање опште, целокупне ситуације, каква је била у то време на том делу фронта, причање пишчево, које се протеже на неколико страна, може да буде интересантно. Налазећи се у штабу он је могао све да види, да прати ток догађаја тако рећи на њиховом врелу, да прозре у све што се пред његовим очима збивало, да уђе у праве мотиве. И то нам он описним начином даје, причајући прилично опширно. Природно је да морамо изостављати набрајање у опширности.

На дан 28. децембра на Ловћену су били књаз Мирко и књаз Петар. Али ни један поклич, ни једна крилата реч, како писац вели, није се чула овог дана на Ловћену од стране књаза Петра и књаза Мирка, нити ма од којег старешине који су до тада бранили Ловћен, у циљу спречавања надирања непријатеља на Ловћен. И већ се наслућује по овоме даљи развој, већ читалац види каквим се перипетијама иде. Писац пак заиста све верно бележи, не пропушта ништа, из-

носи често на први мах ситнице, но које лепо карактеришу оно што је главно.

Краљ Никола је стигао на Ловћен 29. децембра. Важно је за оцену и познавање ових одлучних момената, судбоносних за даљи развој догађаја, како је текла сцена кад је краљ хтео, али му синови и остала свита не дадоше, да према потреби покаже одлучан, достојанствен гест. Ноћу 29-30. децембра са Цетиња је наређено повлачење. Све што се мислило, сањало, била је лаж; већ унапред спремљено и удешено, па се само имало извести. Догађаји ће се олако развијати, како је већ инсценирано. Ето то је садржај првог одељка, у коме заиста читаоцу неке појединости фрапантно у очи падају из свега што је се тако у судбоносним данима дешавало.

Други је одељак повлачење. Ноћ између 31. децембра 1915. и 1. јануара 1916. године. У непријатељским рукама: Кук, Штировник, Буковица, Ловћен. Аустријске трупе налазе се испред Цетиња на Буковици и Ловћену. Ова је ноћ прошла на миру, без борбе. Ради бољег и јаснијег схватања какве су прилике биле у црногорској војсци навешћемо овај пишељак, који доста, управо много казује: „Осванула је нова 1916. година. Магла, мраз, зима, цича, снег. Кучко-братоношка бригада држи положаје изнад села Добрско, десно од пута Цетиње—Ријека и лево од пута Белведере—Граница. Лево од Кучко-братоношке бригаде неки слабији делови Ријечко-лешанске бригаде. Бригада командира Рајчевића, зетска, не држи положаје који су јој одређени. Десно од нас треба да је которски одред дивизијара Митра Мартиновића, са којим немамо везе“.

Непријатељ са Буковице и Ловћена упутио је главним друмовима патроле ка Цетињу и даље да ухвате додир с непријатељем „са специјалним задатком — наређењем“. Било је случајева, све ово писац тврди, да су се наши — Црногорци и Аустријанци руковали и зближавали једни другима. Здравили су се и руковали Црногорци на простору између положаја које држе Кучи и Братоножићи и Цетиња, Буковице, Ловћена, Његуша и даље. Кучи и Братоножићи ово нису чинили. Тишина. Не чује се ни пуцањ.

Од новоодређеног команданта свих заштитничких одељења, дивизијара сердара Јанка Вукотића, из Подгорице 1. јануара 1916. г. добивена је ова депеша:

Команданту Ловћенског одреда бригадиру Луки Гојнићу
Ријека—Добрско село

„Ако успјеше, г. бригадиру, да са њо мало војске задржавајте колико било прошивника и ће ви нађејте за сходно док не успијемо да вам штогод и одовуда помоћи пошаљемо, ви сје, може бити, сјасли тешку ситуацију а с њиме и домовину“.

После пада Ловћена Цетиње је непријатељ добио као на тањиру — без капи крви. На нову 1916. г. „бијело окићено Цетиње“ извршило је дочек Аустријанаца.

„Књаз Петар, као командант Ловћенског одреда на Ловћену — куку, Књаз Мирко на Ловћену, после неуспешног покушаја свога брата, Владика без крста у руци, Пламенац без мача о бедрима и господин у белим рукавицама на путу: Цетиње—Котор—Кастел—Нови верне слуге свога Господара, извршиоци су предаје Аустријанцима најскупоценијег дара — Ловћена вековно слободног — Цетиња бијело окићеног“.

Борба коју су после водили Кучи и Братоножићи није довела ни до чега успешног. Природа витештва није им дозвољавала да узмичу.

Непријатељ је био застао. Кучко-братоношка бригада остала је на својим положајима и борила се. Борба је пред вече сасвим престала. — Ноћу 1/2 јануара ситуација је била оваква: непријатељ испред Цетиња према Кучко-братоношкој бригади, која је на положајима изнад села Добрско. Штаб Ловћенског одреда и командант Ријечко-лешанске бригаде у хану Машановића. Командант Которског одреда на Ријечи. Врховна команда и Двор у (дворцу) Крушевцу код Подгорице.

За историју су потребни моменти које је мајор г. Борисављевић верно и дословно описао. Ево још неких: Краљ Господар сам на аутомобилу из дворца Крушевца зауставио се пред Машановића ханом пре 8 часова. Краљ је подуже разговарао са бригадиром Луком. Овога пута Краљ Господар честитао је бригадиру Луки чин дивизијара. Ето и други аутомобил: два господина у цивилу — у новом оделу, цилиндерима, белим рукавицама — парламентарии са писмом упутили се на Цетиње. Епilog овога је наређење да се непријатељства обуставе. Парламентарии са Цетиња вратише се дворцу у Крушевцу. Добили смо наређење: „Пошто су услови непријатеља врло тешки одмах отпочните непријатељства.“ И непријатељства су одмах отпочела.

Не могући наводити сва места ми читаоца упућујемо на њих да види какво је само морално стање у војсци било произведено због оваквих наређења Писац не пропушта да карактеристичним описом то истакне.

3. јануара су опет борбе Кучко-братоношке бригаде на положају Михајловићи. Развија се борба — пушчана, митраљеска и артиљеријска ватра. У колико је дан освајао борба се све јаче развијала. Наступа повлачење са положаја Михајловића на положаје Царев Лаз, где се стигло изјутра 4-ог јануара.

У одељку под насловом „Капитулација Црне Горе“ даје нам се хисторијат догађаја како су даље текли до капитулације 8. јануара 1916. г. Пуно појединости, пуно верно уочених, забележених достава карактеришу, у јасној светлости, стање које је настало у редовима црногорске војске. Читалац се тек онда упознаје с оним што је све пратило претходне догађаје, чији смо резиме покушали дати у досадањим редовима овог приказа.

Наредба целокупној црногорској војсци број 178, потписана од стране начелника штаба дивизијара сердара Јанка Вукотића 8. јануара 1916. г. у Подгорици, наређивала је да се јединице одмах распусте и иду својим кућама. Официрима, подофицирима и војницима се изјављивала најтоплија захвалност за јуначко, славно, достојно и ако залуду досадашње војничко држање.

※

Књига је леп прилог за историју операција црногорске војске крајем 1915. и 1916. г. а у периоду који описује. Ова је књига, по нашем мишљењу, своју намеру постигла поглавито јасношћу изнетих догађаја. Писана од очевидца, од човека који је учествовао у догађајима што их описује, она има особине да је верна и истинита. Писана је искрено. Но недостаци су ове књиге у томе што је писана стилем какав не одговара редовима ове врсте. Ту се налази романтична меланхоличност помешана са патриотском жестином а често и са утисцима театралног позирања, које мути уверење у несумњиво искрено родољубље писца, тако да се не зна, да ли је писац хтео да даде песму у прози или озбиљну историјску студију. Ствар која нас јако интересује, а која је донела и плода престављена је овде у обради која самом предмету не одговара. Према томе, како се нама чини, писац се преварио у нади да ће његова обрада чинити на читаоца пријатан утисак. Та је обрада почетничка и невешта код оваквог крупног и озбиљног историјског догађаја; она би можда могла поднети кад би била говорена, живом речју, као декламаторско или реторско ређање а то стога што је надахнута патриотизмом. Али има ту и савремености која се скоро на свакој страни запажа, а она долази поглавито од многих цитата највише узиманих и вађених из *Горског Вијенца* (!) У њој је требала

да влада концизност, а ње напротив нема. Но ипак зато читалац ће књижицу са интересовањем проучити, ако жели да се упозна с недавном прошлошћу, а историчар ће се моћи њојме користити као грађом за свој рад већ и стога, што су ауторова излагања, како нам се чини, добро, солидно документована.

Ђ. Ђирић.

потпуковник.

Какав треба да је млад официр. — По немачком писцу *Ригеру*, удесио за наше прилике пуковник *Милорад С. Јовановић*.

Ретко се у тако згодном моменту појавила каква корисна и подесна књига, као што је ова о којој је реч.

Данас када је страшни рат немилосрдно проредио редове нашег официрског кора, нарочито његових млађих изданака, који су онако херојски и нештедно гинули; данас, кад су рат и ратне прилике увели у редове официра и људе са различитом општом културом а често и недовољном стручном спремом; данас, када се услед тих прилика и формирања наше официрске корпорације из делова трију различитих војсака, ослабила хомогеност неминовно потребна образовању, погледима и стручној спреми официра, нарочито млађих, ова књига представља знатну корист и пружа драгоцену помоћ младим официрима, да се правилно формирају и образују за претешке дужности старешине и вође народа у љутим окршајима за величину и част отаџбине и срећу и благостање народа.

Пуковник Јовановић је одавно познат са својих радова ове врсте. Још као капетан је, у чланцима по часописима и у засебној књижици, указивао млађим друговима на пут којим треба ићи у тежњи за усавршавањем.

У овој књизи је нарочита пажња обраћена на избор, дефиницију и обраду свих особина срца, душе и ума, које треба да красе сваког човека у опште а официра нарочито, и чијим се неговањем и развијањем млад човек и официр наоружава најпотребнијим способностима и знањима за свој витешки позив и напорне дужности.

Књига је подељена на два дела, од којих *први* говори о карактеру официра и општим особинама потребним сваком јавном раднику за успешан рад и постизање позитивних резултата у животу, на корист средине у којој се креће и за коју ради и живи.

Вера и поштовање Бога; поданичка верност и љубав према Домовини; послушност; верност дужностима и саве-

сност; истинитост, искреност и ваљаност; храброст и смелост; дух заједнице и дружељубље; верност у пријатељству и благородност; љубав према ближњима; част; скромност, умереност, задовољство и срећа.

Све су ове врлине изнете у рељефним потезима; показано је јасно и упечатљиво благородно дејство њихово на оплемењивање срца и ума и на стазе којима се свакој од њих прилази, као и начин како се оне стичу, негују, развијају и учвршћују.

По прочитању ове књиге млад официр ће, пажљивом студијом и критичким проматрањем самога себе, имати неисцрпне користи од дивних поука, које му пружају најуспешнију помоћ да себе сформира у честитог раденика свога позива, савесног и способног старешину и вођу поверених му војника.

У другом делу књиге указује се како треба официр самог себе да васпитава.

На врло згодан начин, без излишних фраза и бесциљног тумарања, проводи се млад официр кроз све „тајне живота“ т. ј. кроз све фазе његове и очигледним и врло импресивним путем му се износи и доказује: огромна корист од истрајног и рационалног рада, ради облагорођавања душе и усавршавања разума, упућујући га при том, на који ће начин извући што више поука и користи из нагомиланог блага људскога знања, употребом времена; општењем са одабраним друштвом; што дужим, чешћим и пажљивијим читањем и темељним размишљањем; савлађивањем темперамента и спутавањем разноликих нагона и пожуда, које у сваком човеку тињају и маме га путем уживања и страсти који никад не води добру.

Ригер је познат и врло популаран немачки писац и његове поуке младим официрима имале су великог утицаја на одгајивање официра немачке војске, који су у свима приликама у миру и рату, вазда достојно представљали свој позив и на бриљантан начин уздизали углед и своје корпорације и своје отаџбине; стога је труд пуковника Јовановића, да ово Ригерово дело преудеси за наше прилике, сваке хвале достојан и ми бисмо му се за уложени труд најбоље одужили, ако бисмо ову његову књигу добро простудирали и увек је у за се имали, како би нам вазда служила као путоказ у тегобном, пуном патњи и неприлика али и части и достојанства, животу војника.

Ову лепу књигу треба да набави сваки који се одао војном животу и да је што чешће прочитава ако жели добра себи и своме позиву.

Пуковник К.

Помоћник команданта жандармерије пуковник г. *Милан А. Мизлер* извештава нас, да је на потицај с надлежне стране дао у штампу *друго издање* своје књиге: **Дресирање паса**, као упут за гајење, негу, вежбање и употребу паса у опште, а наособ полицијских. — Писац намењује ово издање свима љубитељима паса, а нарочито војним органима и властима јавне безбедности, те да би сваки *без ичије помоћи* могао ваљано да увежба свога пса према својој жељи и потреби, а нарочито за одбрану и помоћ, сем службене намене.

Књига ће изнети преко 15 штампаних табака са 36 слика у слогу, а цена ће јој бити 18 динара са 2 динара поштарине, свега 20 динара. — Претплата или цена шаље се писцу Београд, Светосавска улица бр. 41.

ПРЕГЛЕД ЛИСТОВА и ЧАСОПИСА

Војнички гласник. 1921. *Бр. 18—20:* Хајдук Вељко. Шта мора војник да зна о морнарици. Битка на Велбужду. — Војвода Поп-Лука Лазаревић. Отргнути дани: Како гине српски добровољац (слика из Добруце). Епизода из 1918 (Душ. Бојовић). Догађај из рата (Никола Филиповић). Дружељубље. Ратни слепи инвалиди. Дисциплина на маршу (капетан Драгом. Чорбић). — *Бр. 20.* је ванредно издање поводом смрти Краља Петра; врло интересантан историјски број са са сликама. — *Бр. 21—27:* Наша народна поезија и њен војнички значај. Оружје Петра Мркоњића. Два побратима, ратна слика (Душ. Бојовић). Добошар (Мирко Стојковић). Колико нас има неослобођених. Краљ и сељанка (из живота Краља Петра). Шта нам бројеви кажу. О подморници (Кричка). Борба граничара на Гебељарошу. Јадранско море (Улмански). Из тешких дана 1915. (потпор. Милош Димитријевић). Испуњена жеља (слика од Косте Грачанца). Трогодишњица уједињења. Пророчанске речи Краља Петра. Чеси у прошлости (проф. Мил. А. Костић). Кнез Сима Марковић. Војвода Васа Чарапић.

1922. *Бр. 1—14.* Божић под Љешем 1915. О пожртвовању (М. Ј. Путниковић). Карађорђе и први устанак. 48. Југослов. пук у Чехословачкој и 21. чехословачки пук у нашој војсци. Наше везе са Румунима: Истинско достојанство (мајор Добр. Цветковић). Трубач (слика). Како народи гледају на рат (проф. Д-р Ч. Марјановић). Први ешелон наших војника. Војник, треба да се чува пљачке. Такви побеђују! (Р. Тодоровић). Српска епопеја 1915. Аксо Косовац. Лепи примери. Митраљез „Милоје“. Петар Зрински и Крсто Франкопан. Јесмо ли један народ? (Мирко Стојковић). Српски заробљеници (слика од Д-ра Л. Ленарда). Ратник (слика). Бог чува Србију (планови наших непријатеља). Једна тужна успомена (из дневника једног градлије). Замена (из збирке „Из рата“). Другови (Добр. Цветковић). — *Бр. 11.* је свечан приликом венчања Њ. В. Краља, са сликама. Исто тако и бр. 12. — Светли примери. Наш Краљ за народно просвећивање. Видовдан. Прослава 25.-годишњице 32 класе Војне Академије. Петровдан. Из живота Краља Петра I. Ферман. Из дневника једног мерзерца.

„Војнички Гласник“ је издање Министарства Војног и Морнарице. Излази два пута месечно на два табака са многим сликама. Војницима се даје бесплатно, а претплатницима за 24 дин. годишње.

Сем горе наведене (на три наша наречја) садржине доноси забавни и поучни део из стручних пера о привреди, нар. здрављу, из историје, статистике итд. популарно редигован. Даје и засебне додатке у виду књижица о којима ћемо засебно проговорити.

Ратнички гласник Београд. Орган удружења резервних официра и ратника. Година I. Уредник рез. пеш. мајор *Јов. Ј. Јовановић* са уређивачким одбором, Излази месечно на три табака. Претплата за чланове удружења 15, за нечланове 30 дин. на годину.

Бр. 1. Пуковник П. Ч. Јуришић: Народни официр. — Н. С. Петровић: Кроз Албанију. — *Бр. 2.* Војвода Жив. Р. Мишић. — Ст. Станојевић: Значај Кумановске битке. — Жив. Стари (Албански мотиви). — Морис Артоа: Кад војник буде рањен. — *Бр. 3.* Велики дани. — Влад. Војиновић: Заштита деце и младежи. — С. Петровић: Отаџбина је ово Србина. — Белешке и прикази. Обавештења о друштвеном раду и актуелним питањима, која се тичу резервних официра. Издање укусно.

Војни Весник (Крагујевац). Месечни часопис за војску и књижевност, на сва три наша наречја. Одговорни уредник Светисл. П. Дамњановић, рез. арт. капетан. Величина три штамп. табака са засебним додатцима. Претплата за пола године 18 динара. Година друга.

Бр. 1. Миленко Варјачић: За доктрину националне тактике. — Зденко Аљанчић: Француско приврем. пеш. правило. — Петар Љубичић: Кратки податци о артиљ. наоружању. — Z.: Министар војни, цивилно лице. — А. Петринчић: Друштва народа. — *Бр. 2.* Драг. Динић: Ваздухопловство. — Ал. Митић: Вугарска војска (с бугарског). — Ант. Петринчић: К питању разоружања (према раду дотичне комисије Друштва Народа). — V. V.: Интендантски персонал. — Дим. Тасић: Карактер. — А. Р.: Rdeče hlače. — М. Настасијевић: Сапутници, скица из 1918. — *Бр. 4.* није примљен. — *Бр. 5. и 6.* Ж. Ранковић: Физичко васпитање. — Мил. Варјачић: О борчевој психи. — Ј. Д. Богдановић: О учешћу таксиа у битци на Марни (с француског). — Н. Манаковић: Јуришна артиљерија. — Д-р Вл. Станојевић: Војно-санит. школа. — Капет. инвалид Недић: Дванаест дана код швајцарске војске. — М. Здравковић: Обука војника у пренашању заповести. — Р. Ј. Јовановић: Веза између пешадије и артиљерије. — А. Туза-

нов: О дресури коња. — Сем тога у свакој свеци: песме, слике, фељтон, књижевност, слике из гарнизона, вести из овог, белешке, питалице, некролози итд.

Jugoslovenski Pomorac. (Zagreb) Izlazi dva puta mesečno. 1921. Brojevi 10—24. — M. Sardelić: O školi za pomorsko ribarstvo. — Pomorski Kapetan: Nešto iz zemaljskog magnetizma. — Vl. Accurti: Za razvitak naše trgovač. mornarice. — Mata Marić: Kratak povjesni nacrt našega brodarstva. — Prof. don Bare Poparić: Zašto se Italija otimala za Jadran? — Naredba o inspekcijama morske i rečne plovidbe. — V. Cerić: Panamski prokop. — The Sailor: Historička važnost pomorskih naroda. — J. Labelić: Kakvu trgovačku luku trebamo? — D-r J. Mogan: Kapetan broda u modernom zakonodavstvu. — J. Paštrović: More.

1922. Brojevi 1—14. — M. Kosović: Mornarica. — St. Antić: Naše pomorstvo i naše neuredjene luke. — A. Faltus: Razvoj brodogradnje od početka 20. stoleća. — M. Kosović: Navigare. — Fr. Stipanović: O dunavskoj navigaciji. — J. Belin: „Jadranska plovidba.“ — M. Kollibaš: Organizacija engleskih i nemačkih luka. — R. Crnić: Moderni trgov. brod. — M. Ivetta: Betonska vodoogradnja. — Djuro pl. Paravić: Naše brodarske neprilike. — J. Carić: Rijeka i Bakar. — S. S. Nossan: Brodogradnja od armiranog betona. — R. Carić: Naučno putovanje naših pomorskih akademičara. — M. Kosović: Brodarstvo. — M. Ivetta: Behmov barometar (za morske dubine). — M. Kosović: Naša glavna luka. — M. Kollibaš: — Londonski lučki bokovi. — The sailor: Lutajuće mine na moru. — M. Kollibaš: Naš najpreči železnički program. — N. Ivanović: Jugoslovenski pomorci pod ruskom zastavom. — M. Nikač-Filipović: Bakar—Messina (naučno putovanje.) — Vl. Accurti: Svetska pomorska politika. — R. Crnić: Važnost pomorske propagande u nas. — M. Kosović: Razvijanje brodarstva. — Vijesti. Listak. Književnost it.d. — Pretplata na pola godine 15 dinara.

Привредник (Загреб), ћирилицом. Издање друштва истог имена. Чланарина и претплата 16 динара на годину, и 100 динара уплата у Шегртски фонд једном за свагда, за што се стално прима лист. Уредништво: Прерадовићева улица бр. 18.

Не доноси студије, већ краће извештаје, вести и белешке за усавршавање привредника и његова рада. Нпр. бр. 4—7.: Задругарство. Здравље. Из науке и живота. Како се шта ради (у пољопривреди и т. д.) Рад у кући. — Гете као носилац немачке националне мисли. — Рад језуита у Пољској, папе и Јевреја у Русији. — Како Маџари а како ми. — Хрватска омладина у приморју. — Повратак унијата. Привредничкова омладина у Београду. — Белешке, пабирци, скорашње вести раније вести, одједи из народа, књижевност, нове књиге и листови. — Излази месечно на два октава табака.

Československa-Jugoslovenska Liga (Праг). Бр. 6—8. Уговор Чехословачке са Краљевином С. Х. С. — К. Јанота: Чехословачки соколи у Осјеку. — Југословенска омладина у Прагу. — Над гробом Краља Петра. — Дворачек: Привредни односи са Краљевином С. Х. С. — Ј. Козарац: Славонска шума. — Фелтони, војне вести, политичка хроника, културни преглед, новости, из студенства и т. д. Лист излази месечно на два језика. Претплата 12 дин. на годину.

Jugoslovenska Njiva (Загреб). — Примили смо бројеве за прошлу годину до октобра. Година V. Садржина има карактер југословенске културе, чије појаве обухватају чланци и студије готово на свима пољима. Има и војних чланака од којих наводимо: Ђенерал Иностранцев: Студије о великом рату. — Пуковник Вишњевски: Румунска и Русија. — Д-р Т. Лубачевски: Пољски препород. — Ј. Наду: Ecole Nationale des Chartes. — Сибирикус: Руски записци. — Д-р О. Јаси: Угарска иза слома. — Ст. Росковски: Југославија и Пољска. — Д-р Ј. Мајден: Зближење са Чехословачком. — Мајор Фабије. Не дирајмо у војску. — Д-р Бр. Трухелка (уредник) Пионери Јединства. — О. Пара: О чехословачкој револуцији. — Н. Премовић: Реч о официрском духу. — Исти: Еволуција националне мисли у српског ратника. — Исти: Видовдан 1914. — Д-р Хардовиј: Пољско-украјински споразум. — Д-р Ј. Нађ: Француска, Италија и Ватикан. — Д-р Г. Чермошник: Завод за проучавање Балкана у Сарајеву. — Х. Вендел: Немци и Југословени. Д-р З. Ковачевић: Хрватски проблем. — Пуковник Драг. Тасић: Великом покојнику (о Драшковићу.) — Пуковник А. Николић: Први дан Брегалнице. — Мајор Милут. Јовановић: Зашто смо победили? — Бр. 33. посвећен помену Краља Петра. — Д-р Ј. Нађ: Улаз Краља Петра у Скопље и политика А.-Угарске. — Вл. Ђоровић: Краљ Петар. — Вл. Тмуша: Срби и Хрвати. — З. Вернић: Јединство и свест јединства. — Д-р М. Радошевић: Марксизам, панславизам, југословенство. — Д-р М. Хардовиј: О украјинској револуцији. — Споменици наше револуције. — Сем тога: Социјални живот народно газдинство, просвета, књижевни и уметнички преглед, лужичко-српски гласник, уметност, привреда, руски гласник, наука, политика, привреда, и т. д. — Лист излази недељно на два табака латинцом; претплата годишња 40 дин. један број 1 динар.

Revue Militaire Générale (Париз). Година XI. Свеска за *јануар, март и април*: Ђенерал Робијо: Каква коњица нам треба. — Луцијус: Прерада правила и наша ратна доктрина. VII. — Капет. Кунц: Стратегија и операције на западу, VI. — Ђенерал Кордоније: Rob de la Soif. — Пуковник Монсерг:

Француска коњица првих трију месеца рата. — П. Брино: Улога вишег командовања у економском погледу од 1914. до 1921. год. — *Април, мај и јуни*. Ђен. Ирбал: Каква нам војска треба. — Потпук. Револ: Да ли је Тасе издао Луја VI у 1707. год.? — Ђен. Мањен: Помоћ Француској из колонија. — Капет. де Гол: Пораз, питање морала. — Ђенерал Ирбал: Данашње могућности са војног гледишта. — Ђен. Ростовцев: Кобне војне грешке царске Русије. — Аустро-немачка офанзива противу Италије: Дванаеста битка на Изонцу. — Потпуков. Алехо: потпомагање пешадије топом. — Сем тога: Хроника страних војсака, библиографија, војне новости из иностранства, преглед страних листова.

Revue d'Infanterie (Париз). *Јануар*. Пуковн. 3.: Еволуција метода и поступака у пешадијској борби од 1870. до данас. — Мајор Жерен: Проблем веза и пренашања извештаја између артиљерије и пешадије. — Пук. Шедвил: Студија о бојним колима. — Д-р. П. Менар: Војна психологија: Полусвесни страх војника у рову. — Филип и Готије: Хигијена и физичко васпитање: Чудесна човечанска машина и њен рђав механичар. — *Фебруар*. Капет. Гоше: Извештајна служба у вишим пешад. јединицама. — XXX: Постепено напредујуће гађање пушко митраљеза. — Потпук. Грасе: Примењена пеш. тактика: Одбрана Совилера 30. марта 1918. — *Март*. Пуковн. Лемоан: Студије о пешад. борби: Терен. — Капет. Ле Брилан: Нови првпис о наоружању пешадије. — *Април*. Пуковн. Дежефи де Чернек: Неколико погледа о пешадији. — Пешад. правило: Пешадија у борби, офанзивна борба. — Потпук. Баранже: Примењена тактика пешадије: Марш, становање и борба пука и нижих му јединица. — Капет. Барон: Садањи немачки правци пешадијске тактике. — Мајор Сонра: Лично и заједничко ручно оружје и његова муниција у рату 1914—1918. — Капетан Фресанг-Натан: Авион као пратилац пешадије.

Revue de Cavalerie (Париз). Свеска за *Јул-август*. Ђенерал Ферод и потпук. Одибер: Коњица за време рата (извод из предавања). — Потпук. Вилмон: О правилима, заједнички рад патрола и борбених групица. — Потпук. Пол Пејар: Студија о оклопу. — Пук. Тарагон: Драгуни код Зенебека 2. новембра 1914. — Капет. Малкор: Коњичка дела 1914. г. — Севи: О коњаниковом држању на коњу. — Ђенерал Лавињ-Делвил: Немачка мишљења о коњици. — Мајор Малеси-Мелен: Гледиште ђенерала Першинга о коњици. Енглеско коњичко правило (ново). — Сем тога: Спортска хроника, библиографија, службени део и т. д.

Magyar Katonai Közlöny (Будимпешта). Свеска за *јун*. Ђен. барон Ш. Сурмај: Војни орден Марије Терезије. — Пук.

П. Добрибан: Прелаз XXIV корпуса преко Пјаве у битци код Монтела. — Пук. Г. Демењ: Бојне коморе у покретној војни. Мајор Филеки: Београдско примирје 1918. (ово је полемика са франц. потпуковником Полом Азаном, чији је чланак о истом предмету изашао у париском Илустрасиону.) — Сем тога: Књижевни преглед, смотра, дописи. Има и један интересантан конкурс са књижевним наградама за студије из прошлих ратова.

Военниј Сборникъ (Београд). Издање руског Друштва пријатеља војних знања. До сад изишле две свеске. *Књига 1.* за 1921. друго полгође: Од Уредништва. — В. М. Проњин: Ђенерал Лавро Георгијевич Корнилов (биографска скица са сликом). — В. М. Драгомиров: Скривене ратне припреме Немачке (из „Ратника“). — И. Ф. Патронов: Узроци и последице великог рата. — С. Добророљски: О мобилизацији руске војске 1914. — Н. В. Нагаев: Неколико карактеристичних црта из грађанског рата на југу Русије 1918.—20. (јахаћа пешадија) — М. Ткачев: Питање о тактичкој примени авијатике у маневарскојвојни. — С. А. Жуков: Операције руске војске у Северној Таврији. — Слом Жлобине коњице (бољшевичке; командант Жлоба је пређашњи подофицир царске војске.) — В. Добрињин: Савремена коњица, (о новом франц. коњич. правилу, део I.) С. Д.: Борбена поука француске пешадије по новом правилу. — В. М. Проњин: Из епохе великог рушења руске војске 1917. (Брусилонљев митинг.) — Кратак преглед постања и делатности Друштва (руских) пријатеља војних знања у Краљевини С. Х. С. — Кратак извештај о свечаној седници (тога друштва) 13. априла 1921., посвећеној помену ђенерала Корнилова. — Библиографски одељак. — *Прилог.* В. Ф. и Е. Н.: Нов француски упут за обуку стрелца (превод.)

Књига 2. за 1922. — В. Б.: Ђенерал М. В. Алексијев, начелник штаба врховне команде (руске) у рату 1914.—17. (са сликом.) — С. Добророљски: Стратегијски почетни планови непријатељских страна за светски рат. — В. Добрињин: Донска област у борби са комунистима. На Донецу и Маничу (у фебр. — мају 1919.) — В. Драгомиров: Кратак преглед операција руских армија у Галицији и око Висле у авг. 1914. — Н. Н. Головин, професор бивше Императорске Николајевске Вој. Академије: Авијатика у прошлом и будућем рату — В. Борисов: Две основне измене принципа ратне вештине према искуству рата 1914—18. — Проф. А. Келчевски: Једнострано схватање (о видовима борбе.) — Н. Патронов: Стара и нова дисциплина. — С. Добророљски: Свеска 1. Военног Сборника (овог истог) „О мобилизацији руске војске 1914.“ по немачком тумачењу. — Од Уредништва: Горке истине

(о држању Бугара за време рата и сад.) — *Одељак за рајну морнарицу*, под уредништвом адмирала А. Д. Бубнова: Од Уредништва. — Стратегијска припрема Јапана за рат на Тихом Океану. — Односи морнарске оружане силе Америке и Јапана на Тихом Океану после Вашингтонске конференције. — *Информациони Одељак*. В. Д.: Вашингтон, Кан, Москва, 14.-X-921., 6.-I-922., 23.-XII-922. — Садањи рад држава на јачању војске и припреме за будући рат (Енглеска, Аустрија, Немачка, Пољска, Румунска, Сев. Америка, Француска, Чехо-Словачка.) — Библиографски одељак и прилог.

Прва књига стаје 20 дин., друга 35 дин. Може се набавити преко Свесловенске књижаре П. Стефановића и Друга, Београд, ул. Поенкареова 36. или у администрацији листа Проте Матеје 51.

Revue Militaire-Suisse (Lausanne). 1921. *Јануар*. Пуковник Пудре: Француски 9. корпус код блата Сенд-Гонд. — *Фз*: Обука једне пешадијске јединице. — Капет. Деколони: Војни ски. — Пук. Фајлер: Француско-српска артиљерија у битци код Доброг Поља (према званичним податцима, који су писцу достављани службеним путем од команде источне војске; иначе извадак из већег дела писца: Македонске операције 1916—17—18., два дела, као и из података о офанзивним операцијама источне војске у јесен 1918. и „Прва употреба француско-српске артиљерије у главном нападу, названом: Битка код Сокола). — *Фебруар*. Пук. Саразен: Предлог преустројства швајцарске војске. — Пук. Фонжалаз: Обука једне решад. јединице. Исти писац: Поводом нове књиге маршала Фоша (Есеј војне психологије). — *Март*. Пук. Фајлер: Стратегијска Швајцаска у Друштву Народа. — Мајор П. де Валијер: Дух војске и успомене на мобилизацију. — *Април*. Пук. Корда: Еволуција офанзивних метода. — Капетан Хосаман: Телеметри. — *Мај*. Мајор Шмит: Тактички задатци за употребу пешадијских јединица. — *Јун*. Капет. Гласон: Улога пеш. капетана (командира) у рату 1914—18. — Д-р. Фишер: О психологији рата. — *Јул*. Пук. Фајлер: Француско-швајцарска војна конвенција од 1917. — Пук. Лекомт: Белешке о војним мостовима. — Мајор де Валијер: Рајхсвер, његова улога и садања организација. — *Август*. Мајор Z: Данашњи полет војне књижевности у Француској. — Капет. Куно Хофер: Судбина једне велике војске (угарске). — *Септембар*. Пук. Фајлер: Опаске о рату у Анадоли. — Капет. Жоаје: О кретању новч. вредности у војсци. — Мајор де Валијер: Војне музике и званични укус. — Уз сваку свеску: Хроника из разних војсака, вести и библиографски билтен.

Allgemeine Schweizerische Militärzeitung. (Базел), доноси чланке на немачком, француском и италијанском. Излази два пута месечно. 1921. *Јун.* Ђштабни пук. Саразен: Неколико мисли о погледима Домобранске комисије на преустројство војске. — Потпук. Хабихт: Поуке рата. — Зрна са оштрим врхом. — *Јул.* Капет. Изслин: Предлози секција официрског удружења о преустројству војске. Ђштбни потпук. Фон дер Мил: Писмени радови ван службе. — *Јул.* Некролог: пуковник Ханс Хајсер. — Поруч. Бишоф: О даљем задржавању митраљеских чета. — Потпук. Фон дер Мил: Утакмица у тркама тенкова. — *Август.* Наставци чланака из прошлих свезака. — *Сейтембар.* Исто и служб. извештаји. — *Октобар.* Од Уредништва: Разоружање? — Мајор Мерц: Одједи великог рата у америчким војним листовима. — *Новембар* (две свеске). Пук. Пиaget: О коњској опреми. — Капет. Фрик: Пешадијске зимске рекрутске школе. — Поруч. Веђеци: О избору официрских приправника (на италијанском). — *Децембар.* Некролози: Дивизијар Ханс Шлапбах. Пуковник Ернест Ланг. — Ђенерал Виле: Значај наше оружане снаге. — Пук. дивизијар Саразен: О војном буџету.

1922. *Јануар,* Поруч. Хосаман: Одбрана предтерена. — Поруч. Д-р. А. Еберт: Примена пожара у модерном ратоводству (допуњено по енглеском Артура Реја). — Пук. Кнап: О питању разоружања. — Одговор Пук. Фајлера ђенералу Вилеу. — Поруч. Јост: Вежба на скију ван службе. — *Фебруар.* Пук. Кнап: Наше домобранство. — Мајор Хубер: О употреби геогр. карте као основе за гађање артиљерије. — Поруч. Лутер. Војна геологија. *Март.* (свеске нису добиване). — *Април.* Капет. Инајхен: Индивидуално храњење коња. — Капет, Волфарт: О тактици и обуци пешадије. — Уредништво: Наша (швајц.) војска под американском светлошћу. — *Мај.* Мајор Мерц: Будући рат са отровима. — Мајор Мерц: Тенк и „тенкитис“. — *Јун.* Капет. Пфенингер: О поновном курсу у истом периоду обуке. — Потпук. Келер: Опрема телефонских патрола. — Капет. Билер: О коњичким тркама са војног гледишта. — Хелвецијус Верус: Немачка неиздата документа. — *Јул.* Наставци из пређашњих свезака. — У свакој свесци војно-друштвене вести, решења, објаве ит.д. — Лист излази два пут месечно.

Schweizerische Vierteljahrsschrift für Kriegswissenschaft (Базел, четири пута годишње, додатак уз пређашњи часопис) 1921. *Свеска 2.* Мајор Бирхер: Битка на марни. — Аустр. инж. ђенерал Роберт Хаузер: Хипербола и парабола путање, њихово сродство и практична примена. — Један француски официр: Студије о великом рату (Психологија „poilu-a“). — L:

Мале борбе на аустријско-италијанском планинском фронту. — *Свеска 3.* Некролог пувовника Хајсера. — Потпук. Блазер: Психичко васпитање наше омладине и наш офиц. кор. — Аустр. потпук. Лицов: Борбе код Ортигаре. — Студије о великом рату: Верден. — Нем. акт. офицер: Рељефни планови и њихова употреба. — Поруч. Шлајх: Гасне материје за борбу. — *Свеска 4.* Мајор Курти: Скривени циљеви, изналажење и методи гађања. — Е. Ротпелц: Из данског рата 1864. — Студије о великом рату: Прва тактичка поука. — Потпук. Крафт: Са Марне на Ену. — К: Пионирска искуства у маћедонским високим планинама.

1922. *Свеска 1.* (Није добивена). — *Свеска 2.* Инж. Бентели: Премеравање у рату. — Ротпелц: Ратни извештаји из 1866. — Студије о великом рату: Моралне снаге. — Потпук. Ханика: Авијатичке борбе. — Војни преглед. — Књижевност. (Лист доноси чланке на немачком, француском и италијанском).

Militär-Wochenblatt (недељни лист Берлин.) 1922, март — јун, бројеви 38.—52. W: Совјетска Русија. — Фронтинус: Форма и воља. — Технички преглед. Ђенерал Кул: Лудендорфово описивање самога себе. — Ђенерал Алтрон: Историјска размишљања о Бизмарковом дану. — Капет. Прегерс: О интелигенцији и слободном душевном развоју у Рајхсверу. — Како је Русија распалила рат? — Потпук. М. Лебниц: О битци на Марни (неутрални прилошци). — Пук. Пол: Криза итал. војске у октобру 1917. — Бив. ђенерал, професор Д-р Хаусхофер: Војно политички поглед на Тихи океан. — Ђен. Крамон: Азјаго и Верден. — Ђен. Кул.: Успомене Конрадове. — Кренцинатус: О војоој ситуацији света. — Ђен. Алтрок: Политичка позорница. — К. L.: Омладина у војсци. — W: Из Пољске и околних држава. — М.: Војвода Психологус. — Југоисточне европске државе. — Шпенглер: Доба стајаћих војсака. — Службене и друштвене вести, преглед војсака, војне штампе, разнолије. — У горњем су наведени главнији чланци, који су у опште сви краћи; сем тога има мањих извештаја, бележака итд. о дневним војно-политичким питањима. Оно што је Ратник из овог листа до сад доносио, у горњем није наведено.

Technische Mitteilungen. (Беч) 1921. — *Свеска 1.* Поручн. инж. Хајгл: Депортов лафет. — Поручн. инж. Бок: Употреба пећина на Карсту и искуства у томе на фронту Изонца. — Бергер: Саобраћај сувим. — *Св. 2.* Капет. Хегеле: Рад аустро-угарске пионирске чете 2/5 у „борби за Дунав“ 1915—16. — Пук. Хирш: Утицај светлости према франц. прописима (гађање). — *Св. 3.* Потпук. Ајмансбергер: Аустро-угарска артиљерија у светском рату. — *Св. 4.* Мајор Ваха: Ауто-хаубична

батерија № 13 (42 см) аустро-угарског тешког арт. пука № 8. — *Св. 5.* Ђен. Брунер: Подизање ровова у планинском пределу. — *Св. 6.* Пук. Бартер: Тешки етапни мостови преко Висле. — 4: Немачки далекомети топ.

Militärwissenschaftliche und Technische Mitteilungen.

(продужење предњег) 1921. *Свеска 7.* Фелдцајгм. Хаберман: О раду виших команданата у рату, по личном искуству. — Поручн. Хајгл: Даљи развој Депортовог лафета. — Н.: Преглед француског тешког артиљеријског материјала. — *Св. 8.* Ђен. Мишек: Разни системи ратних мостова. — *Св. 9.—10.* Тенкови. — *Св. 11.—12.* Ђен. Брунер (по мајору Ђурковићу и капет. Млакеру): Два примера о минској борби у планини. — Поручн. Хајгл: Преглед француског лаког артиљ. материјала. —

1922. *Свеска 1.* Штајнрик: Аустро-угарска дунавска флота у светском рату. — Н.: Артиљерија са трактерима. — Мајор Рендалић: Организација и употреба лаких борних кола. — Потпук. Вајт (Veith): Напад на Драч у фебруару 1916. — *Св. 2.* Наставци из пређашње свеске: — *Св. 3.—4.* Капет. Регеле: Битка на Марни 1914. — Потпук. Шварцлајтнер: Сигфридов положај. — Инж. Хајгл: Британски тенкови. — К. Г. А.: Нови топови. — Топ Деламар — Маз. — Сем тога у свакој свесци: Кратка саопштења о војскама, преглед листова, прикази.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

УЗ ЧЛАНДАН
„ЖЕЛЕЗНИЦЕ КОЛОСЕКА 60 см.“

СКИЦА БР. 1

СКИЦА БР. 2

МРЕЖА ПОДЪСКИХ ЖЕЛЕЗНИЦА
НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ
И ТО НА:
САВЕЗНИЧКОЈ И БУГАРСКО-НЕМАЧКОЈ

ицу

иш

29/53

